

**SONUÇLARI BAĞLAMINDA
27 MAYIS DARBESİ VE EĞİTİME ETKİLERİ (1960-1061)**

Nevin Hilal ERTÜRK

Yüksek Lisans Tezi

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÖZDEMİR

2018

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

SONUÇLARI BAĞLAMINDA 27 MAYIS DARBESİ VE EĞİTİME ETKİLERİ (1960-1961)

(The Coup of 27 May in Terms of Its Results and Effects on Education)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nevin Hilal ERTÜRK

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÖZDEMİR

Erzurum
Temmuz, 2018

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Nevin Hilal ERTÜK tarafından hazırlanan “Sonuçları Bağlamında 27 Mayıs Darbesi ve Eğitime Etkileri” başlıklı çalışması 10/07/2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Tarih Eğitimi Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÖZDEMİR

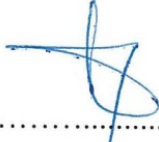
Atatürk Üniversitesi

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ

Atatürk Üniversitesi

Jüri Başkanı: Doç. Dr. Uğur AKBULUT

Erzurum Teknik Üniversitesi

.....

.....

.....

Enstitü Yönetim Kurulunun
.../.../... tarih ve ..... sayılı
kararı.

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

13 Temmuz 2018

Mustafa SÖZBİLİR

Enstitü Müdürü

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisan olarak Tezi olarak sunduğum “Sonuçları Bağlamında 27 Mayıs ve Eğitime etkileri” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

Nevin Hilal ERTÜRK

10/07/2018

Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun ....../.../.... tarih ve ..... sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) süreyle engellenmiştir.

Enstitü Yönetim Kurulunun ....../.../.... tarih ve ..... sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) süreyle engellenmiştir.

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans çalışmam boyunca tez konumun belirlenmesinde, araştırma aşamasında, tezin yürütülmesinde ve tamamlanmasında desteklerini eksik etmeyen değerli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÖZDEMİR'e bana ayırdığı değerli zamanı ve sağladığı destekler için minnettarım. Tez çalışmamın başlangıcından bitimine kadar bana inanan ve benden yardımlarını eksik etmeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Betül ASLAN'a ve Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ'a teşekkürlerimi sunarım.

Nevin Hilal ERTÜRK

ÖZ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
SONUÇLARI BAĞLAMINDA 27 MAYIS DARBESİ VE EĞİTİME ETKİLERİ (1960-1961)

Nevin Hilal ERTÜRK

Temmuz 2018, 126 sayfa

Amaç: Bu çalışmada amaç Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin çok önemli bir dönemeci olan 27 Mayıs sürecini sonuçlarını bağlamında ele almak ve eğitim konusu üzerinden incelemektir.

Yöntem: Bu çalışma betimsel bir yöntemle yapılmış, Nasıl ve Neden sorularına analitik çözümleme yöntemi kullanılarak cevap aranmıştır.

Bulgular: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde yaşanan ilk darbe olan 27 Mayıs; siyasi, sosyal, kültürel ve askeri yapılardaki birimlerin yarattığı çatışma zemininde meydana gelip yakın dönem Türk Tarihinin en önemli olaylarından biri olarak tarihteki yerini alırken birçok olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Özellikle günümüz Türkiye'sinin anlaşılması için dahi 27 Mayıs sürecinin ortaya çıkardığı kurumların dikkate alınması gerektiği çalışmada önemli bir bulgu olarak tespit edilmiştir.

Sonuç: Bu sonuçlarla ilgili Türkiye'nin sol kanadı genellikle 27 Mayıs'ın olumlu yönleri üzerinde dururken, Türk sağı ise daha çok olumsuzluklarını dikkate almıştır. Her iki tarafın da yeteri derecede bir objektiflikten uzak kaldığı düşünülürse bu konu ile ilgili ciddi analitik çalışmalara ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Bu bakımdan 27 Mayıs darbesinin altında yatan zincirleme sebep olaylar dikkate alınarak darbenin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri tarafsız bir şekilde irdelenmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışma sonuç itibarıyla 27 Mayıs'ın Türk devlet ve toplum hayatına özellikle kurumsallaşma bağlamında kalıcı etkiler bıraktığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: anayasa, darbe, demokrasi, eğitim, ordu, özerklik.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
COUP OF 27 MAY IN TERMS OF ITS RESULTS AND ITS EFFECTS ON
EDUCATION (1960-1961)

Nevin Hilal ERTÜRK

July 2018, 126 pages

Purpose: The purpose of the study is to deal with the Coup of 27 May, which is one of the most important milestones in the history of Republic of Turkey and to analyze it in terms of its effects on education.

Methodology: This study was conducted through descriptive method and answers to the questions of “how” and “why” were sought by using the analytical analysis method.

Findings: The Coup of 27 May, which is the first coup in the history of Republic of Turkey, occurred in an environment of conflict caused by political, social, cultural, and military groups, claimed its place in history as one of the most important events of the recent Turkish history, and resulted in both positive and negative outcomes. The necessity of taking the institutions generated by the Coup of 27 May into account in order to better understand today's Turkey was determined as an important finding of the study.

Conclusion: With regards to its results, whereas the left focus on the positive sides of the Coup of 27 May, Turkish right parties considered its negative effects. When supposed that both sides are highly away from being objective, it can be stated that there is a need for serious analytical studies on the issue. In this sense, by considering the successive events underlying the Coup of 27 May, its political, economic, social, and cultural effects were tried to be analyzed in an objective way. In conclusion, in the study, it was found out that 27 May had permanent effects on Turkish state and social life in terms of institutionalization.

Keywords: Constitution, Coup, Democracy, Education, Army, Autonomy

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	i
ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
Giriş	1
Araştırmanın Amacı	1
Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	2
Araştırmanın Sınırlılıkları	2
Varsayımlar	2
Terim ve Tanımlar	3
Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar.....	8
Çok partili hayata geçiş.....	8
Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve Gelişimi.	12
Demokrat parti'nin iktidar yılları.	20
27 Mayıs 1960 Hükümet Darbesinin Sebepleri.....	29
Türk siyasal kültüründen kaynaklanan problemler.	30
İktidar muhalefet ilişkilerinden doğan problemler.....	32
Basın üzerine kurulan baskılar.	37
Ekonomik nedenler.	38
Üniversiteye uygulanan baskılar ve öğrenci olayları.	39
Toplumsal yapıdan kaynaklanan sıkıntılar.	42
Uluslararası ortamın Türkiye'ye yansımalarından kaynaklanan problemler.....	43
İktidar (DP). - Ordu ilişkileri kaynaklı problemler.	43
Hükümet Darbesi.....	52
27 Mayıs Darbesinin Sonuçları	54
Milli birlik komitesinin kuruluşu ve gelişmeler.....	54
Yüksek adalet divanı.	58
Yassıada yargılamaları.	60
Mahkeme Kararları.....	66

İKİNCİ BÖLÜM	67
Yöntem	67
Araştırma Yöntemi	67
Evren ve Örneklem /Araştırma Grubu.....	68
Veri Toplama Araçları.....	68
Veri Analizi	68
Araştırmacının Rolü	69
Geçerlik ve Güvenirlik	69
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	70
Bulgular ve Yorum	70
1961 Anayasasının Hazırlanışı	70
1961 Anayasası	73
1961 Anayasasının Getirdiği Kurumlar.....	76
Çift Meclisli Yasama (Cumhuriyet Senatosu).....	76
Milli Güvenlik Kurulu.	78
Anayasa Mahkemesi.	80
Yüksek Hakimler Kurulu.	81
Türk Radyo ve Televizyon Kurumu.	84
Ordu Yardımlaşma Kurumu (Oyak).	86
Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu.	88
Türk Standartları Enstitüsü.	90
Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'nun Temeli (TUBİTAK).	90
Devlet Personel Dairesi Başkanlığı.....	92
Çalışma Hayatında Yapılan Yenilikler(Sendikacılık).....	94
Darbe Sonrası Geliştirilmeye Çalışılan Eğitim Politikaları.....	94
Dış Politika	104
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	106
Sonuç ve Öneriler	106
KAYNAKÇA	111
ÖZGEÇMİŞ	119

KISALTMALAR DİZİNİ

CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ÇTK	: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu
DP	: Demokrat Parti
DPD	: Devlet Personel Dairesi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
NATO	: North Atlantic Treaty Organisation(Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OYAK	: Ordu Yardımlaşma Kurumu
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TODAİE	: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
TPCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TUBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
YAD	: Yüksek Adalet Divanı
YURTKUR	: Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş

Yakın dönem Türk tarihinin en önemli kırılma anlarından bir tanesi 27 Mayıs 1960 darbesidir. Cumhuriyet döneminin ilk ya da başka bir ifadeyle ana darbesi olarak değerlendirilen 27 Mayıs 1960 Darbesi, Cumhuriyet Tarihi'nin en tartışmalı konularından biri olarak da dikkat çeker. Bundan dolayı araştırmada Türk siyasetinin en problemlili konularından biri olan asker-sivil ilişkileri dikkate alınmıştır. Sorun günümüze kadar devam etmiştir. Ordunun 18. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar devam eden bu dönemde Türkiye'nin siyasal modernleşmesini büyük oranda temsil eden ilk kurum olması, siyasal kültürün yetersizlikleri ve demokrasinin içselleştirilememiş olması gibi sebeplerle kendini öncü ve temel kurum olarak görüp kendisine korumacı bir misyon biçmiş olmasıdır. Bu korumacı ve denetimci anlayış Türk modernleşmesinde etkin bir faktör olarak kendisini hissettirmiştir. Genelde modern demokrasilerde asker sivil-ilişkileri sivil yönetimin denetimi altındadır ve sivil denetime açıktır. Ancak bu durum demokrasi kültürünün siyasal hayatta ne kadar yerleşik olduğu ve siyasal kültürle ne kadar barışık olduğuyula alakalı bir durumdur. Bilinmelidir ki darbe insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Nitekim bu konuda ilk düşünceler Platon tarafından ortaya konulmuştur. Darbeyle ilgili görüşlerine Platon "Devlet" adıyla Türkçeye tercüme edilen siyaset felsefesinin ana kaynaklarından olan eserinde yer vermiştir.

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere konumuz insanlığın geçirmiş olduğu deneyimlerle doğrudan ilişkilidir. Bu yönleriyle insan, toplum ve devlet bağlamı üzerine oturmaktadır. Konunun derinliği dikkate alınarak öncelikle ilgili literatür taraması yapılmıştır. Çapraz okumalar yapılması yoluna gidilerek ayrıntılar tespit edilmiş, dönemle ilgili basın yayın kaynakları değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Yakın Dönem Türk tarihinin en tartışmalı konularından biri olduğu kabul gören 27 Mayıs 1960 darbesi Türk siyasal hayatında önemli bir dönüm noktası olarak dikkat çeker. Çünkü 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyete kavuşmakla beraber Türk siyasi hayatı iki defa çok partili hayata geçiş denemesi geçirmiş ne yazık ki bunlar çeşitli sebeplerle başarılı sonuçlar vermemiş ve Cumhuriyet 1945 yılı ortalarına kadar tek parti yönetimi ile idare edilmiştir. Demokrasiye geçiş sürecinde dünya konjonktürüne şemasal manada uyum

sağlamak durumunda kalan Türk siyasal hayatı rövenşist bir siyasal döngü içine girmiştir. Bu durum Türk Tarihinde darbeler zincirinin oluşmasına etki eden başat faktörlerden biri olmuştur. Bu bahisle çalışmamıza konu teşkil eden, Türkiye Cumhuriyet tarihinde gerçekleşmiş ilk askeri darbe olarak bilinen 27 Mayıs 1960 darbesi ile ilgili sorularımız şunlardır:

1. Darbenin sonuçları nelerdir?
2. Bu sonuçların eğitim üzerinde ne gibi etkileri olmuştur?

Çalışmanın araştırma konusu ise “Sonuçları Bağlamında 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Eğitime Etkileri” olup problem ise yukarıda belirtildiği üzere yeteri derecede bütüncül ve analitik çalışmanın olmamasıdır. Yapılan çalışmada bütüncül bir yaklaşımla çoklu bir bakış yapılarak analitik çözümlenmelerde bulunulacaktır. Bu bağlamda 27 Mayıs siyasi ekonomik, hukuki, kültürel ve diğer yönleriyle ele alınacaktır.

Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Bu çalışmada amaç, 27 Mayıs 1960 tarihinde vukuu bulan darbenin sonuçları bağlamında eğitim üzerine etkilerini değerlendirmektir. Amacını ortaya koyduğumuz araştırmamızın problemi çok tartışılmış olmasına rağmen darbe konusunda özellikle sonuçları bağlamında yeteri derecede analitik bir değerlendirmenin yapılmamış olmasıdır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma Türkiye'nin çok partili hayata geçiş ve Demokrat Parti İktidar yılları dikkate alınarak 27 Mayıs 1960 Darbesi ve darbenin sonuçları ile sınırlandırılmıştır.

Varsayımlar

Tamamlamak üzere projelendirilen tez çalışmasında;

1. 27 Mayıs 1960 Darbesi kurumsal sonuçları itibarı ile akademik zeminde ortaya konulmuş olacaktır.
2. Özellikle söz konusu darbenin eğitim bağlamı önemli nispette açığa çıkarılarak Türk eğitim tarihine katkı sağlayacaktır.
3. Bir başka açıdan Cumhuriyet döneminin kurumsal yönden daha iyi anlaşılması sağlanmış olacaktır.
4. Türk demokrasi tarihi açısından önemli bir kırılma noktası ile ilgili yeni bilgiler ve değerlendirmeler ortaya konularak bu alana önemli katkılar yapılabilecektir.

Terim ve Tanımlar

Kavram insan zihninin algıları dahilinde ete kemiğe bürünmüş hayali imajın zıt halidir (Dura, 2005, s. 151). Temel olarak her bilimsel çalışmada araştırmacı belirlediği konunun odağını teşkil eden kavram, terim ya da sözcüğü tanımlamaya çalışmakla işe başlamayı tercih eder. Tercihleriyle birlikte ilk, klasik cümle olarak tanımlamanın zorunluluğundan bahseder. Araştırmada evvela kavramla ilgili bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Bilindiği üzere rasyonel ve bilimsel bilgiler kavramlardan meydana gelmektedir. Genişliği fazla ve derinliği neredeyse hiç olmayan basit bilgiler ise çok az kavram içerir (Dura, 2005, s. 152). Bu bahisle tezin odak noktasını teşkil eden 27 Mayıs 1960 Darbesi olayıyla ilgili öncelikle kavramlar belirlenerek tanımlama yoluna gidilmiştir.

27 Mayıs 1960 darbesindeki sorunsal olan darbe insanlık tarihinin derinliklerinde yatmakta ve devlet ordu toplum ilişkilerinin üzerine oturmaktadır. Bu bağlamda geçmişte en ünlü Roma generali olarak bilinen Julius Ceasar bir darbe yapmış nitekim kendisi de başka bir darbenin kurbanı olmuştur. Dördüncü Roma imparatoru olan Claudius gibi pek çok Roma imparatoru darbelerle iktidara geldi. Siyasi geleneğin bir parçası olan darbeler 20. yüzyılın sonunda en çok gelişmekte olan ülkelerde özellikle Latin Amerika’da (Brezilya, Şili, Bolivya ve Arjantin), Afrika’da ve Asya’da (Pakistan’da) gerçekleşmiştir (Besong, 2005, s. 2-3).

Meydana gelen darbelerin bir listesini yapacak olursak, darbelerin çok farklı tarihsel ve etnik temellere sahip oldukları gibi darbelerin ortak değişmez sosyal ve ekonomik, karakteristik özellikleri de mevcuttur. Bu özellikleri birbirinden ayırabilirsek bir ülkenin bir darbe için uygun hedef olup olmadığını göstermek için, temeldeki sosyo-ekonomik veriler dikkate alınarak bu veriler dâhilinde bir durum değerlendirmesi yapabiliriz (Luttwak, 1996, s. 30-31). Bu bilgiyi sunmaktan kastımız çalışmamızın konusunun tarihselliği, felsefi ve sosyolojik boyutlara sahip olduğu ve buna bağlı olarak kavramsal izahın gerektiğini ve ilgili yönleriyle yeteri kadar Türk Tarihine retrospektif bir bakış yapmak zorunluluğudur.

27 Mayıs 1960 olayı üzerine çok sayıda yayın yapılmıştır. Bu yayınlarda dikkat çeken hususlardan bir tanesi sosyal bilimler alanında sıkça karşılaşılan farklı isimlendirmelerdir. Tanel Demirel’in belirttiği gibi dil açısından siyasi bir olguyu ifade etmek ve tanımlamak onun hakkında bir değer yargısında bulunmak demektir. Bu bahisle “iktidarın el değiştirmesi”, “iktidarın ani ve zorla ortadan kaldırılması”, gibi ciddi sonuçları doğuran bir olayı ifade edecek kelimeyi seçmek konun bütünlüğü açısından ciddi derecede önem arz etmektedir (Demirel, 2011, s. 16). Bu hususu dikkate alarak çalışmada konunun odağını teşkil eden kavram, terim ya da sözcüğü tanımlamaya çalışmakla işe başlamak tercih edilmiştir.

Darbe: Arapça kökenli bir kavram olup, sözlük anlamı olarak, “Ani ve güçlü şekilde politik vurma”, (Dorset, Baber, 1983, s. 418) vuruş, çarpma (Püsküllüoğlu, 1995, s. 416-417), felaket,(Kaynar, 2010, s. 205) musibet ve bela, (Devellioğlu,2004,s.166) vuruş yarası, silah patlaması, boşalması, (Dictionnaire, 1990, s. 155) bir ülkede baskı kurarak, zor kullanma (TDK, 2011, s. 595) anlamlarına gelmektedir. Latince ’de darbe Incussus, us ve offensus, us olarak verilmektedir (Akderin, 2012, s. 669).

Kavramın diğer bir izahı “Hükümet darbesi” şeklindedir. Türkçede taklib-i hükümet ya da darbe-i hükümet olarak adlandırılan kavram (Demirel, 2011, s. 16) bir grup yönetici tarafından yürütülen yönetime yönelik, (Büyük Larouse sözlük, 1986, s. 2888) demokratik ve anayasal olmayan bir çerçevede, (Marshall, 1999, s. 309) umumi suretle silah kuvvetiyle (Türk Hukuk Lügat-i, 1944, s.61), zor kullanarak, (Bağdatlı, 2012, s. 291) devletin denetim merkezlerini ele geçirip felçli hale getirmek amacıyla (Bağdanor, Well, çev. Peker, Yükselci, Keskiner, 1999, s. 330) devletin buyruğundaki güçlerden birinin (Türkiye Bilimler Akademisi, Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, 2011, s. 562) bir komplo ile hükümete el koyması (Öztuna, 2006, s. 154) ya da iktidarın değiştirilmesi, hükümetin devrilmesi olarak tanımlanmaktadır (Girgin, 1982, s. 135).

E. Luttwak kitabının ilk bölümünde hükümet darbesini emir-komuta zinciri dışında, “küçük bir grubun, meşru hükümeti devirerek iktidarı ele geçirmesi” olarak tanımlıyor. Yazara göre, çağdaş devletin sürekli görevlileri olan bürokratlar ve siyasetçiler arasındaki bağ kopartılırsa, devletin görevlileri hükümetin denetiminden çıkartılarak bu eylem sonucunda hükümet darbesi gerçekleşir. Çünkü bürokrasi denetleyen ve harekete geçiren lövyeleri ele geçirmek devleti de ele geçirmek demektir (Luttwak, 1996, s. 8).

Darbe kavramı Almanca, Fransızca, İngilizce gibi Latin kökenli dillerde; “coup d’etat” ,“coup”, “revolution”, “revolt”, “rebellion”, “insurrection”, “uprising”, “riot”, “mutiny”, “subversion”, “jacquerie” sözcükleri ile temelde eş anlamlı sözcüklerdir ve hepsi otoriteye karşı başkaldırı anlamını taşırlar (Atay, 1998, s. 38). Dictionary of Historical Terms adlı sözlükte coup d’etat olarak kavramsallaştırılan terim, bir devletin yönetiminde illegal bir şekilde ya da güç kullanarak gerçekleştirilen ani değişim olarak yer almaktadır (Cook, 1990, 86-87). Coup d’etat Fransızca’ da (hükümet darbesi) yasadışı ve anayasal olmayan bir yolla bir eylemle yönetim yetkisinin ani ve cebri olarak ele geçirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Heywood, 2006, çev. Yıldız, Kopuzluoğlu, Seçilmişoğlu, Yayla, s. 1547).

Tespitlerimize göre çalışmamıza konu teşkil eden 27 Mayıs 1960’la ilgili diğer bir kavram “askeri darbe” kavramıdır. Bu kavramın tercih edilme nedeni darbeyi gerçekleştirenlerin asker oluşudur. Dünyanın çeşitli ülkelerinde ordu (silahlı kuvvetler)

tarafından değişik şekilleri ve dereceleri mevcut olan müdahaleler gerçekleşmiştir. Ordu, doğrudan ya da dolaylı olarak mevcut yönetim düzenini silah gücüyle ele geçirmektedir. Ancak şunu belirtmemiz gerekir ki bu tarz müdahalelerin, sebepleri daha çok istikrarsız, sağlıklı bir sosyal yapının ve düşük siyasal kültürün getirileridir (Kapani, 2009, s. 222-223).

Askeri darbe; meşru yönetimi devirmeye yönelik, (Yıldız, 2013, s. 65) devletin emri altındaki resmi kuvvetlerden birinin (Şehirli, 2014, s. 111) mesela silahlı kuvvetler ya da silahlı kuvvetlerin bir bölümü tarafından sivil yönetimin alaşağı edilerek (Hague, Horrop, çev. Yıldız, Torlak, 2016, s. 89) meydana gelen darbe sırasında siyasi yöneticinin ve sınıfın devreden çıkarılarak yönetimin ordu tarafından devralınması ya da onların kuklası olacak kişilere verilmesi olarak izah edilir (Yayla, 2015, s. 360). Devletin önemli kritik kurumları olan ordu, polis, istihbarat örgütleri, devlet aygıtının sert ve yoğun bir disipline sahip parçalarıdır. Bu parçalar devlet aygıtı içinde otomatik olarak bir şekilde normal çalışmasına devam eden bir çeşit makinadır. Darbe bu makinanın işleyiş şekline göre gelişir. Bu esnada darbe, kontrolü sağlamak için öncelikle manivelaların ele geçirilmesi için devlet aygıtlarını kullanır. Bu nedendir ki “*manivelaların*” ortaya çıkması devletin bir çeşit makine görevi gördüğü gerekçesine dayanır (Luttwak, 1996, s. 20).

Valery Besong’a göre üç temel darbe vardır: Başkanlık darbesi, saray darbesi ve darbe (hükümet)’dir. Konumuzla ilgili kavram hükümet darbesidir. Besong bu kavramı; “iktidardaki hükümete güçlü bir ordu ya da siyasi bir grup tarafından hızlı ve kararlı bir şekilde el konulması” şeklinde ifade etmiştir (Besong, 2005, s. 2). Darbe kavramını politik bir istikrarsızlık tipi olarak tanımlayan Theresa Simcic, kavramı bu istikrarsızlık tipi üzerinden askeri ya da hükümet apartları içerisinde diğer bir elit tarafından mevcut yönetimi devralmayı içeren bir eylem olarak görür (Simcic, 2013, s. 2).

Nikolay Marinov ve Hein Goemans ortak çalışmalarında kavramı, yürütme otoritesine tehdit veya güç kullanma yoluyla el konulması olarak tanımlamışlardır. Darbeyi yapan aktörleri asker, polis, ülke içindeki bir silahlı grup, yönetici elit üyesi ya da bazı diğer iç aktörler tarafından gerçekleştirilen bir hareket olarak aktarmışlardır (Marinov, Goemans, s. 801).

Sosyal bilimler sözlüğünde kavram; devletin meşru anayasal sistemini savunan hükümet güçlerinin, kitlesel desteği olmayan dar bir elit tarafından ani, beklenmedik şekilde ya da zor kullanarak yönetimden uzaklaştırılması ve ülkenin karar alma organlarının görevlerini yerine getiremediği gerekçesiyle anayasal düzeni korumak amacıyla ordunun yönetime el koyması eylemi yani askeri darbe hareketidir şeklinde ifade edilmiştir (Demir, 1992, s. 166).

Darbe kavramı; darbeyi yapanlara, destekleyenlere ve darbecilere itibar kazandırmak amacıyla anlamı Sosyal Bilimler ve Siyasi Bilimlerde geniş ve yüksek tutulmuştur. 27 Mayıs 1960 olayını adlandırmak için çok sık kullanılan diğer kavramlar devrim, ihtilal ve inkılap kavramlarıdır. Bu nedenle darbe kavramı, konu bütünlüğü açısından dikkate alınarak hükümet darbesi kavramı sadece diğer ilgili kavramlardan ayırt edici özellikleri açıklanmaya çalışılacaktır.

Devrim kavramı 1930'lu yıllardan itibaren inkılap ve ihtilal kavramlarının da karşılığı olarak kullanılmış bir kavramdır. Bu durum ihtilal ve inkılap kavramının izahını ve kullanımda meydana gelen sosyal hareketliliğin algılanmasını zorlaştırmaktadır (Özdemir, 2011, s. 2). Bu bağlamda darbeler, bir devrimin başlangıcına dönüşmediği sürece, yeni bir sistem yaratmaz, bundan ziyade bulunan mevcut sistemi onarmayı, restore etmeyi amaçlar. Bunun için yönetimin aksadığı düşünülen parçalarında değişiklik yoluna gidilir (Yayla, 2015, s. 360). Hükümet darbesiyle devrim arasındaki farklar, darbenin siyasal yapıyı ve toplumsal yapıyı değiştirmek gibi bir amacı yoktur. Yönetim grubunu değiştirmek amacıyla yapılır. Darbe özü gereği, devlet görevlilerini meşru hükümete bağlı olan bağlılıklarından sıyrarak işler (Bağdanor, 1999, çev. Peker, Yükselci, Keskiner, s. 330).

İsyan, ihtilal ve devrim kavramları gibi, bünyesinde toplumdaki sarsıntılar ve bünyenin temelinden değişmesini ifade eden kavramlardan farklı olarak hükümet darbesi, baskın manada zor kullanarak hükümeti devirmekten ibaret bir siyasi harekettir. Yazara göre darbeyi gerçekleştirenler toplum bünyesinde esaslı bir değişiklik ön görmez. Çünkü böyle bir toplumun düzeninde ve değerlerinde kökten bir değişimi devrim kavramıyla ifade edebiliriz. Fakat bir toplum devrime hazır bulunuyorsa hükümet darbesi onu kolaylaştırır (Ülken, 1969, s. 133-134). Ancak belirtmek gerekir ki darbeler, bir devrimin başlangıcına dönüşmediği sürece, yeni bir sistem yaratmaz, bundan ziyade bulunan mevcut sistemi onarmayı, restore etmeyi amaçlar. Bunun için yönetimin aksadığı düşünülen parçalarında değişiklik yoluna gidilir (Yayla, 2015, s. 360). Huntington' a göre ise hükümet darbesinin ayırt edici özellikleri şöyledir:

“a). Bir siyasal güç birliği tarafından mevcut hükümet liderlerinin şiddet kullanılarak veya şiddet kullanma tehdidiyle hukuk dışı değiştirilmesi çabasıdır.

b).Kullanılan şiddet genellikle azdır.

c). Katılımcıların sayısı fazla değildir.

d).Katılımcılar zaten siyasal sistemin içerisinde kurumsal güç tabanını ellerinde bulundurmaktadırlar” (Atay, 1998, s. 38).

Andrew Heywood'a göre; hükümet darbesi, devrimden iki bakımdan ayrılır. İlki darbelerin genellikle hükümet içindeki (örneğin, bürokrasi, polis veya silahlı kuvvetler) gibi önemli kurumlardan nispeten küçük gruplarca gerçekleştirilir ve kitlesel eylem içermemektir. İkinci olarak darbeler, rejimi değiştirmek ve ya da sosyal değişikliğe yol açmaksızın hükümeti veya yönetici grubu değiştirmeye zorlar (Heywood, 2006, çev. Kopuzoğlu, Seçilmişoğlu, Yayla, s. 547).

Ordu tarafından yapılan darbeyi meşrulaştırmak için kullanılan bir söylem olan "devrim" kavramı Türkiye'de 1960 darbesinin adı olarak verilmiştir. Darbe yapan ordular hükümetleri yıkarlar ama devlet sistemini yıkmazlar. Sistem içinde bulunan aksaklıkları onarmaya ve restore etmeye çalışırken eksik ve aksak görülen noktaları gidermeye çalışmışlardır. Ordu burada bir nevi sistemi kendilerine göre doğru olan kazıklara bağlamak için çaba harcamaktadır (Yayla, 2015, s. 368-369).

Darbe, ihtilal değildir. İhtilal halk tarafından yapılır (Öztuna, 2006, s. 154). Darbe planlamasını yöneten ve darbenin uygulamaya konulmasındaki etken faktör çoğu kez taraftar konumundaki bir elit grubun etkisiyle yönlendirilmektedir (Luttwak, 1996, s. 34). Darbe bir askeri cunta tarafından hazırlanır. Bu cuntanın sivil kanadı da mevcuttur. Darbe isyan da değildir. Darbenin başarısızlığı söz konusu olduğunda isyan ve teşebbüs edenler "asi" diye adlandırılır (Öztuna, 2006, s. 15). 27 Mayıs, Anadolu ihtilali ve milli kurtuluş olarak "ihtilal" sayılmayacağı gibi, siyasi iktidarın bir sınıftan ötekine geçiş anlamında da "devrim" hiç değildir.

İnkılap kavramı ise, daha çok devlet eliyle belirli konular dâhilinde yapılan köklü yenilikleri (Aktaş, 2011, s. 23) belirtmek için kullanılır. 27 Mayıs, burada ifade edilen konumsallığın dışında olduğu gibi oluş şekli itibarıyla de devlete el koyma operasyonudur. Dolayısıyla da 27 Mayıs ifade etmek için inkılap kavramı kullanılmaz.

Yukarıda bahsettiğimiz tüm tanımlamalardan yola çıkarak hükümet darbesi kavramı üzerine, politik manada bir kavram imajı çizersek, hükümet darbesi; Siyasi merkezde toplanan politik istikrarsızlığın kamu menfaatine zarar vermesi, toplumda çatışma ve bölünmeye meydan verilmesi sonucu ani ve sert bir şekilde bir grup tarafından kuvvet kullanılarak hükümetin devrilmesidir. Burada belirtmemiz gerekir ki verdiğimiz izahlar ışığında 27 Mayıs için dil ve mantıksal ölçütler dikkate alındığında uygun isimlendirme "hükümet darbesi" olacaktır.

Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar

Her bilim alanı kendi bütünlüğüne sahip olup diğer bilim alanlarıyla az ya da çok ilişkiye sahiptir. Ancak tarih her bilim alanıyla oldukça geniş ilişkiler barındıran bir alan olarak izahlarında multi-disipliner yaklaşımı adeta zorunlu kılmaktadır. Bu yönleriyle konumuzu dikkate alırsak kaynak çeşitliliği bağlamında önemli bir bolluğa sahip olduğu söylenebilir. Doğaldır ki bu aşamada bir kaynak tasnifi yoluna gidilmeden sadece konuyla ilgili bir kaynak taraması seçkisi yapılacaktır. Bu bağlamda tespit ettiğimiz önemli araştırmalar şunlardır: Kurtul Altuğ, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a; Tanel Demirel, Türkiye'nin Uzun 10 Yılı; Sinan Onuş, Parola: İnkılap; Cüneyt Arcayürek, Derin Devlet – Darbeler; Numan Esin, Devrim ve Demokrasi; Evren Balta Paker, İsmet Akça, Türkiye'de Ordu ve Güvenlik Siyaseti; Mehmet Ali Birand, Can Dünder, Bülent Çaplı, Demir Kırat ve 27 Mayıs; Sami Küçük, Rumeli'den 27 Mayıs'a; Kemal Karpat, Türk Siyasal Sisteminin Evrimi; Cüneyt Akalın, Askerler ve Dış Güçler Amerikan Gizli Belgeleriyle 27 Mayıs Olayı; Alparslan Türkeş, Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs ve Gerçekler; Dünder Seyhan, Gölgedeki Adam; Ali Fuat Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri; İsmail H. Pekin, Asker ve Siyaset Osmanlı'dan Günümüze Sivil-Asker İlişkileri; Ümit Özdağ, Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri 27 Mayıs İhtilali; Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu; Ahmet Yıldız, İhtilalin İçinden; Edward Luttwak, Darbe; Sıtkı Ulay, Harbiye Silah Başına; Yavuz Özdemir, Türk İnkılap Tarihi.

Çok partili hayata geçiş.

Türk siyasal sistemi çok partili evrede istenilen plüralist (çoğulcu) bir toplum ve istenilen kalitede bir siyasi hayat kuramamıştır. Ancak belirtmek gerekir ki Ersin Kalaycıoğlu'nun ifade ettiği gibi bu evreyi, tek partili evre ile kıyaslırsak, çok partili evrede göz ardı edilemeyecek değişimler söz konusudur. Bu değişimlerden ilki demokratikleşme, ikincisi ise toplumsal hareketlilik (Özdemir, 1995, s. 235). Türk siyasal kültürünü derin etkisi altında bırakan bu dönüşümsel olayın siyasal sisteme yönelik manalarını anlamak önemlidir. Demokrasinin gözle görülür bir şekilde biçimlenmesi çabaları uzun süreler ve etkenler sonucunda mümkün olmuştur.

Türk siyasal hayatında siyasi değişim alanı genişleyerek yeni sosyal grupları içine alan yeni bir siyasal süreç içine girmiştir. 1839 yılında padişahın, sahip olduğu mutlak iktidarı kendi sınırlandırması bu gelişmenin bir sonucu olmuştur. 1876 yılında meşruti idari sistem benimsenmiş, 1908 yılında 'da parlamenter rejimle çok partili sisteme geçilmiştir (Karpat, 2008, s. 88). Özellikle 1909'da yapılan anayasa değişikliği sonucu padişahın mutlak otoritesi

sınırlanmış ve padişahın izin almadan mecliste kanun çıkarma yetkisi sağlanmıştır (Akıncı, Usta, 2015, s. 43).

Türkiye’de çok partili hayata geçiş denemelerinin örneklerini gördüğümüz II. Meşrutiyetten sonrası farklı fikirleri savunan partiler kurulmuş ve varlığını devam ettirmiştir. Türkiye’de demokrasiyi kurma çabaları yaklaşık iki asırlık bir tarihi geçmişe sahiptir. Demokrasiyi kurmak için yerel ve ulusal düzeyde kurumlar oluşturulmuş, iktidarın sınırlandırılması teşebbüslerinde bulunulmuştur. İktidarın adil ve serbest seçimlerle belirlenmesi, barışçıl yollarla iktidarın el değiştirmesi, muhalefet hareketlerinin başlangıcı ve diğer demokratikleşme girişimleri, bir süre içinde gelişmiştir (Akıncı, Usta, 2015, s. 41-42).

Belirtmeliyiz ki demokratikleşme bir anda gerçekleşmez. Belirli aşamaları ve dönüşümleri içinde barındırır. Uygulamaya gelindiğinde bazı ülkelerin demokratik yönetimlere geçtikten sonra ters dalgayı maruz kalarak siyasi egemenlik güçleri otoriter bir hale gelebilmektedir. Bunun nedeni ise genellikle gerekli koşulların oluşmamış olmasıdır. Oluşturulan demokratik kurumlar ve yöntemler gerektiği kadarıyla olgunlaşmamış ise geriye dönüşler yaşanabilir (Dursun, D. 2005, s. 179-180, Akıncı, 2014, s. 58).

Türkiye’de politik demokrasinin aralıklarla da olsa sürekliliği ve canlı kalışı, batı demokrasisiyle olan yakın ve çok yönlü ilişkilerin etkisi olarak görülmektedir. Bu ilişkiler politik, kültürel, askeri ve iktisadi ilişkilerdir. Bu ilişkiler bir ülkenin politik rekabete dayalı politik sisteme sahip olması yönünden bir dış baskı oluşturmaktadır. Türkiye’nin kendi isteğine bağlı olarak yakınlığı ülkeleri politik demokrasinin oluşması ve demokrasinin süreklilik kazanmasının başlıca nedeni olarak görmek inandırıcı değildir. Türkiye’nin batıyla olan ilişkisinin kendi rejimini belirlemede yeterli olmadığı daha inandırıcıdır. Yani dış etkenler nasıl bir rejime sahip olunması gerektiği konusunda tek başına belirleyici bir role sahip değildir (Turan, 2007, s. 438-439).

Savaşın sona ermesi ve Cumhuriyet’in kurulması, Osmanlı politik seçkinlerinin batılılaşma yanlısı olan kesimin zaferi anlamına gelmiştir. Siyasi eylemin temeli ulus-devlet anlayışına dayandırması bu kadronun batıya yönelişinin net göstergesidir. Yeni bir politik sisteme yönelişin seçkinler arasındaki bir mücadelenin sonucu olduğundan, Cumhuriyet’in ilk kurucuları, seçkinlerin mevcut durumunu sağlamlaştırma çabasına girmiştir. Bu süreçte toplumun kültürünü tamamen değiştirmek gibi bir yol çizmemişlerdir (Turan, 2007, s. 442).

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı geçmişiyle pek çok manada çatışmasına karşın siyasi gelenekleri ve pratikleri miras almıştır. Türk siyasal hayatının bir parçası olan bu süreçte mekanizmanın bir parçası olması gereken halkın katılımı bu düzenden yoksundur, seçkin politik geçmişten miras alınmış en büyük eksikliklerdir. Kurulan düzende bağımsız düşünce ve

düşündüklerini dile getirme pratik olarak yoktur (Karpat, 2007, s. 79). Kabul etmek gerekir ki Cumhuriyet'in kurucu kadrosu Osmanlı yönetim geleneğinden yetişmiş insanlardı. Çok partili yaşama geçildiğinde modernleşme görevi üstlenmiş olan bu bürokratların tutumlarını politik demokrasiye uygun olarak değiştirmeleri hemen beklenecek bir tutum değildi (Turan, 2007, s. 460).

Çok partili hayata geçişin ilk denemesi Cumhuriyet Tarihi'nin ilk siyasi parti olma özelliğini taşıyan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın 17 Kasım 1924 yılında kurulmasıdır (Özdemir, 2011, s.29). Ancak genç Cumhuriyet 1925 Şubatı'nda patlak veren Şeyh Sait İsyanıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu isyan sonucu Takriri Sükûn ve İstiklal Mahkemeleri devreye sokulmuş ve muhalefet susturularak TPCF 3 Haziran 1925'te kapatılmıştır (Özdemir, 2011, s. 30-31). Çok partili hayata geçişin ikinci deneyimi Mustafa Kemal Paşa'nın isteği doğrultusunda eski arkadaşı Fethi Bey tarafından 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur (Haytoğlu,1997, s.48-49). Siyasi sahada Mustafa Kemal'e karşı bir siyasi muhalefet yürütmek istemeyen Fethi Bey 17 Kasım 1930'da partiyi kapatmıştır (Zürcher, 1995, s.261).

Çok partili hayata geçişin bir ön provası niteliğinde olan demokrasi deneyimleri çok partili hayatın arka planını oluşturmaktadır. Çok partili hayata geçiş denemeleri dönemin özellikleri dikkate alındığında çoğu kez sekteye uğramasına rağmen demokratikleşme yolunda önemli adımlardır. Türkiye'nin çok partili hayata geçişinde siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler ve Cumhuriyet'in temelinde var olan liberal fikirler etkiliydi (Karpat, 2008, s. 241). Batılı devletlerden geri kalmış olan Tek partinin muhtemel hedefi çağdaş bir devlet görünümünü kazanmaktı. I. Dünya Savaşı dünya bağlamında bir Cumhuriyetleştirmeye yaratırken II. Dünya Savaşı ise demokratikleşme odaklı hareketlenmeler ortaya çıkarmıştır. Nihai hedef demokrasininin, siyasi ve toplumsal şartlarını olgunlaştırmaktı.

Kemalist ideolojinin varlığı, tarihsel oluşumu ve düşünsel temellerinden kaynaklanan unsurlar da demokratikleşme zorunluluğunu gerekli kılmıştır. Kemalist ideolojinin amaçlarından biri olan Batı tipi bir toplum yaratma, siyasi sistemin er ya da geç demokrasi olacağı kaçınılmazdı. Kemalist Devrimlerin pekişmesi nedeniyle geriye dönüş endişesinin kalmayışı çok partili hayata geçiş sırasında ortamı yumuşatmıştır (Atay, 1998, s. 71-72).

Türkiye'nin "Milli Şef" dönemi olarak isimlendirilen süreci, Maurice Duverger CHP'nin "Hâkim Parti" olduğu dönem olarak ifade etmektedir. Duverger'e göre hâkim parti anlayışı, tek parti ve çok parti rejimleri arasındadır. CHP'nin tek parti yönetiminde kalıcı olup olmadığı, 27 yıllık iktidarı boyunca süren demokratikleşmeyi hedefleyip hedeflemediği konusu uzun yıllar tartışma konusu olmuştur. Ancak belirtmeliyiz ki 1945 yıllarına

gelindiğinde demokrasiyi hedeflemediği iddia edilse bile uluslararası ortamın yarattığı şartlar sonucu çok partili düzene geçmeye zorlanacaktır (Şentürk, 2012, s. 161).

Rejimi sağlamlaştıran koşullardan biri olarak görünen tek parti yönetimi ile 1945'e kadar gelinmiştir (Rona, 1999, s. 28). Ancak savaş sonrası dünyada demokratikleşme uygulamalarının arttığı, diktatörlüğe dayalı tek parti yönetimlerin tükenmeye başladığı bir dönemdir (Haytaoğlu, 1997 s. 50). Dünyadaki bu değişimler Türk politik hayatında iki önemli büyük dönüşümü ortaya çıkarmıştır. Bunlardan birincisi uluslararası ortamda meydana gelen bu değişiklik ile tek parti rejiminin pabucu dama atılarak demokratikleşme yoluna gidilmiştir. İkincisi ise toplumsal hareketlilik (Ahmad, 2015, s. 90, Kalaycıoğlu, 2007, s. 471). Türk siyasi hayatı II. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilginç bir hal almıştır. Çok partili düzen ve demokratik rejimin yerleşmesi için gerek politik seçkinleri gerek kitleleriyle olsun yoğun bir çaba harcamıştır (Kalaycıoğlu, 2007, s. 471). Kabul etmek gerekir ki demokrasi kavramı Türkiye'ye kolay gelmiş ve yerleşmiş bir kavram değildir. Ancak yine belirtmek gerekir ki fikir ve arzu yeni de değildi. Türk siyasi hayatı kendine has bir demokratikleşme hareketine sahip olmuştur (Lewis, 2011, s. 406).

Türkiye'de parlamenter sisteme yönelik en yeni adım muhalefet partilerin kurulmasına izin veren Cumhuriyet Halk Partisi tarafından 1945'de atılmıştır. Bu sürecin oluşmasına sebep olan etmenler birincisi ülkedeki sosyal ve ekonomik değişimler ve II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle bu sürecin politik alanda yeniden örgütlenmeyi ve değişimi zorunlu hale getirmiş olmasıdır. Türkiye savaşa doğrudan katılmamıştı, 1944 yılında Mihver Devletleriyle ilişkilerini sertleştirmişti. Birleşmiş Milletlere üye olabilmek için 23 Şubat 1945'de Mihver devletlere savaş ilan etmiştir. Savaşa girmemiş olmasına rağmen güvenlik önlemleri için bütçenin yarısı orduya ayrılmıştı. Savaş süreci halkın ekonomik ve sosyal olarak ciddi sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Halkın başta gıda olmak üzere pek çok ihtiyacı karşılanamamıştır. Bu durum hem İnönü'nün şahsına karşı hem de yönetime karşı hoşnutsuzlukları arttırmıştır. Demokratikleşme yolunda bahsedeceğimiz ikinci etmen olarak Birleşmiş Milletler şartını ekleyebiliriz. Türkiye savaşın bitimine yakın, Almanya'ya savaş ilan ettikten sonra San Francisco'da yapılacak olan konferansa davet edilmiş ve 1945'te Birleşmiş Milletler kuruluşuna katılmıştır. Politik sisteminin demokratikleşmesi yönünde bağlayıcı bir özellik taşıyan bu belge Batı'ya özellikle Amerika'ya giderek bağımlılığın artmasına neden olmuştur (Karpat, 2007, s. 112-113, Pekin, Yavuz, 2014, s. 76). Birleşmiş Milletler örgütünün kurulması bu örgüte insan haklarını güvence altına alma görevini yükliyordu. Türkiye'de bu örgüte girmekle insan haklarına saygı göstermeyi vaat etmiş oluyordu (Sertel, 1968, s. 252). 1945 yılında uluslararası ortamda hâkim olan demokratik

rejim ve ideoloji girişimlerinin iç siyaseti etkilememesi düşünülemezdi (Kara-İncioğlu, 2007, 258-259).

Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere girişi Tek Parti rejiminin, sona doğru yaklaşmakta olduğunun bir sinyaliydi (Bozarslan, 2008, s.76). Türkiye siyasi sistemini demokratik hale getirmediği sürece Batı karşısında arzuladığı konum ve itibarı gerektiği derecede elde edemeyecekti. Zaten savaş döneminde yaşanan ekonomik ve toplumsal sıkıntılar karşısında tedbir amaçlı devlet yaptırımları daha fazla artmış ve içeride ciddi manada hoşnutsuzluklar doğmuştu. Yeni sorunlara meydan vermemek için yeni bir durum emniyetini benimsemek en doğru karardı (Karpat, 2008, 245). Halk partisinin siyasi hürriyete mecbur bırakıldığı düşüncesi Birleşmiş Milletler Anayasa'nın dış baskısı olarak iddia edilmiştir. Ancak kabul etmek gerekir ki demokratikleşme yolunda önemli etmenlerden biri olduğu küçümsenmeyecek bir gerçektir. Ancak çok partili hayata geçişte tek etmen olarak görmek de yanlış olacaktır. Çünkü bunu kabul etmek Türk siyasal hayatının çok partili hayata geçişte mevcut sosyal ve kültürel kuvvetlerinin etkisini inkâr etmektir ve demokratikleşmenin oportünist amaçlarla yapıldığı manasını taşımaktadır (Karpat, 2008, s. 247, 248).

Türkiye'nin Batıya yakınlaşmasının birçok sebebi bulunmaktadır. Bunların en başında Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerinde istekleriydi. Bunlar 1878-1918 yılları arasında Ruslara ait olan Kuzeydoğu Anadolu'daki yerlerin Sovyet Birliğine teslimi ve İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı bölgesinde, Karadeniz'in korunması için Türk-Rus savunma gücünün kurulmasıdır. Bu istekler Türkiye hükümeti tarafından kesinlikle reddedilmiştir (Zürcher, 1995, s. 302, 303). Moskova Türkiye'ye Almaya ile olan işbirliğini ödetme isteğini saklamayarak barış şartı olarak Anadolu'da da üç Doğu Bölgesinin kendisine verilmesini istiyordu (Bozarslan, 2008, s. 77). Bu durumlara karşın Türkiye, mecburi hislerle iki kutuplu düzen içerisinde komünist bloğu temsil eden ezeli düşmanı Sovyetler Birliği tarafından tehdide uğraması karşısında demokrasiyi temsil eden Batı bloğunda kendine yer bulmaya çalışmıştır (Çiftçi, 2010, s. 252).

Demokrat Parti'nin kuruluşu ve gelişimi.

Hükümete karşı eleştiriler devam ederken Ocak 1945'te Türkiye muhalefet hareketlerini canlandıracak ve muhalefetin örgütlenmesinde büyük rol oynayacak olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Meclise gelmiştir (Timur, 2003, s. 14). Cumhuriyet Halk Partisi halkçı kökenlerine dönerek bir toprak reformu gündeme taşıdı. Cumhuriyet döneminde daha öncede toprak reformu için yasalar çıkartılmıştır. Ancak fazla kapsamlı değildi ve uygulamada da etkisiz kalmıştır (Lewis, 2011, s. 641).

1945 yılında mecliste görüşülen diğer bir konu ise 7 aylık bütçe görüşmeleriydi. Bu kanun ve bütçe konusu ciddi tartışmalara neden olmuştur (Haytoğlu, 1997, s. 52). CHP içinde oluşan ufak farklılıklardan kaynaklandığı düşünülen tartışmalar, Çiftçiyi Topraklandırma Yasa Tasarısı görüşmeleri ile gruplaşmalar daha belirgin ve görünür hale gelmiştir. Ciddi manada ayrışmaların yaşandığı görüşmeler yeni oluşumlara zemin hazırlamıştır. Giderek daha da güçlenen muhalefet, 1945 yılı bütçe görüşmelerinden sonra varlığını iktidara karşı tamamen göstermişti. 1945'e kadar konuşulmayan CHP'nin sert yapısı ve politikaları bu görüşmelerde en ağır şekilde eleştiri yağmuruna tutulmuştur (İnce, 2006, s. 71). Toprak reformuna ilişkin tartışmalar Demokrat Parti'nin kuruluşunda etkili olan faktörlerden biriydi. Ancak belirtmeliyiz ki yasanın uygulanmasını başlatacak olan tüzüğün çıkartılması 1947 yılına kadar geciktirildi (Pamuk, 2008, s. 202).

Tüm itirazlara rağmen kanun Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun meclisten geçmesi üzerine Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, 1 Haziran 1945'te (İnce, 2016, s. 68), Dörtlü Takrir adı verilen bir önergeyi Cumhuriyet Halk Partisine sundu. Takrir demokrasinin daha geniş şekilde uygulanmasını talep eden bir metindi (Dokuyan, 2014, s. 152). Yenidünya düzeninde hâkim olan hürriyet ve demokrasi akımlarının ön planda olduğu bir dönemde, okuma yazma bilmeyen bir vatandaşın bile siyasi özgürlüklerinin bilincinde olması, milli hakimiyetin doğal bir gereği olan meclis denetiminin tam olarak uygulanması için gerekli olanakların sağlanması, vatandaşların siyasi özgürlüklerini rahat ve yaygın bir şekilde ikame ettirebilmesi, parti içi uygulamaların daha demokratik bir ortamda sağlanabilmesi, gibi taleplerde bulundular (Çufalı, 2005, s. 407, 408). Takrir 12 Haziran 1945'te parti grup toplantısında okunmuş ve tartışmalar 7 saat sürmüştü (Haytoğlu, 1997, s. 52). Dörtlerin önerileri mecliste CHP tarafından reddedilmişti. Bu cesaretlerinden dolayı cezalandırılmamışlardı (Zürcher, 1995, s. 306). Bu sırada CHP içinden ayrılarak parti kuracakları düşünülen grubun aksine sürpriz bir parti ortaya çıktı. Bu parti 18 Temmuz 1945 İstanbul'da kurulan Milli Kalkınma Partisi'ydi. Milli Kalkınma Partisi Türk siyasal hayatında çok fazla bir etkiye sahip olmadığından çok fazla önemsenmedi. (Turan, 1999, s. 218).

1945 yılında farklı görüşlerin yer bulduğu alanlardan biri olan basın cephesinde de Vatan-Tan muhalefet cephesi kurulmuştur (Timur, 2003, s. 17). Takririn reddedilmesinden sonra "Dörtlerden" Adnan Menderes ve Fuat Köprülü Vatan gazetesinde açık bir muhalefet girişimine başladılar. 21 Eylülde oybirliğiyle bu iki vekilin milletvekilliklerinin ihracına karar verdiler. Bu duruma tepki gösteren Refik Koraltan Vatan gazetesine 2 Ekimde bir beyanatta bulunarak bu ihracın tüzüğe aykırı olduğunu ileri sürmüş aynı şekilde kendisi de partiden ihraç edilmişti. Dörtlerin lideri olan Celal Bayar'da Eylül sonunda milletvekilliğinden istifa

etmesine rağmen parti üyesiydi. Aralık ayında tamamen partiden ayrılmıştı. 1 Aralıkta Dörtlü Takrir sahipleri, basına verdikleri demeçte iktidara karşı yeni muhalif bir parti kuracaklarını bildirmişlerdi (Eroğul, 1990, s. 11-12).

Demokrat Parti CHP içindeki dört milletvekilinin muhalefet etmesi sonucu ortaya çıkmıştır. CHP bünyesinden yeni bir kadro, siyaset arenasında yeni bir parti olarak varlığını netleştiriyordu (Erdoğan, 2005, s. 9). Demokrat Parti, 7 Ocak 1946'da Aydın milletvekili Menderes, Kars milletvekili Prof. Fuad Köprülü, İçel milletvekili Refik Koraltan belirttiğimiz gibi milletvekilliklerinden ve CHP'den istifa etmiş, eski bir başbakan ve Atatürk'ün yakın mesai arkadaşlarından biri olan Celal Bayar ile birleşerek Partiyi kurmuşlardı (Tunaya, 1995, s. 648-649). Partinin genel başkanlığında bulunan ilk kişi ise Celal Bayar'dı (G nal, 2009, s. 101). Demokrat parti CHP'nin içinden kopmuş gelen insanların partisidir. Halk içinden meydana gelen bir hareketten doğmamıştı (Karpat, 2008, s. 256).

Partinin programı iktidardaki partinin programından çok da farklı değildi. Aynı şekilde onlarda anayasa gereğince (Ahmad, 2015, s.128). Kemalizm'in altı ilkesi olan cumhuriyetçilik, ulusçuluk, laiklik, halkçılık ve devletçilik ilkelerini benimsemişlerdi (Kongar, 1985, s. 189). Bu ilkeleri zamanın koşullarına göre yeniden yorumlayabileceklerini dile getirdiler (Ahmad, 2015, s. 128). Parti programı hükümete gitmeden bizzat Celal Bayar tarafından önce Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye gitmiş ve program cumhurbaşkanının onayından geçmişti (Toker, 1990, s. 82). Bu durum partinin kuruluş ve sonrasında "muvazaa" söylentilerine neden olmuştu (İnan, Haytoğlu, 2006, s. 88).

Partinin siyasi olarak amacı demokrasinin geniş ve ileri boyutlarda yerleşmesini sağlamaktı. Parti programında temel hak ve özgürlüklere geniş bir şekilde yer verilmiştir (Koçak, 1997, s. 141). Amaç aslında hükümet müdahalesini mümkün olduğunca azaltarak bireyin hak ve özgürlüklerini artırmaktı (Ahmad, 2015, s. 128). Program hem ekonomik hem de kişisel hak ve özgürlükler bağlamında CHP programından daha liberal bir programdı (Kongar, 1985, s. 159). Partinin ekonomik politikaları devlet sektöründen ziyade daha çok özel girişimleri benimsemek, özel sektöre daha fazla destek çıkmak üzerineydi. Dini konularda da daha az sınırlamanın olması gerektiği belirtilir (Bilgiç, Göktepe, 2014, s. 68). Üniversitelerin ise bilimsel ve idari özerkliğe sahip olmaları gerektiğini savunuyorlardı (Eroğul, 1990, s. 13). CHP'nin içinde başlayan muhalefet Demokrat Partinin kurulmasıyla, iktidara karşı muhalif söylemler daha açık hale geldi (İnan, Haytoğlu, 2006, s. 89).

Demokrat Parti'nin ilkeleri ve görüşleri birçok kesime hitap etmekteydi. Sadece yoksul kesime değil varlıklı toplumsal kesimi de içine alan destekleyici söylemlerde bulunmuştur. Bilhassa partinin serbest ticaret vurgusu özel sektörün partiye karşı ilgili olmasını sağlamıştı

(Okutan, 2014, s. 148). Ayrıca partinin kuruluşu siyasal sistemin demokratikleşmesinde somut bir adım olduğundan, sosyalistler tarafından da destek gördü. Siyasi liberalleşmeden yana olan sosyalistler partinin kuruluşunda partinin önderleri ile işbirliği yaptılar (Kongar, 1985, s. 160).

Demokrat Parti programında liberal vaatlerden bahsederken CHP bu programa karşı önlemler almak durumunda kaldı (Eroğul, 1990, s. 14). Demokratlar halkın hükümete karşı duyduğu tepkisini kullanarak tek parti iktidarının keyfi uygulamalarından bahsetmişlerdir. Kırsal kesimde iktidarı temsil eden jandarmanın halk üzerindeki baskısından bahsederek halk üzerindeki baskıların kaldırılacağı konusunda vaatkar söylemlerde bulundular. Durumun ciddiyetini fark eden Cumhuriyetçiler hem parti yapısında bazı esnemelere giderek hem de toplumun liberalleşmesini sağlamak amaçlı önlemler alarak tepkisini göstermiştir (Ahmad, 2015, s. 129). CHP'nin çok partili hayata geçişle bir değişim sürecine girdiği görülmektedir. Önlem bağlamındaki bu değişimler daha çok siyasi ve toplumsal alanla ilgiliydi (Timur, 2003, s. 67). 10 Mayıs 1946'da CHP'nin Ankara'da toplanan olağanüstü kongresinde partinin geleneksel yapısında Demokratlara karşılık olarak değişimler olmuştur (Gevgili, 1987, s. 45).

CHP siyasi olarak rejim konusunda bazı demokratik ödünler vermek zorunda kaldı. İnönü "Milli Şef" unvanının kaldırılması (Sevinç, 2012, s. 39) ve partinin değişmez başkan unvanından vazgeçerek her dört yılda bir başkanlığa seçimle iş başına gelme kuralını benimsedi (Ancak bu durum bir şeyi değiştirmede. İnönü 1972'de yenilgiye uğramasına kadar genel başkanlığa seçilmeye devam etmiştir). Bir sınıf partisi olma yolunda ilerleyen CHP aldığı radikal kararlarla işçi sınıfını, köylüleri, zanaatkârları, küçük tüccarları, işçileri destekleme yoluna gitmişti. Aldığı kararlara rağmen parti merkezi durumunu korudu (Ahmad, 2015, s. 129). Partinin yıllardır benimsediği iki dereceli olarak yapılan genel seçimler artık tek dereceli olarak benimseniyordu. Üniversitelere ilk kez bilimsel ve yönetsel özerklik verilmiş, (Gevgili, 1987, 45-46) basın ile ilgili ise hükümete gazete kapatma yetkisi veren Basın Yasası'nın hükmü kaldırılmıştır. CHP, aslında bu çalışmalarla Demokratların bu denli güçlenip hızlıca yayılıp örgütlenmesini aldığı demokratik kararlarla engellemeye çalışıyordu. CHP bu yönde aldığı en önemli önlemlerden biri 1947'de yapılması planlanan genel seçimleri bir yıl öne alınmasıydı. Demokrat Parti'nin henüz altı aylık bir geçmişi mevcuttu. Partinin düzgün bir şekilde örgütlenmesine fırsat sağlanmamış oldu (Eroğul, 1990, 116).

Muhalefetin tüm itirazlarına karşın (Eroğul, 1990, s. 15), erkene alınan genel seçimleri 21 Temmuz 1946'da yapmaya karar verdiler. Genel seçimlerin ardından yerel seçimler yapılacaktı (Lewis, 2011, s. 410). 1946 yılı iktidarın seçimlerde muhalefet partilerine izin vermesi bakımından önemlidir. Seçime giren Demokrat Parti, iktidarın özellikle otoriter

eğilimlerine ve devletçi baskılarına karşı tepkiliydi (Tachau, 2000, s. 129). Seçimler, yapılan değişikliklerle 4918 kanununa göre tek dereceli ve açık oy, gizli tasnif yöntemiyle yapılacaktı (Albayrak, 2004, s. 84). Demokrat Parti yöneticileri seçimi boykot etmeyi düşündüler, ancak bu düşünceden parti merkezinde yapılan danışma toplantısında vazgeçerek seçime katılma kararı aldılar. Demokrat Parti'yi seçime girmeye iten etkenler, iktidar partisinin seçimlerin tarafsız yapılacağı konusunda güvence vermesi, yeni kurulan bir parti olan Demokrat Parti mecliste temsil edilmeme endişesinden dolayı partinin halka tanıtma imkânından ve hükümetle olan ilişkilerde doğrudan temasta bulunmaktan mahrum kalmak düşüncesi, Demokrat Partinin seçime girmesinde etkili olmuştur (Karpat, 2008, s. 264).

21 Temmuzda yapılan seçimde seçmenlerin %85'i oy verdiler. Seçim esnasında yaşanan ani sakinleşme ertesi gün yerini yine bir fırtınaya bıraktı. Bunun sebebi muhalefetin hayal kırıklığıydı. Demokrat Parti 465 milletvekilliği için 273 aday belirlemişti. CHP 465 milletvekilliğinden 395'ini, 64'ünü DP ve 6'sını bağımsızlar kazanmıştı (Karpat, 2008, s. 267-268, Eroğul, 1990, s. 16). 1946 seçimleri demokratikleşme bağlamında Türkiye'de bir istikrar ve huzur ortamı yaratmadı. Aksine partiler arası ilişkileri daha fazla gerginleştiren bir dönem olmuştu. 21 Temmuz 1946 seçimleri genç demokrasimiz için kötü bir başlangıç olmuştu. (Burçak, 1979, s. 90). Seçim sonuçları üzerine artan itirazlar basında da tartışmaların başlamasına neden oldu. Demokrat Parti, 21 Temmuzda yapılan seçimlere hile karıştırıldığını iddia etmiştir. Hükümet yürürlükteki sıkıyönetim kanundan yararlanarak bu tartışmaları engelleme yoluna gitti (Uran, 2008, s. 370).

Yeni Meclis 5 Ağustos 1946'da toplandı (Eroğul, 1990, s. 17). Meclis toplantısının ilk günü CHP Cumhurbaşkanlığına aday olarak İnönü'yü, Meclis Başkanlığına Kâzım Karabekir'i aday gösterdi. DP ise eski Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ı aday gösterdi. Meclis başkanı adayı da Kemal Tengrişek idi (Koçak, 1997, s. 143). Meclis açılışında milletvekillerinin yemininden sonra Meclis başkanı seçildi. Kâzım Karabekir 379 oyla Meclis başkanı seçildi. Tengrişek 58 oy almıştı. Peşinden Cumhurbaşkanlığı seçimi geldi. İnönü 388 oy, Mareşal ise 59 oy almıştı (Toker, 1990, s. 135).

Yeni kabinenin kuruluşu için İnönü Recep Peker'i görevlendirdi. Otoriter bir devlet anlayışına sahip olan Peker CHP uygulamaları açısından endişe vericiydi (Eroğul, 1990, s. 17). İnönü Peker'in muhalefetini bu şekilde önlemeye çalışmıştı. Aslında İnönü Peker'in geçimsiz biri olduğunu ve kendisiyle işbirliği yapanın zorluğunun ne kadar farkında olsa da istemeye istemeye bu görevi ona vermişti. (Albayrak, 2004, s. 93).

Demokrasinin dargeçiti olan bu kısıtlamalar ne Demokrat Partinin gelişimini önleyebilmiş ne de fonksiyonel etkinlikleri fazla olan dinamik gazetelerin doğmasını

engelleyebilmişti. O dönemler Türk basını için en hareketli dönemlerdir. 1946 sonbaharına girilirken Türkiye’de ekonomik manada da ilginç gelişmeler yaşandı. Bu gelişme Türkiye’de ilk büyük devalüasyon deneyi olarak adlandıracağımız 7 Eylül kararlarıdır. Savaş yıllarının sebep olduğu enflasyon, vurgun, olağandışı spekülasyonlar Türk parasının iç ve dış değerleri arasında büyük bir fark yaratmıştı. Belirginleşen bu farkı kapatan 7 Eylül 1946 devalüasyonu aslında Türkiye’nin Uluslararası Para Fonu (IMF) ile arasında kurulan temasın ilk yansımasıdır (Gevgili, 1987, s. 47-48). 7 Eylül devalüasyonu muhalefet tarafından hükümete karşı yapılan eleştirilerden biri ve en önemlisiydi (Burçak, 1979, s. 102).

Demokrat Parti’nin ilk büyük kongresi partiler arası ilişkilerin gergin olduğu bir döneme denk gelmiştir. Parti kuruluşunun birinci yıldönümü için 7 Ocak 1947’de Ankara’da toplandı. Söylemek gerekirse partinin birinci yılını doldurması o günün koşullarında demokratikleşme için önemli bir gelişmeydi (Burçak, 1979, s. 105). Büyük Kongrede “Hürriyet Misakı” adında bir belge kabul edilmişti (Eroğul, 1990, s. 117). Misak’da demokrasinin olmazsa olmaz ön koşulları belirtiliyordu. Bu koşullar sağlanmadığı sürece Demokrat partililer Meclisi bırakıp “Sine-i Millete” döneceklerini söylüyorlardı. Hürriyet Misakı’nın gündeminde olan istekler; anayasanın ruhuna aykırı olan antidemokratik hüküm ve yasaların kaldırılması, tam güvence sağlayan yeni bir seçim yasası, yönetimin partizan unsurlardan sıyrılıp bağımsızlaşması, Devlet başkanlığı ile genel başkanlığın aynı kişide toplanmaması şeklindeydi (Gevgili, 1987, s.54-55). 1947’lerin ortalarına doğru siyasi çekişme giderek arttı. Bu çekişme içinde çok partili düzenin sürdürülüp sürdürülmeyeceği konusunda endişeler vardı (Eroğul, 1990, s. 117).

CHP ve DP’nin arasında yaşanan bu gerginliği ortadan kaldırmak ve uzlaştırmacı bir ortam oluşturmak için CHP ve DP’nin ileri gelenleri bir araya gelerek bazı girişimlerde bulundular. İnönü bu ortam içerisinde, DP genel başkanı Celal Bayar ve Başbakan Recep Peker’in onayını alarak ortamı yumuşatmak için “12 Temmuz Beyannamesini” yayınladı (Uyar, 1998, s. 201). 12 Temmuz taşıdığı değer açısından önemli bir beyannameydi. Çünkü demokrasinin var olma sürecinde geçirdiği şiddetli sarsıntıları ve iç huzuru bozan unsurları açık bir şekilde göstermekte olan durum karşısında İnönü bu beyannameyle iç huzuru sarsıntılardan korumak, demokrasinin yerleşmesini sağlamak, muhalefet partisi ve hükümet partisi arasındaki görüş ve anlayış farklılıklarının giderilmesi için bir çaba içerisindeydi. (Uran, 2008, s. 380-382). İnönü, her iki partiye aynı sorumlulukla yaklaşıyor ve partiler üstü bir görev üstleniyordu (Birand, Dündar, Çaplı, 1991, s. 54).

CHP içinde beyannameye karşı muhalefet artarken 12 Temmuz beyannamesinden sonra da bazı DP’liler Bayar’ın İnönü ile anlaşmasını DP’nin tabanına ihanet ve güdümlü

demokrasiye geçiş olarak yorumluyorlardı. DP içinde muhalefetini güçlendiren grup, muhalefeti zayıf buluyor ve eleştirilerine devam ediyordu. Bu grup bir süre sonra partiden ayrılarak siyasi sahneye Millet Partisi olarak geri döndü. Partinin başındaki isim ise Fevzi akmak'tı. 12 Temmuz bir yandan CHP içinde Recep Peker hükümetinin sertlik yanlısı tutumlarını etkisiz hale getirirken diğer yandan da buna benzer bir etkiyi de DP içinde meydana getirdi (Çufalı, 2005, s. 416, avdar, 1999, s. 416).

12 Temmuz Beyannamesinden sonra CHP'de Recep Peker Hükümeti görevden ayrılmak durumunda kalmış, yerine daha ılımlı ve liberal bir isim olan Hasan Saka hükümeti gelmiştir (Uyar, 1998, s. 201). Saka hükümetinin yaptığı ilk iş muhalefet ile uzlaşma yoluna gitmek için muhalefetin şikyet ettiği konuları incelemeye almak olmuştu. (Albayrak, 2004, s. 123). Peker Hükümetinin istifası ve Saka Hükümetinin kurulmasından çok kısa bir zaman sonra CHP 7. Kurultayı toplanarak i tüzüğünde ve programında yaptığı değişikliklerle daha normal bir parti haline gelmeye başlamış ve partideki son evrimini bu değişikliklerle tamamlamıştı. 7. Kurultay CHP ve DP'yi genel siyasi rekabet ortamında birbirine yakınlaştırmıştı (Karpat, 2012, 167, Timur, 2003, s. 80).

Hasan Saka hükümeti döneminde belirtilmesi gereken önemli konulardan biri ise anayasa değişikliği için yapılan öneri meselesidir. Ancak ilginç olan bu önerinin muhalefet tarafından değil de CHP ve basın tarafından yapılmasıdır. neri kuvvetler ilkesine dayalı 1924 Anayasasında köklü bir değişikliği ifade ediyordu. Muhalefet tarafından da anayasa değişikliği sempati ile karşılanmıştır. Belirtmeliyiz ki Anayasa değişikliği girişimi düşüncede kalmış gerçekleşmemiştir (Turan, 1999, s. 262-263).

Hasan Saka Hükümeti döneminde yaşanan ekonomik sıkıntılara ve tartışmalara rağmen kuruluşundan itibaren geçici bir kabine olarak kabul edilen Saka Kabinesi siyasette ortalama bir yol izlemiştir. 12 Temmuz Beyannamesinin ifade ettiği fikirleri gerçekleştirerek partiler arası ilişkileri yumuşatmayı başarmıştı. İzlediği liberal siyaset ile uzun süre hkmette kalabilmişti. Ancak hükümet miladını doldurmuş ve verimini kaybetmişti (Karpat, 2008, s. 341). Hükümeti kurma görevi ikinci kez Hasan Saka'ya verilmiştir. II. Saka Hükümeti 13 Ocak 1948'de CHP Meclis Grubuna “gizli oy açık tasnif” ve sandık başında müşahit bulundurma kuralını getiren yeni bir seçim yasağı sunmuştur. Bu teklif Peker'in öncülüğünü yaptığı grup tarafından engellenmeye çalışılmasına rağmen yasa 33 muhalife karşı 167 oyla kabul edilmiştir (Bakan, zdemir, 2013, s.381). Hasan Saka Hükümeti'nin istifası üzerine yeni hükümeti kurma görevi yaşlı ve deneyimli olan Ord. Prof. şemsettin Günaltay'a verildi (Turan, 1999, s. 263).

Şemsettin Günaltay kabinesi teşkil ettikten sonra 24 Ocak 1949'da TBMM'de programını açıklamıştı. Program; günün şartları ve iç ve dış bütün ihtiyaçlara cevap verecek şekilde tasarlanmıştı. Program milli müdafaa'nın her davanın başında görüldüğünü belirtmekle söze başlayan Günaltay, dış siyasette ittifak ve taahhütlerine ve dostluklarımıza bağlı kalınacağını ifade ettikten sonra iç siyaset ile ilgili olarak da 1950 seçimlerinin güvenli bir ortamda gerçekleşmesi için gereken tedbirlerin alınacağına ve hiçbir şüpheye yer kalmadan yapılacağına güvencesini veriyordu. Basın hürriyeti konusunda, insan şeref ve haysiyetini korumayı benimseyen batı demokrasilerinin mevzuatını örnek alacaklarını söylemiştir. Programın Türk inkılabının ana prensiplerini savunacağını, din ve vicdan özgürlüğünün tanınacağını, din öğretiminin isteğe bağlı olmasına sadık kalınacağını ve laiklik prensibinden asla ayrılmayacaklarını belirtmişlerdi. Programda iktisadi ve mali konularla ilgili de geniş vaatlerde bulunuyordu (Uran, 2008, 432-433). Günaltay Kabinesinin aldığı en önemli kararlardan birisi ise hazırlanmaya başlanan yeni seçim yasası oldu. 18 Şubat 1950'de kabul edilen seçim yasasına göre; siyasi parti temsilciliklerinin bulunabilmesi (Akşin, 1997, s. 153), gizli oy-açık tasnif ilkesinin uygulanmasını ve seçimlerin muhalefetin istediği şekilde adli teminat altında gizli oy açık tasnifi kabul etmişti (Karpaz, 2012, 167).

Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi 1950 seçimlerinden yaklaşık bir yıl önce, 20 Haziran 1949'da toplandı. Genel merkezin yani kurucuları partiye tamamen hâkim oldukları tüm kongre süresince gözlendi. Kongrenin ana konuları seçimlerin yaklaşmasından dolayı, seçim yasası ve milletvekili adaylarının tespiti idi (Çavdar, 1999, s. 416-417). Kongre 12 Temmuz Beyannamesinin DP'de yarattığı bölünmenin tüm örgüt huzurunda tartışılması ve sonuca bağlanmasını sağlaması açısından önemlidir. DP yöneticileri kongrede kendilerini savunarak 12 Temmuz Beyannamesini kabul etmenin zorunluluğunu ve buna karşı olmanın ihtilalcilik olacağını belirtmişlerdi. Parti böylelikle kendilerine karşı yöneltilen muvazaa söylemlerine cevap vermişti (Timur, 2003, s. 121-122).

Demokrat Partililer kongreden partinin bütünlüğünü koruyarak çıkmışlardı. Ancak yapılan kendilerine yönelen yakıştırmaları kesinlikle önlemek üzere sert bir muhalefet yöntemi benimsemişler ve bu tutum kongrenin onayladığı "Milli Teminat Andı" başlıklı belge de karşılık bulmuştur (Timur, 2003, s.122). Demokrat partinin yayınladığı Milli Teminat Misakı, Hürriyet Misakı'nın devamı niteliğinde bir belgeydi. Bu yüzden iktidar tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı. Milli Teminat Misakı'nın temel vasfı öncelikle, seçim yasası idi. Seçim yasasından kasıt; millet iradesinin serbestçe sağlanmasının teminatından ibarettir. Mevcut kanunlara ve kurulmuş olan düzene aykırı bir kuvvet darbesi, millet ve vatandaş haklarının ihlal ve iptaline neden olacağından buna meydan verilmemelidir. Söz konusu

durum muhalefet için büyük zarar ve tehlikelere gerekçe olacaktır. Bu hale izin vermemek için haklarına tecavüz olunan vatandaşların meşru müdafaa durumunda kalmaları Anayasa ve Türk Ceza Kanunu yaptırımlarına dayanarak hareket etmeleri kaçınılmaz bir zaruriyet yaratacaktır (Albayrak, 2004, s. 146). İktidar partisi üyeleri tarafından Milli Husumet olarak adlandırılan bu belge (Timur, 2003, s. 122). 12 Temmuz Beyannamesinde vurgulanan ve hayata geçirilen partiler arası ilişkilerin barış içinde birlikte yaşaması ilkesine ters düştüğünden dolayı iktidar çevresi tarafından tepkiyle karşılandı. Ancak Başbakan Şemsettin Günaltay'ın demokratikleşme çabalarını geriletme ve zora sokmak gibi bir niyeti yoktu. Uzun tartışmalar sonucu DP'ninde oyları ile katıldığı bir seçim sonucu yeni bir seçim yasası kabul edildi (Çavdar, 1999, s. 417).

Yeni seçim kanunu tek dereceli eşit, gizli oy açık tasnife ve adli denetime tabi ilkeleri içeriyor ve çoğunluk esasına dayalıydı. Uzun incelemeler sonucu hükümet nisbi sistemi bizim memleketimizin bünyesine uygun olmadığı kanaatine varıp çoğunluk sistemi kabul edilmişti. Kanunun iki partinin onayı sonucu kabul edilmesi yurttan bir rahatlama yarattı. Türkiye'yi 1950 seçimlerine götüren yoldaki kısıtlayıcılar ortadan kaldırıldı (Burçak, 1979, s. 192).

Demokrat Parti'nin iktidar yılları.

Türk siyasi hayatına 1946'da giren ve dört yıl gibi kısa bir sürede iktidara gelen bir siyasi parti olan Demokrat Parti yaklaşık on yıl iktidarda kalmıştır. Çalışmanın bu kısmında Demokrat Parti'nin iktidar yılları aşağıdaki başlıklar altında söz konusu edilecektir.

15 Şubat 1950'de kabul edilen seçim yasası partilere sağladığı radyoda eşit konuşma süresi, halka açık toplantılar için büyük salonlardan yararlanma imkânı ve her türlü basın yayın imkânları ile 1950 seçimlerine hazırlanmaya başladılar (Lewis, 2011, s. 417). Hükümet 1 Mart tarihinde seçimlerin 14 Mayıs'ta yapılacağını bildirdi. Meclis 24 Mart 1950'de de seçim tarihini kabul ederek çalışmasına son verdi (Çufalı, 2005, s. 419). Bu hazırlık sürecinde Türk Siyasi Tarihinde demokrasinin gelişim sürecine değindiğimiz, CHP'nin 1946-1950 yılları arasında izlemiş olduğu politikaya hakim olan temel düşünce ve stratejinin neler olduğundan anlayabiliriz.

1946-1950 yılları Türkiye'nin yeni bir sürece geçiş yıllarıydı. Özellikle CHP'nin 1945 yılında çok partili hayata girerken, öyle ki iktidardan düşmemek için seçimleri öne alması ve daha dört yıl iktidarda kalmak için tüm fikirlerini bu yönde tasarlamıştı. Dört yıllık kazanılan bir sürede CHP, halk nezdinde sert görüntüsünü memnuniyetsizlikleri giderebileceği, demokratik rejimin gereklerini uygulayabileceği ve muhalefetin elindeki kozları alt edip demokrasi yerleştirdikten sonra Türkiye'nin aranan partisi olacağını umuyordu. Belirtmeliyiz

ki CHP'nin tek parti döneminde olduğu gibi çok partili düzende de kozu tarihi kişiliğe sahip bir insan olan İsmet İnönü idi. Geçmişteki hizmetleri görmezden gelinse bile II. Dünya Savaşı boyunca başarılı bir dış politika uygulayarak Türkiye'yi savaşın dışında tutmuş ve bu badirenin içinden ülkeyi selamete çıkarmanın yollarını aramış ve bulmuştur. Bu nedenle memleket böyle bir kaptanın varlığını kolay kolay unutmaz ve ihmal edemezdi. CHP'nin hesabı bu şekildeydi (Ahmad, 2015, 130, Burçak, 1979, s. 193).

1946-1950 yılları arasında Demokrat Parti ise kuruluş ve henüz örgütlenme aşamasında olmasına karşın 1946 seçimlerine katılmış ve az sayıda da olsa meclise milletvekili sokabilmişti. Parti bu yıllar arasında gelişerek, örgütünü sağlamlaştırmıştı. Politik rekabetin herkes için eşit koşullarda sağlanması için gerekli yasal değişiklikleri gerçekleştirmek için çaba göstermiştir (Turan, 2007, 450-451). Demokrat partinin muhalefet devresi daima baskısız ve dürüst bir seçim talebinde bulunarak (Tunaya, 1995, s. 42) ve demokrasiyi ideolojik bir araç görerek geçmişti. Sosyal ve ekonomik sorunlarından dış politikaya kadar olan tüm sorunların çözümünü demokrasinin kurulmasına bağlıyordu (Eroğul, 1990, s. 48).

1950 seçimleri Türk siyasal hayatında bir dönüm noktasıdır. 27 yıllık bir iktidara karşı kaynaklı toplumsal tepkinin 1950 baharında patladığı bir andı (Birand, Dündar, Çaplı, 1991, s. 61). 1950 seçimlerine devlet parti ilişkisinin girişik olduğu ve söz konusu yapının ideolojik düzeyde olduğu kadar kurumsal düzeyde çözülmediği bir ortamda gidilmişti (Kara-incioglu, 2007, s. 263).

14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimler huzur içinde düzenli bir şekilde yapıldı. Seçime 8. 905. 576 seçmenden 7. 958. 0055'i yani %89, 3'ü seçim sandıklarına gitti. DP adayları seçim sonucunda 4. 242. 381 oy, CHP adayları da 3. 165. 096 oy aldı. Millet Partisi ise ancak 240. 209 oy bağımsızlarda 258. 698 oy toplayabilmişti. Çoğunluğun sisteminin sonucuna göre 487 milletvekilliğinden 396'sını Demokrat Partililer, 68'ini Halk partililer, 7'sini bağımsızlar, 1'ini Millet Partisi aldı ve 15 Milletvekilliği açıkta kaldı. Seçim sonuçlarında ortaya çıkan bu tablo alınan oylar bakımından memleketin gerçek durumu hakkında her şeyi fazlasıyla yansıtıyordu (Karpata, 2008, s. 355). Serbest ve barış içinde yapılan seçim sonucunda CHP'nin yenilgisine rağmen Türk siyasal hayatında eşi benzeri olmayan bu tarihsel an, Kemalist rejimin yapıcı karakteri ve onun himayesinde Türk halkının siyasette olgunlaşmasına dair kayda değer bir belge niteliğindedir. CHP için seçim yenilgisi, yenilgiden öte onun en büyük başarısıydı. Çünkü Partinin temel oluşumu ve kaynağı olan devrim demokratikleşme ile partinin eksiklerini doldurup tamamlayan bir devrimdi (Lewis, 2011, 405-406). 1950 yılında Türkiye'de bir tepkime patlaması şeklinde ortaya çıkan muhalif

hareketin yaratımı, toplumda oluşmuş siyasal beklentiler ve muhalefet ihtiyacına bağlı olarak gelişmiştir (Kahraman, 2008, s. 173).

1950 seçimlerinden galip çıkan Demokrat Parti Çankaya'ya ve başkanlığa yerleşmiş, kendi hükümetini kurarak meclise büyük bir çoğunlukla girmiştir (Eroğul, 1990, s. 55,). 22 Mayıs 1950'de iktidarı devralarak resmi olarak çalışmalara başlamıştır. Meclis başkanlığına Refik Koraltan, Meclis Başkanvekilliklerine Hulisi Köymen, Sıtkı Yırcalı, Fuat Hulusi Demirelli seçildiler. İktidarı devralan DP aynı gün Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanı seçti. Bayar Hükümeti kurma görevini Adnan Menderes'e verdi (İnan, Haytoğlu, 2006, s. 102).

Menderes Hükümetinin ilk oluşumunda Bayar ve Menderes ikilisinin işbirliği içinde olduğu görülmektedir. Bayar'ın yön göstermesi ile bakanlar seçilirken, Demokrat Partinin devlet tecrübesine sahip olmayan, taşra kesiminden oluştuğu iddiasına cevaben; partide bürokratik/teknokratik nitelikleri ağır basan tanınmış kişilerin yer almasına ağırlık vererek bu iddia çürütülmek istenmiştir (Demirel, 2011, s. 107). Menderes, Hükümetini kurarak 29 Mayıs'ta hükümet programını Meclise sundu (İnan, Haytoğlu, 2006, s. 102). Menderes kabinesinin programı, tam olarak parti programına paralel olarak hazırlanmış bir program niteliği taşımaktaydı (Albayrak, 2004, s. 184).

Meclis'in mevcut konumu CHP'nin o gösterişli bürokratlarına alışmıştı. Meclis yepyeni simalarla, yeni insanlarla tanışıyordu. CHP'nin koordine ettiği bütün devlet güçleri başta bürokrasi ve ordu yer almak üzere yeni iktidara tamamen yabancıydı (Birand, Dündar, Çaplı, 1991, s. 70). Dolayısıyla Demokrat partinin ilk sınavı asker-sivil bürokrasi ile uyum yakalayıp yakalamayacağı idi. CHP kendini devletin çıkarlarının ne olduğunu bilebilecek ve bunların gerçek koruyucusu olduğunu iddia ederek güç ve ayrıcalıklarını muhafaza etmeye çalışmışlardır. Asıl soru kontrol ve denetim dışı kalma talebini dile getiren bürokrasi DP hükümetinin varlığını ne kadar kabul edecekti? Bürokratik model siyasete ne kadar çok eklemişir ne kadar özerklik kazanabilmişse seçilmiş hükümetlerin otoritesini kabul edilmesi de o kadar çok zorlaşır. Bu bürokrasi belirli bir yere kadar eklemişerek varlığını korumuştur. Özellikle tek partili yıllarda parti görevleri ve il bürokratik görevlerinin birleşmesi, bürokratların aynı zamanda partide görev alması, bazı bürokratların yeni hükümete karşı tepki oluşturmuştu. Bu yapı içinde valiler, kaymakamlar ve jandarmanın önemli bir kesimi CHP'yi desteklemişlerdi. DP'ye karşı tepkisel davranarak partiyi sekteye uğratmak için her türlü yolu denemişlerdi (Demirel, 2011, s. 131-132).

Demokrat Parti bürokrasisi halkla doğrudan ilişkiyi gösteren bir bürokrasiydi. Bahsettiğimiz bürokrat hegemonyasından uzak yeni bir bürokrat kuşağıydı. Aslında bu kuşak 1920'lerde eğitimini tamamlamamış ancak halkın içinden gelerek hızlıca bürokrasinin içinde

kendilerine mevki edinerek yükselmişlerdi. Bu yapı içinde bulunanlar gerek halka yaklaşımlarında gerek kendi sosyal özellikleri sahip oldukları siyasi yaklaşım içinde bir bütünlük gösteriyordu. Demokrat Parti bürokrasisi dolayısıyla CHP bürokrasinin gösterdiği tavırdan farklılık gösterecekti(Kahraman, 2010, s.308). CHP'nin seçim yenilgisi beklenilmeyen bir durumdu. CHP bu yenilgiyi kabul etmeyip tekrar harekete geçebilirdi. Demokrat Parti bu duruma biçimsel iktidarlığından ancak devlet mekanizmalarına fiilen egemen olduğu sürece engel olabilirdi (Eroğul, 1990, s. 55).

Tek parti döneminde CHP yönetim tabanının büyük bir bölümü bürokrat-asker çoğunluğundan oluşmaktaydı. Parti içindeki bu kesimin etkinliği, kuruluşu ve 27 yıllık yönetimi boyunca süregelmiştir. Belirtmeliyiz ki bu kesim çok partili düzene geçildikten sonra da parti ve ülke yönetimindeki varlığını önemli ölçüde korumuş ve parti-devlet ayrılığını bir türlü benimseyememiştir. Bu yapının gelenekselleşerek doğal bir hal almasında parti genel başkanlığını üstlenen Atatürk ve İnönü'nün asker kökenli olmasının önemli derecede etkisi olmuştur. Çok partili düzene geçildikten sonra parti mensupları parti devlet özdeşliği yönetim geleneği anlayışından kendilerini bir türlü soyutlayamamışlardır (Albayrak, 2004, s. 191).

Ordu üst kademesinde meydana gelen değişikliğin 14 Mayıs 1950 seçimlerini hazmedemeyen ordunun İnönü lehine bir darbe girişimlerinden kaynaklandığı ileri sürülür. Seçim akşamı bazı komutanlar (Kocabaş, 2011, s. 77) seçim sonuçlarının iptali için İnönü'ye gelmişler midir? Bu soru karşısında İnönü iddiayı reddetmiştir (Demirel, 2011, s. 101).

Yeni kabinenin güvenoyu almasından hemen sonra (Albayrak, 2004, s. 191). 5 Haziran 1950'de bir Albay, Başbakan Menderesi Başbakanlık binasında ziyaret etmiş ve İnönü'ye bağlı generallerin darbe hazırlığı içinde bulduklarını bildirmiştir. Bunun üzerine sivil iktidar-asker ilişkileri Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir hal almıştır. Darbenin gerçekleştirileceği tarih Albayın verdiği habere göre 8-9 Haziran gecesi idi. İhbarın ertesi günü orduda önemli tasfiyeler yapılmıştı (Özdağ, 1997, s. 23-24). Burada dikkat çekici olan nokta darbe girişiminin generallerden gelecek olması algısıdır. Bu algının nedeni ordunun o kesiminin DP'yi kendi iktidarlarına karşı bir iktidar olarak görmesidir (Kahraman, 2010, s. 313). Ordu da birçok general ve amiralin de bulunduğu subay hükümet tarafından emekli edilmiştir (Özer, Bekcan, 2008, s. 7). Orduda yeni atamalar yapılarak bu şekilde DP'liler ordu-iktidar arasındaki ilişkide bir bütünleşme sağlandığını varsaymaktaydı. Bu varsayım nitekim yetersiz bir varsayımdı. Bu yetersizliğin nedeni orduda yapılan değişikliğin genç kadroları iş başına getirmesi ve tam tersi bazı mevkilere yaşlıların atandığı görülmektedir

(Kahraman, 2010, s. 314). Demokrat Parti'nin daha iktidarının ilk yıllarında yaptığı yersiz çıkışlar ve eleştiriler ortamın kızışmasına ve gerilmesine neden olmuştur.

Bürokrasi alanında düşünülen değişiklikler ise yeni değildi. Demokratlar bu değişimi iktidara gelmeden önce, bürokrasinin önemli noktalarında bulunan kişilerin değiştirilmesini ön görmüşlerdi. Hükümet programının, DP Meclis Grubunda görüşülmesi esnasında bu fikirler önemle üzerinde durulan konulardan biriydi. Hükümetin kurulmasından sonra vatandaşlardan ve parti örgütünden, vatandaşlara ve özellikle Demokrat partililere karşı baskı ve işkence yapıldığı iddia edilen yöneticilerin ve memurların değiştirilmesi için şikâyetlerde bulunmuşlardı. Kamuoyunun beklentileri dikkate alınarak hükümet bürokratik kadrolarda değişiklik yapmaya karar kıldı (Albayrak, 2004, s. 192). Bürokratik kadrolardaki yapılan değişiklikler muhalefet tarafından hoş karşılanmamış ve bu gelişmeler bürokratlar arasında huzursuzluğa neden olmuştu (Özer, Bekcan, 2008, s.7). Menderes Hükümeti'nin yaptığı değişiklikler normal sayılabilecek değişikliklerdi. İncelediğimizde dünyanın her yerinde, her iktidara gelen yönetimler üst değişikliğine gider ve kendileriyle daha iyi anlaşabilecekleri ve kendilerine yakın bürokratları mevcut kadrolara atarlar.

Demokrat Parti'nin işbaşına geldikten sonra gerçekleştirdiği ilk işlerden biri uzun süredir yürürlükte kalan Türkçe ezanın Arapça okunması yasağının kaldırılması idi (Baykam,1994,s.173). Ezanın Arapça okunması kararı Demokrat Parti için birçok açıdan dönüm noktasıydı. O güne dek DP'ye destek vermiş olan aydın grubu ilk kez bu karardan sonra DP'den koştular. Atatürk devrimleri konusunda hassas davranan ordu da ilk rahatsızlıklar da bu konuda başladı (Birand, Dünder, Çaplı, 1991, s. 85). Demokrat Parti iktidarı, "Bazı suç ve Cezaların Affı" hususunda bir kanun tasarısı hazırlayarak Meclise sundu. Af kapsamındaki bu tasarı 14 Temmuz da TBMM'de görüşülüp kabul edildi (Kocabaş, 2011, s. 88). Daha önceki iktidar döneminde af kapsamı dışında kalan ünlü şair Nazım Hikmet başta olmak üzere çok sayıda kişi serbest bırakıldı (Özer, Bekcan, 2008, s. 7).

14 Mayıs 1950'de yaşanan iktidar değişimi bazı umutları da beraberinde getirmiştir. Bol vaatli söylemler karşısında toplumun bazı kesimleri Demokrat Parti iktidarının Türkiye'de bir yenilik oluşturacağına, önceki iktidarın yapmadıklarını yapacağı kanaati ve toplum zihniyetinde bazı farklılıklar meydana getireceğine dair bir inanç taşıyorlardı. Özellikle de bu inancı taşıyan kesimlerin başında muhalefet yıllarında Demokrat Partiden desteğini esirgemeyen basın yer alıyordu (Kaya, 2010, s. 94). Gazetecilerde oluşan kanı Demokrat Parti'nin iktidara geldikten sonra bütün basın sorunlarını çözeceği üzerineydi. CHP'yi destekleyen gazeteci çalışanlar arasında bile DP'yi destekleyen çalışanlar mevcuttu (Topuz, 2003, s. 192).

Demokrat Parti'nin muhalefet yıllarında sağlanan bu yakın ilişki iktidarda da sürdürmek isteyen DP'liler, özgürlükçü bir basın yasasını, 15 Temmuz 1950 tarihinde çıkardılar (Demirel, 2011, s. 200-201). 1931 "Matbuat Kanunun" hükümete verdiği yetkiler kaldırıldı (Kabacalı, 1999, s. 230). 5680 Sayılı Basın Kanunu (T.C. Resmi Gazete, 24 Temmuz 1950, s.18808) 1931 Matbuat Kanunu'nun hükümete tanıdığı geniş yetkileri kaldırılmıştır. Artık gazete çıkarmak için izin almak gerekmiyordu, bir bildiri vermek yeterliydi. "Kötü Ünlü" olarak anılan kişilerin gazetecilik yapmalarını yasaklayan her türlü yoruma elverişli olan eski maddeler, yeni kanuna girmemiştir (Topuz, 2003, s. 193).

Menderes Hükümeti döneminde, başta CHP olmak üzere bazı egemen güçler iktidarı irtica suçlamalarıyla yıpratmaya, halkın üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. Ancak Menderes DP'nin irtica yanlısı bir parti olmadığını ve Atatürkçü çizgiden uzaklaşmadıklarını göstermek için Atatürk heykellerine yönelik olarak Ticaniler tarikatı tarafından yapılan saldırılardan sonra (Bakan, Özdemir, 2013, s. 384) Atatürk'ün manevi kişiliğine yöneltile saldırları önlemek için, Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Yasa'yı, 25 Temmuz 1951 tarihinde meclisten geçirmiştir (T.C. Resmi Gazete, 31 Temmuz 1951, s.1713).

Muhalefete karşı sert önlemler alma yoluna giden Demokrat parti Atatürk döneminde kurulan, Cumhuriyet'in ruhunu halka aşıl原因an, halkın aydınlanması sağlamak için oluşturulan kurumların üzerine gitmiştir. Bu kurumlardan biri olan halkevlerini (Turan, A, 2007, s. 49). 8 Ağustos 1951'de yürürlüğe giren yasayla kapatarak (Birand, Dündar, Çaplı, s. 97). CHP'nin sahip olduğu tüm mal varlığına el koymuştur (Sunay, 2010, s. 27). Millet Partisini dini esaslara dayanan ve amaçlarını saklayan bir cemiyet olduğunu ileri sürerek kapatmıştır (Özer, Bekcan, 2008, s. 8).

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra dış politikada karşılaştığı ilk sıcak gelişme Kore Savaşı idi (Kocabaş, 2011, s. 106). İkinci Dünya Savaşında susan silahlar ilk kez Kore Savaşı ile sessizliğini yeniden bozmuştu (Birand, Dündar, Çaplı, 1991, s. 89). Dış politikada önemli bir gelişme olan Kore Savaşı, gönderilen bir tugay askerin savaş sonucuna etki eden başarısı neticesinde daha önceden reddedilen NATO'ya üyelik başvurusunun kabulünde etkili olmuştur (Sunay, 2010, s. 103). Kore'ye asker gönderme konusu başta CHP olmak üzere dönemin muhalefet partileri ve muhalif çevreler tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştı. Bir itirazda savundukları ilkeler doğrultusunda Türk Barışseverler Cemiyetinden gelmişti. Kore'ye asker gönderilmesine karşı olan Cemiyet Menderes'in bu kararını geri çekmesini savunuyordu. TBC, 28 Temmuzda hükümetin aldığı kararı protesto etme ve bunu bir bildiri hazırlayarak halka duyurma kararı aldı. Bu itirazların temelinde alınan kararın Meclise danışılmadan gayrimeşru alınmasıydı. Bu Gelişmeler karşısında Türkiye tam sırasıdır diyerek

NATO'ya girmek için resmi müracaatta bulunmuş sonuç itibarıyla Yunanistan ile birlikte 21 Eylül 1951'de NATO'ya kabul edilmiştir (Sunay, 2010, s.103).

Demokrat Parti 1950-1954 yılları arasında ülkede yatırıma yönelik önemli ve hızlı bir kalkınma gerçekleştirmiştir. DP'nin altın yılları olarak tasarruf edilen bu yıllar epeyce (Koç, 2018, s.215) II. Dünya Savaşı sonrası ülkelerarası saflar yeniden tayin edilirken, Türkiye'nin ABD önderliğindeki Batı bloğunda yer almasının neticesi olarak Marshall Yardımından sağlanan sermayenin ürünüydü (Keyder,1990,s.313). Marshall yardımı çerçevesinde sağlanan sermaye yardımı tarım sektörüne aktararak, işlenebilir arazi miktarının artırılması, verimin yükselmesi, izlenen destekleyici fiyat politikaları ile birlikte üreticiyi sevindirmiş, tarımda makineleşme sağlanarak, bu gelişmelerden dolayı DP özellikle kırsal kesimde desteğini güçlendirmiştir (Sunay, 2010, s. 101). İktisadi büyümede Türkiye'nin II. Dünya Savaşı yıllarında biriktirdiği düşük ithalat ve yüksek ihracatın sağladığı altın-döviz rezervleri tükenene kadar bir bolluk yaşaması (Ortaylı, Küçükkaya, 2012 s.177) bunun yanı sıra Kore Savaşı'nın etkisiyle dış piyasada buğdaya duyulan talebin artmış olması da kalkınma girişiminde etkili olan nedenler arasındaydı (Bilgiç, Göktepe, 2014 s. 71).

DP'nin dört yıllık iktidarı döneminde hızlı bir şekilde gerçekleştirdiği kalkınma girişimi ülkede pek çok sektörde özellikle de tarım ve sanayi sektöründe önemli üretim artışları sağladı. Karayolları yapımının hızlandırılması sonucunda tarım ve sanayi ürünlerinin daha etkin dağıtım imkânına sahip olması ekonomik gelişmeyi hızlandırmıştır (Koç, 2018, s. 217).

1954-1957 dönemi Demokrat Parti açısından en kritik ve en tartışmalı yıllar olarak adlandırılır (Bilgiç, Göktepe, 2014, s.76). 1954 genel seçimlerin arifesinde ülkenin genel durumu şu şekildeydi; Türkiye Batı'nın en sadık dostlarından biriydi, dışta ve içerde yaygın bir komünizm düşmanlığı hâkimdi. Atatürk'ün laiklik siyaseti terk edilerek bir kenara itilmişti, henüz enflasyon ve yoklukla yüzleşmeyen halk iktisadi liberalizmin yarattığı genel canlanmadan ve bürokrasinin etkisinin azaltılmasından hoşnuttu, muhalefet ise ya bir şekilde boğulmuş ya da tüm malvarlığına el koyularak sindirilmişti. Menderes'in DP içinde kişisel yönetimi giderek daha da artmaya başlamıştı, parti içindeki demokrasi anlayışı hızla bozulmaktaydı (Eroğul, 1990, s. 124). DP 1954 seçimlerine değin milli gelirdeki büyüme büyük ölçüde tarımda yapılan yeniliklere, karayolu yapımı ve tarım ürünlerinin üretimindeki gelişmeye bağlıydı. Bu gelişme sayesinde milli gelir yaklaşık %40 artmıştır (Sevinç, 2012, s. 40).

2 Mayıs 1954'te yapılan genel seçimler DP tarihinde en büyük siyasi zafer olmuştur. DP bu seçimlerde aldığı sandalye sayısı ile adeta Mecliste tek parti haline gelmişti.

Seçimlerde Türkiye genelinde DP oyların %58.42'sini alarak 503 milletvekili çıkarmıştır. Oyların %35.11'ini alan CHP 31 milletvekili Cumhuriyetçi Millet Partisi ise %5.28 oranında oy alarak 2 milletvekili çıkarmıştır (Bakan, zdemir, 2013, s. 386). 1954 seçimleri ile zafer elde eden DP bu zafer sarhoşluğu ile kendine güveni artmış, rahatça politikalarını oluşturabileceği ve uygulayabileceği bir maceraya doğru yol almıştı. Ancak bu gidişat sorunları da beraberinde getirmiştir. Toplumsal desteğin vermiş olduğu güven ve rahatlık DP'den beklenilmeyecek uygulamaların önünü açmıştı (Okutan, 2014, s. 169). Bunlardan ilki muhalefete oy veren illerin cezalandırılması idi. Malatya, ikiye bölünerek Malatya ve Adıyaman olarak ayrılmıştır (Tuncay 1997, s. 181). Osman Bölükbaşı'nı meclise dâhil eden Kırşehir ilçeliğe indirilmiş (Birand, Dündar, çaplı, 1991, s. 109). Kastamonu'nun Abana ilçesi de bucak yapılmıştır (Demirel, 2011, s. 251). Demokrat Parti'nin seçimlerden sonra yeni düzenlemeleri daha çok tedbir amaçlı politikaları içermekteydi.

İktidar bir iki ay içinde çıkardığı kanunla hem muhalefet cephesine hem de memur kesimine karşı baskıcı tedbirler aldı. Hükümet, 30 Haziran 1954'te kabul edilen yasaya göre; muhalefet haklarını önemli derecede kısıtladı. Mevcut seçim yasasını değiştiren bu kanunu getirmiş olduğu kısıtlamalar önemliydi. Bu değişikliğe göre bir seçim bölgesinden, bir siyasi partinin aday listesine giren adayların, başka bir siyasi partinin listesine girmeleri ya da başka bir yerden bağımsız olarak aday olmaları ortadan kaldırılmış, siyasi bir partiye başvurup herhangi bir nedenden dolayı adaylığı reddedilen kişinin başka partiden aday olması, ya da bağımsız olarak adaylığını koyabilmesi söz konusu değildi. İkinci olarak yapılan değişikliğe göre, devlet memurlarının aday olabilmesi için seçimden altı ay önce görevlerinden istifa etme zorunluluğu getiriliyordu. Üçüncü olarak siyasi partilerin ortak liste ile seçimlerde aday göstermeleri olanağı da ortadan kaldırılmıştır (Eroğul, 1990, s. 102, Albayrak, 2004, s. 267). Muhalefet partilerinin radyodan yararlanması da engellenmiştir (Demirel, 2011, s. 251). Fakat iktidar partisi hükümet adına konuşmak gerekçesi ile istediği zaman radyodan yararlanabilecekti (Eroğul, 1990, s. 102).

Muhalefet aleyhine alınan bu tedbirlerin yanı sıra İnönü ve partisine bağlılık duyduğundan hala kuşkulanan hükümet, 25 yıldan fazla hizmeti olan her memurun işten el ektirilip sonra da erken emekli edileceğine dair yeni bir yasa getirmek suretiyle bürokrasi üzerinde ağırlığını arttırdı. Memurların 1954 seçimlerinde CHP ye çalıştığı DP'lilerin öteden beri anlaşılamadığı memur zümresine kızgınlığını daha da attırmış, muhalefetin adına "Memur Tasfiyesi" dediği kanun seçimlerden sonra uygulanmaya başlanmıştır.(Eroğul,1990,s.103)

Bu dönemde zirai üretim düşerek ekonomik sıkıntılar başlamış özellikle Kore Savaşı'nın ekonomi üzerindeki olumlu etkisinin giderek azalması Türkiye'yi iktisadi açıdan

olumsuz etkilemiştir (Koç, 2018, s. 71). Bu durum karşısında Menderes dış yardım temini için çeşitli yollara başvurmuştur. Dış ticarete kayıt altına alınmış olan ödemeler dengesi açığını kapatmak için ABD’den ek krediler istenmiş ama reddedilmiştir. Fabrika açmayı bir meziyet gören iktidar şeker ve çimento fabrikaları başta olmak üzere çeşitli sanayi tesislerinin temellerini atarak törenlerin yurt çapında propagandasını yapmak sureti ile halkla çekilen sıkıntıların yakında üstesinden gelineceğini inandırmaya çalışmıştır. Bol vaatli söylemler ve iktisadi girişimler ülkenin şart ve imkânları düşünülmeden söylenen söylemlerdi. Bu bunalımın temelinde iç politikada tutulan baskıcı yol kadar birbiri ile bağlantılı olarak ve dış ilişkilerdeki başarısızlıkların yarattığı tepkilerde etkili olmuştur (Tuncay, 1997, s. 183).

DP 1954 seçimlerinden sonra muhalefete karşı gerçekleşen tavır değişikliği parti içindeki muhalif kesime de yansımış ve Menderes Parti grup toplantılarında eleştirilerle karşılaşmıştır (Demirel, 2011, s. 260). Parti içindeki en temel anlaşmazlık noktası İspat Hakkının tanınması ile ilgili taleptir. Şöyle ki parti içindeki bazı liberal milletvekillerinin kısıtlayıcı basın gereğince hakkında dava açılmış olan gazetecilerin yazdıklarını ispat hakkına sahip olduklarını ve suç isnadı ilgili delillerini mahkemelerde kabul edilmesini istemekteydiler. Bu öneri Menderes’in baskısı üzerine büyük tartışmalar sonucu Meclis grup toplantısında reddedilmişti. Eleştirilerin artması Menderes’i parti meclis grubundan güvenoyu istemeye zorladı. Menderes güvenoyu aldı almasına ancak parti içindeki bunalım ve anlaşmazlıklar o kadar çok büyümüştü ki liberal kanat Aralık ayında Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu’nun önderliğinde Hürriyet partisini kurdu (Zürcher, 1995, s. 336).

1955-1956 yılları Demokrat parti için oldukça sancılı geçen yıllardı. Muhalefete karşı önlemler almaya devam ederken kendi içinden doğan Hürriyet Partisi de DP’yi iyice yıpratmıştı. Demokrat parti için sağlıklı ve huzurlu bir siyaset ortamından artık bahsetmek mümkün değildi (Bakan, Özdemir, 2013, s. 388).

1958 Mayısının ilk iki haftasında yapılması beklenen Genel seçimler bir yıl erkene 1957’ye alınmıştır. Seçimlerin alelacele yapılması kararının altında (Öymen, 2013, s. 408) iktidar-muhalefet ilişkilerinin giderek sertleşmesi, yığılan iktisadi sorunların kendisini iyice göstermesi (Kocabaş, 2011, s.471) ve parti içinde yoğunlaşan muhalefet sonucu parti kurucularından olan Fuat Köprülü’nün istifası yer alıyordu (Hür, 2015, s. 189). İktidarın sallandığının farkında olan hükümet seçimi hemen yaparak böylece dört yıl daha garantilemiş olacaktı.

Seçimlere giderken CHP, Hürriyet Partisi (HP) ve Cumhuriyetçi Millet Partisi’nin (CMP). “Güç Birliği” kararı almaları (Hür, 2015, s. 189) 1957 seçimlerini DP açısından tehlikeye sokmaktaydı. Muhalif partiler seçim çevrelerindeki milletvekilliklerini aralarında

paylaşırlarsa; sandıktan farklı bir partinin iktidara gelme ihtimaline karşı DP çareyi seçim kanunuyla ilgili bir yasa çıkarmakta buldu. Yasanın amacı seçim işbirliğini önlemektir. Bu yasayla; partilerin seçim çevrelerini aralarında paylaşmaları ve birbirinin listesinden aday gösterebilmeleri engellendi. DP böylelikle seçim ittifakını bozmuştu. Geriye çözüm olarak seçime muhalefet partilerinden sadece birinin girmesi ve öbür partinin seçmenlerinin seçilen partiye oy vermesi kalmıştı. Ancak buna ne seçim düzeneği ne de partiler izin verirdi. Çıkan kanuna rağmen güçlerini birleştirip birleştirmeyeceğini tartışan partiler sonuç itibarı ile seçim ittifakı üzerine anlaşamamalarından dolayı aldıkları kararlarını uygulayamamışlardır (Öymen, 2013, s. 408-409).

Seçimler 27 Ekim 1957 yılında yapıldı. Seçimi DP kazanmıştı. Fakat ciddi bir oy kaybına uğramıştı. 1957 seçimleri gerçek manada Demokrat Parti için tam bir hüsrandı. Çünkü bu seçimle parti, 1950, 1954 seçimleriyle süre gelen oyların çoğunu alan parti olma özelliğini kaybetmişti (Gevgili, 1987, s. 621). CHP yöneticileri ve CHP'li vatandaşlar seçimlerle ilgili hile yapıldığının kanaatindeydiler. Demokrat Partinin seçim sandık kütüklerini tahrip ettiğini ve DP'li militanların birçok sandıkta oy kullandığını iddia eden CHP yönetimi DP'ye karşı sert tutum içine girmişti. İnönü 29 Ekimde TBMM'de Bayar, Koraltan ve Menderes'in kutlama törenlerine ve Anıtkabirdeki resmi tören ile hipodromdaki resmi geçite katılmamıştır. Muhalefet DP'ye karşı 27 Mayıs 1960 kadar sürecek olan bir mücadele başlatmıştır (Özdağ, 1997, s. 95).

27 Mayıs 1960 Hükümet Darbesinin Sebepleri

27 Mayıs 1960 tarihinde önceden oluşturulan asker, basın ve üniversite ittifakı sonucu gerçekleşmiş olan Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki ilk darbedir (Burak, 2011, s. 45-67). Bu darbenin sebeplerini şu şekilde sıralamak mümkündür;

- a) Türk siyasal kültüründen kaynaklanan problemler
- b) İktidar-muhalefet ilişkilerinden doğan problemler
- c) Basın Üzerine Kurulan Baskılar
- d) Ekonomik Nedenler
- e) Üniversiteye Uygulanan Baskılar ve Öğrenci Olayları
- f) Toplumsal yapıdan kaynaklanan sıkıntılar
- g) Uluslararası ortamın Türkiye'ye yansımalarından kaynaklanan problemler
- h) İktidar (DP) - Ordu ilişkileri kaynaklı problemler

Yukarıda ortaya koyduğumuz sebepleri çoğaltmak mümkün ise de bunları yeterli bulmaktayız. Bununla birlikte her bir sebebin de kısaca açıklanması gerektiği kanaatini taşımaktayım. Bu sebeple de her bir madde kendi bütünlüğü içerisinde izah edilecektir.

Türk siyasal kültüründen kaynaklanan problemler.

Siyasi kültür kavramı, bir siyasal sistem içinde yer alan inançlar, tutumlar ve değerler bütününden meydana gelir. Siyasi süreçlere anlam kazandıran temel değerler ve duygulanımları anlatır. Her ülkenin ya da milletin kendine özgü bir kültüre sahip olduğu ve bunun tarihsel süreç içerisinde olduğu konusunda sosyal bilimciler arasında önemli nispette ittifakın varlığı bilinmektedir. İşte bu genel kültür içerisinde bir toplumun siyasi ideolojisinde yer alan inanç ve tutumların rolünü anlamının başlıca yolu haline gelen siyasi kültür, yönetme ve yönetilmeyle ilgili olayları içermektedir (Hague, Harrop, 2016, s. 113). Bu bahisle Türk siyasal kültüründen kaynaklanan problemleri anlamak için Türk Tarihine genel bir mahiyette ve analitik bir yaklaşımla bakınma gereği vardır. Bu gereklilik bizi Türk Tarihi konusuna bu bağlamı içerisinde bakmaya itmiştir.

Türkler tarihlerinin başlangıcından, itibaren şu veya bu şekilde hanedanlar tarafından yönetilmişlerdir. Dolayısıyla toplum olarak etken bir iradeye sahip olamamışlar, genellikle edilgen bir pozisyonda bulunmuşlardır. Bu durum esas itibariyle Türkiye’de seçimlerle sağlanan iktidar değişiminin yaşandığı 1950 yılına kadar sürmüştür. O tarihten sonra etken edilgen bağlamında kısmi değişimler yaşanmış olmakla birlikte yaşanan darbeler sonucu tekrar edilgen pozisyonlarına itilmişlerdir. 27 Mayıs 1960 ile başlayan darbeler serüvenin Türk siyasal kültürü ve askeri müdahale arasındaki ilişkinin varlığını ortaya koymak gerekmektedir. Finer’e göre bu ilişki kültür düzeyleri gelişmekten zayıfa doğru olacak şekilde; “olgunlaşmış siyasi kültür” (Mature Political Culture), “Gelişmiş Siyasi Kültür” (Developed Political Culture), “zayıf Siyasal Kültür” (Low Political culture), “Minimal Siyasal Kültür” (Minimal Political Culture) şeklinde ifade edilmiştir. Türk siyasal kültürünün bu ifadeler içinde olgunlaşmış kültüre çıkamayıp, gelişmiş siyasi kültür ile zayıf kültür arası bir düzeyde yer aldığını söylemek mümkündür. Bu durum darbeler açısından sebep-sonuç bağlamı bir durumu ortaya çıkarmıştır.

Türkiye’de, darbelerin neden ve sonuçları üzerine yapılan çalışmalarda başat faktörlerden biri demokratikleşme sorunudur. Karpat’ın ifade ettiği gibi demokrasi kültürünün Türkiye’de gerçek ve tam manasıyla yerleştiği söylenemez ancak belirtmeliyiz ki Türkiye’de demokrasinin bu kadar çabuk yerleşmesini, kökleşmesini ve toplumun kültürü haline getirecek olan sosyo-ekonomik nedenler de unutulmamalıdır. Türk siyasi kültüründe demokrasiye, demokrasiden ürkenler ve demokrasiyi savunanları hor görenler, diğer yandan demokrasiyi ideolojik manada kullananlar olarak yaklaşılmaktadır (Karpat, 2008, s. 10). Bu bağlamda araştırmamızın ilk bölümünde değindiğimiz Türk demokrasi kültürünün toplumsal ve siyasal tezahür evrelerini anlamak, Türk siyasi hayatında demokrasinin aktör rolünün izahı

açısından önemlidir. Türk siyasal kültürünün yapısal görünümü batılılaşma ve geleneksel yapı arasındaki tarihsel süreçte şekillenmiştir. İşte bu süreçte Türk siyasi kültürü, modern anlamda ilk siyasi yapılanmaların başladığı Osmanlı Devleti'nin çabası ile şekillenen Cumhuriyet dönemine kadar uzanan zaman zaman darbelere maruz kalan demokratikleşme süreci içerisinde gelişmiştir. Osmanlı'dan miras kalan siyasi alan cumhuriyetle birlikte devletçi-laik çizgi ile muhafazakâr-liberal çizgi arasında artan bir bölünme içinde şekillenmeye devam etmiştir. Bu bölünme içinde devlet-laik çizgi daha çok ulus devlet'in inşası temelli kendi devlet niteliklerine uygun bir yurttaş profili yaratımına önem vermiştir (Ayдын, 2016, s. 17).

Demokratikleşme kültürünün Türkiye'ye 1940'larda, sosyoekonomik grubu temsil eden siyasi seçkinler tarafından değil de devlet seçkinleri (kendilerini ülkenin uzun vadeli çıkarlarının koruyucuları olarak gören siyaset adamları bürokratlar ve askerler), tarafından getirildiğini belirtmek gerekir. Devletçi seçkinler "*Akılcı demokrasi*" taraftarıydılar. Çok partili hayatı başlatan devletçi seçkinler daha çok ülkenin yararına olanı bulmaya yönelik yardımcı olacak akılcı tartışmalar genişletmeyi amaçlamışlardır. Bu nedenle demokratikleşmenin öncülü siyasi katılım genişletilememiştir. Bu yüzden sosyo ekonomik gruplar demokrasiye geçişte önemli bir yere sahip olmadığından toplumdaki bir siyasi katılım konusunda bir talep gelmemiştir (Kaya,2013,s.505-506). Seçkinler-devletçi olarak nitelendirilen kesim ülke yönetiminde uyguladığı prensiplerle bir nevi "toplum mühendisliği" statüsünü üstlenmiş, halka yabancılaşmış bir yönetime sahipti. Kendilerini ülkenin uzun vadeli koruyucuları olarak gördüler. CHP'nin tek parti iktidarında bunu görmek mümkündür (Kocabaş, 2014, s.15, Heper, 2011, s.114). 1950 yılında iktidara gelen Demokratlar kendilerini halkın yani orta sınıfın temsilcisi olarak görürken (Karpat, 2008, s. 59) Demokrat Partiyi benimsemeyen devletçi-seçkinciler demokratları gerici olarak nitelemektedir. Kendilerini iktidardan düşüren demokrat düzene pek sıcak bakmıyorlardı. Bu durum devletçi-seçkincilerle, gelenekçi-seçkinciler arasında sert tartışmalara neden olmuştur. Demokrat Parti ise aydınlara, bürokratlara ve CHP'ye karşı halkı kullanmıştır (Kongar, 1985, s.165). Başbakan Adnan Menderes'in unuttuğu nokta devlet idaresinin bürokrasi sayesinde mümkün olacağıydı. Bürokrasiyi sadece iktidara gelmek için kullanmıştır fakat bürokrasiye hiçbir şekilde hâkim olamadı. Benimsediği anti bürokratik anlayış Türk siyasetiyle hiçbir şekilde bağdaşmıyordu (Karpat, 2008, s. 60). İktidar ve muhalefet arasındaki bu hazımsızlık "devletçi-seçkinler" bir eylem olarak nitelenen 27 Mayıs 1960 darbesi ile neticelenmiştir (Kongar, 1985, s. 167). Türk siyasal kültürünün 27 Mayıs ya da diğer darbelere de önemli rol oynayan problemleri bir boyutu da sorunları çözmeyi değil erteleyici olma özelliğidir. Bununla birlikte Türk Siyasal Kültürünün problemlerinden bir tanesi de bir türlü askerlikten

kurtulup sivilleşememesidir. Elbette ki konumuzla ilgili siyasal kültürde daha başka özellikler de bulunabilir. Yine de söz konusu ettiğimiz özellikler konu bağlamında ihmal edilemez.

İktidar muhalefet ilişkilerinden doğan problemler.

Demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından biri de birden çok siyasal partiye sahip olmasıdır. Bir başka ifade ile siyasal partiler demokrasinin vazgeçilmez unsurlardan biridir. Bu partilerden biri seçim yoluyla iktidara taşınırken, diğeri ya da diğeri de muhalefet görevi yaparlar. İktidar partisi yönetimden sorumluyken muhalefet ise bir yandan iktidarın eksikliklerini ortaya koyarken diğeri yandan da iktidara alternatif politikalar geliştirir.

Gelişmiş demokrasilerde, iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilerde rekabet zemini üzerinden haklara ve özgürlüklere saygılı, hukuki temellere dayanan münasebetlerin bulunması şarttır. İktidar partisinin görevi bu esasları mümkün kılmak ve güçlendirmektir. Muhalefet partisi de aynı esasları dikkate alarak, iktidara karşı denetimde bulunmalı ve kendi programını halka anlatarak yayabilmelidir. Ancak Türkiye gibi demokrasisi yeterince gelişmemiş ve siyasal kültürü sorunlu ülkelerde iktidar muhalefet ilişkileri oldukça problemlidir ve çatışmacıdır. Ne yazık ki 1950'den sonra partiler arası münasebetler normal esaslar üzerine kurulup gelişmemiştir (Karal, 1960, s. 13). Bu bağlamda konumuzu teşkil eden 27 Mayıs darbesi öncesi süreçte iktidarı temsil eden DP ile muhalefette bulunan CHP arasındaki ilişkiler kısa süreli normalleşmeler dışında çatışma üzerinden yürütülmüştür (Emiroğlu, 2011, s. 13-15). Ne yazık ki 27 yıl iktidarda kalmış olan CHP muhalefete DP ise iktidarı için yeni rollerine uyum sağlama konusunda güçlük çekmişlerdir (Zürcher, 1995, s. 322). İktidar partisinin “milli hâkimiyet” anlayışını idrak edememesi ve eleştirilere karşı tahammülü olmayışı, iktidar partisini muhalefete karşı sert tedbirler almaya yöneltmiştir. Buna karşılık muhalefet kendi programını savunmak yerine iktidar partisinin hatalarını görmekle yetinmiştir. Bu mücadele iktidarın, demokratik hayatı tahrip etmesi ve muhalefetin de hürriyet sorunu üzerine mücadeleye sevk etmiştir. İktidar muhalefeti çalışamaz bir hale getirmeye çalışırken, muhalefette iktidarı tahrik etmekten uzak durmamıştır (Karal, 1960, s. 13).

CHP ve Demokrat Parti arasındaki ilişkilerin gerilmesinde; Cumhuriyet'in kuruluş döneminde yer alan kadronun (asker ve sivil bürokratlar); Türk siyasal hayatında baskın ve belirleyici bir role sahip olması yer alıyordu. Bu yapıda gelişen ortak anlayışlar ve bakış açıları mevcuttu. Demokrat Parti iktidara geldiğinde bürokrasinin CHP'ye duyduğu sempatiyi görmüş ve özellikle de İnönü'nün bürokraside sahip olduğu imaj karşısında tedirgin olmuş ve bürokrasiye kuşkuyla yaklaşmıştır. Dinsel muhafazakârlığa sempatiyle baktığı düşünülen Demokrat Parti ise bürokrasi tarafından Cumhuriyet'in modernleşmeci ideolojisine karşı bir tehlike olarak görülmüştür. Bu manada kendilerini Cumhuriyet'in temel değerlerinin

koruyucuları olarak gören eski politik seçkinler (CHP, asker ve sivil bürokrasi) ve yeni seçkinler (DP) arasındaki uzlaşmazlık, sistemik bir sorun haline gelmiştir (Akagündüz, 2007, s. 37, Turan, 2007, 453).

İktidar ve muhalefet arasındaki uzlaşmazlık zaman ve zemine göre şekillenen yeni kavramlar ve konular üzerinde devam etmiştir. Muhalefet iktidarı otoriterleşme, laiklik ve dini istismar etmekle suçlarken iktidar partisi de muhalefeti hükümetin politikalarını baltalamakla suçlamıştır (Okutan, 2014, s. 175). Türkiye’de partileri karşı karşıya getiren siyasi sorunlar başka ülkelerden pek çok noktadan daha sert ve keskindir. Bu anlaşmazlık toplumda kalıcı bir yaraya neden olup toplumu bir arada yaşama zemininden uzaklaştırarak birbirine kapatmıştır (Başgil, 2011, s. 93).

1956’da otoriterliğe kayış devam etmiştir. O yıl fiyatları, mal ve hizmetleri denetlemek için 1940 tarihli “Milli Koruma Kanunu” tekrar yürürlüğe girmiştir. Basın yasası tekrar değiştirilerek basın ve yayım üzerindeki denetim daha da güçlendirilmiştir (Zürcher, 1995, 336-337). Hükümet, TBMM’de 27 Haziran 1956’da Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nu değiştirdi. Yeni Kanuna göre siyasi partilerin seçim dönemi dışında açık hava toplantıları yapmaları yasaklanmıştır (Kocabaş, 2011, 417).

İktidar partisinin, muhalefetteyken savunduğu hürriyet söylemlerini inkâr etmesi partinin iktidara gelmesinde yardımcı olan aydın kesimin de tekrardan hürriyet mücadelesine başlamasına neden olmuştur. 1957’den sonra iktidarın artan tüm baskılarına rağmen bu mücadele devam etmiştir (Karal, 1960, s. 13).

1957 seçiminden önce engellenen Muhalefet Güç Birliği 1958 yılı güz sonunda partiler arası birleşmelerle gerçekleştirilmiştir. Ekim ayında Köylü Partisi Cumhuriyetçi Millet Partisine; Kasım ayında da Hürriyet partisi CHP’ye katılmıştır. CHP, 1959 Ocak ortalarında toplanan 14. Kurultay’da demokrasi tarihimizde önemli bir yeri olan “İlk Hedefler Beyannamesini” kabul etmiştir. Bu beyannamede; partizanlığın kaldırılması, ikinci meclisin kurulması, Seçim Güvenliği, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hâkimler Kurulu, memurlara mahkemeye başvurma hakkı tanınması, basın özgürlüğünün Anayasa güvencesine alınması, Üniversite özerkliği, Yüksek İktisat Şurası kurulması, Sosyal Adalet kavramının Anayasaya girmesi (Tuncay, 1997, s. 185) gibi konular yer almıştır. Demokratik düzenin sağlanması için olması gerekenlerden bahseden bu bildiri iktidara bir çeşit kesin uyarı niteliği taşımaktaydı (Albayrak, 2014, 307).

Demokrat Parti'nin güçler birliğine yanıtı gecikmemiştir. İktidar “nifak cephesi” olarak adlandırdığı muhalefete karşı “Vatan Cephesi” kurarak hükümet destekçilerini artırmaya çalışmıştır (Öymen, 2013, s. 461). 1959 yılında ülke genelinde “Vatan Cephesi Ocakları Sistemi” adı altında örgütlenmeye başlayan iktidar ülke genelinde daha geniş bir taban bulmaya çalışmıştır (Tuncay, 1997, s. 185). Muhalefeti yalıtma politikasına girişen hükümet aldığı bu kararın ardından “*Partiler arası bağlantısı olsun ya da olmasın herkes, milli güvenliğimizi tehlikeye düşüren, hemşerileri kardeş kavgasına sürükleyen ve milletin iyiliği için gösterilen çabaları kötöleyen bozguncu ve yıkıcı politikaya karşı durma teşvik edilir*” bu popülist kampanyayla, Vatan Cephesini destekleyenlere ödül vaat ederken Vatan Cephesinde yer almak istemeyenlere cezai bir yola başvurmakla tehdit etmiştir. DP iktidarı adeta havuç sopa politikası izlemiştir (Ahmad, 2010, s. 92-93). Vatan cephesine katılanların isimleri radyodan tek tek okunarak teşvik ediliyor ve belli konumdaki kişiler ve kesimler Vatan Cephesine katılmaya zorlanıyorlardı (Tuncay, 1997, s. 185).

Salim Burçak “On Yılın Anıları (1950-1960)” adlı hatıratında; Vatan Cephesi ile ilgili olarak DP'nin 1957 seçimlerinden sonra tekrar iktidara gelmesinin muhalefet cephesi tarafından hoş karşılanmadığını bu nedenle iktidarı düşürmek için muhalefetin güç birliği adı altında izlediği gergin ve şiddet dolu politikalara karşı iktidarını kaybetmek istemeyen Adnan Menderes, yönetimine karşı yapılan isnatlar ve yıkıcı çabalar karşısında, muhalefetin karşısına halkla güçlendirilmiş bir parti olarak çıkmak için halkı Vatan Cephesine davet etmiştir.

Burçak; Vatan Cephesi sözünün, sonradan iddia edildiği gibi, muhalefet partilerde olanları düşman telakki eden bir anlamı ve mahiyeti yoktu. Pek ustaca bir propaganda ile gerçek mahiyeti, insanı şaşırtacak kadar tahrif edilen politik meselelerimizden biri de bu vatan cephesi olmuştur. İktidara karşı yöneltilen “Bahar Taarruzları”, “Ege Taarruzları”, vatandaşları, düşmanlar, düşman olmayanlar, diye ikiye bölmek anlamına gelmiyor da, vatan cephesi sözü nedense çok tehlikeli sayılıyordu (Burçak, 1998, s. 596).

Burçak'ın muhalefetin bu tutumunu eleştirirken görmezden geldiği nokta Türk siyasi kültürünün bir gerçeği olan militer kavramların iktidar ve muhalefet partileri tarafından öteden beri kullanılmakta olduğuydu. Unutmamak gerekir ki muhalefet netice itibari ile eylem ve söylemlerinde kendi bağlamında sorumluyken, iktidar hem devlet hem de millet ölçeğinde sorumludur.

Muhalefet ve iktidar arasında bardağı taşıran son damla Tahkikat Komisyonu'nun kurulması olmuştur.

DP; Cumhuriyet Halk Partisi'nin yıkıcı, gayri meşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyet ve hakikatının nelerden ibaret olduğunu tahkik ve tespit etmek ve bununla beraber memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasi faaliyetlerin muhtelif sebeplerine intikal etmek, ezcümle matbuat meselesini, adlî ve idarî mevzuat ve bunların ne suretle tatbik etmekte olduğunu tetkik ederek, bir neticeye bağlamak üzere Meclis Tahkikatı açılmasına... karar verildiğini bildirmiştir (Albayrak, 2014, s. 307).

Muhalefeti boğazlamak için açılacak olan bu Komisyon DP'nin kendi bir kısım milletvekilleri tarafından bile soğuk karşılanmıştır (Albayrak, 2014, s. 307). Bu önergede CHP'nin seçim dışı iktidara gelmek için hücre örgütü kurduğunu, silahlandığını ve isyana kalkışacağını ve huzurun sağlanması ve bu hususların önlemesi için tahkikat komisyonu kurulacağını belirtilmiştir (Eroğul, 1990, s. 155). Tasarı metnindeki ifadeler CHP'yi siyasi partiden çok bir illegal örgütmüş gibi göstermiştir. Amaç CHP'nin gerçekten eylemlere karışıp karışmadığını öğrenmek değil muhalefeti tasfiye etmektir (Özdağ, 1997, s. 149).

Tahkikat Komisyonu 18 Nisan 1960 tarihinde kurulmuş, Mecliste komisyon ile ilgili şiddetli tartışmalar yaşanmıştır (TBMMZC, 18. IV. 1960, s. 189-213). 2247 numaralı bu karar 19 Nisan 1960 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, 19 Nisan 1960: 1178/a). 27 Nisan'da da görev ve yetkileri belirleyen yasa DP milletvekillerinin oyları ile kabul edilmiştir. Güçler ayrılığına ve anayasaya aykırı olan Tahkikat Komisyonu yargı yetkisinin yanında, yayın yasağı uygulayabilme, yayınları toplatma, matbaaları kapatma gibi yetkilere sahip olmuştur (Özer, Bekcan, 2008, s. 12).

Menderes'in 17 Şubat 1959'da geçirdiği uçak kazası siyasi ortamın yumuşamasında etkili olmuştur. Uçak kazasından sağ kurtulan Menderes siyasi ortama yeni bir öge soktu. Bu trajik olay topluma bir mucize olarak sunularak Menderes Allah'ın koruduğu bir zat olarak tasvir edilmeye başlanmıştır. Dinin istismar edildiği açık ve artık kontrolsüz bir hale gelmişti. DP'nin çizdiği dini imaj kendilerini muhafazakâr ilan ederlerken CHP'yi ateist olarak topluma lanse etmeye çalışmışlardır (Ahmad, 2010, s. 93). 1958 yılında Fatin Rüştü Zorlu'nun girişimleri sonucu Amerika ve IMF'den sağlanan 359 milyon dolarlık yardım piyasalar üzerinde yarattığı olumlu etki iktidarı çiftçiye yönelik yüksek teşvikleri yeniden gündeme getirdi (Koç, 2018, s. 192). Bu gelişmeler sonucunda CHP ve DP arasındaki kısa süreli yumuşama yerini tekrar kışkırtıcı çekişmelere bıraktı. Bu süreçte iki parti için uzlaşım fikri tamamen ortadan kaybolmuştur. Türk siyasi hayatının azımsanamayacak kadar şiddetli olan artçı depremleri, darbe sürecini hızlandıran olaylar serüvenini başlatmıştır.

1959 Nisan sonunda İnönü'nün başlattığı ve CHP'lilerin “büyük taarruz” adını verdikleri yurt gezileri sırasında yaşanan olaylarla toplumdaki gerilim had safhaya ulaşmıştır. İnönü'nün ilk durağı Uşakta CHP'liler ve DP'liler arasında taşlı sopalı kavgalar meydana gelmiştir. Oldukça gergin geçen geziler Uşakta bir kavga sonucu İnönü'nün başına isabet eden taş olayları daha da kızıştırmıştır (Günel, 2009, s. 140). Uşaktaki olaylardan sonra İzmir'e gidip oradan uçakla İstanbul'a geçen İnönü'nün, Topkapı üzerinden CHP'nin Beyazıt'taki İl Başkanlığına gitmesi esnasında (Öymen, 2013, s. 485) burada miting yapan DP'lilerle CHP liderini karşılamaya gelen kalabalık bir Halk partili grup arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır (Koç, 2018, s. 194).

İnönü'nün, Ege gezisinin yankıları dinmeden Kayseri'ye gitmek istemesi üzerine yaşanan tartışmalar siyasi tansiyonun yükselmesine neden olmuştur. Yaşanan tartışmalar ve sonrası gelişmeler hükümeti ve Meclisi iş göremez hale getirmişti (Koç, 2018, s. 194). Kayseri'deki olaylar zincirinin ilk adımı Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinin “Tarım Kredi Kooperatifi'nde” yapılan seçimi CHP'lilerin kazanması üzerine DP'liler ve CHP'liler arasında kavga çıktı (Çavdar, 2000, s. 80). Olayların basına yansımaları engellemek için yayın yasağı konuldu. CHP merkezi olayların DP'liler tarafından çıkarıldığını açıklamasına rağmen yayın yasağından dolayı bu açıklamalar hiçbir yerde yayınlanmamıştır. İnönü CHP'nin 3 Nisandaki Kayseri Kongresine katılmayı ve oradan Yeşilhisar'a giderek durumu bizzat görmek istedi (Öymen, 2013, s. 487). 3 Nisan günü motorlu bir trenle yola çıkan İnönü yol boyunca halkın tezahüratları ile karşılaştı. İnönü'nün treni Kayseri'ye 32 km kala Himmetdede istasyonunda durdurulmuştur. İl jandarma Komutanını yanına alarak İnönü'nün trenine gelen Vali yardımcısı İnönü'den geri dönmesini ister. İnönü bu isteği reddetmiştir. İnönü Kayseri kongresinde konuşmasını yaptıktan sonra dönüşte Yeşilhisar'a geçme kararı alır. Bu karar Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ve Başbakan Adnan Menderesi oldukça endişelendirmişti (Özdağ, 1997, s.138). Yeşilhisar yolu askeri birlikler tarafından kapatılmıştı. Kayseri Valisi Ahmet Kınık olay yerine gelerek CHP heyetine Ankara'dan gelen emrin kati olduğunu belirtti. İnönü ve heyeti yolda tertibat alan askeri birliklerin kaldırılmasını istiyordu. Askeri birliklerin komutanı da bu görevin kendilerine verilmesinden oldukça rahatsızdı. Saatler süren haberleşmeden sonra Vali askeri birliklerin görevini sona erdirmeye razı gelmişti. CHP'liler de Yeşilhisar'a gitme işini erteleyerek Ankara'ya döndüler. Bu konu üzerine uzlaşma sağlanmasına rağmen iktidarın orduyu alışılmışın dışında bir göreve maruz bırakması orduda istifalara neden olmuştur. Bu durumu Yeşilhisar'da İnönü'nün yolunu kesmekle görevlendirilen Kurmay Binbaşı Selahattin Çetiner, ordudaki görevinden istifa ederek yazmış olduğu istifa dilekçesinde şu şekilde açıklamıştır: “*Ordunun kanununun zikrettiği istisnai haller dışında emniyet ve zabıta kuvvetleri yerine kullanılması hukuken imkân*

bulunmamasına rağmen, İsmet İnönü ve arkadaşlarının Kayseri gezisinde emir ve komuta ettiğim birlikleri bu hukuki sınırlar dışında kullanmaya zorlandım” (Öymen, 2013, s. 490).

Ülkedeki siyasi gerginliğin yarattığı durum nedeni ile 1959’dan sonra toplumda sorunsuz geçen bir gün yok gibiydi. Çatışma ve tahrik etmek sonucunda yaşanan kutuplaşma eylemsel boyutlar kazanmış netice itibariyle ve 27 Mayıs Darbesine giden süreçte önemli bir rol oynamıştır (Gülener, 2007, s.56).

Basın üzerine kurulan baskılar.

Basın dönem dönem yaşanan sorunlar, krizler ve benzeri olaylar karşısında gücünü kabul ettirmeye başladığı andan itibaren iktidarlar tarafından denetlenmeye ve kontrol edilmeye başlanmıştır (Yıldız, 1996, s.481). Baskı tedbirlerine yönelen yönetimlerin bu bağlamda ilk hedeflerinden biri basını susturmak, dizginlemek ve basını emir kulu haline getirmektir (Eroğul, 1990 s. 120). Bu açıdan Demokrat Parti döneminin ilk yılları basın iktidar ilişkisi bakımından oldukça ılımlı yıllar olmasına karşın bu sıcaklık uzun sürmemiş 1954-1957 döneminin başlarında, DP iktidarı basına karşı sert bir tutum takınmıştır. Muhafız gazeteciler, çeşitli mahkeme kararlarıyla uzun süreli hapis cezalarına mahkûm edilerek tutuklanmışlardır (Tuncay, 1997, s. 183).

Menderes döneminde basına yönelik baskı ve hürriyetlerin kısıtlanması yönündeki ilk değişiklik 7 Mart 1954’te “Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun” adı altında (TBMMZC, 7.III.1954,s.386-431) TBMM’de çıktı. Yasa özgürlükleri ciddi manada sınırlandırıyordu. Yasaya göre; “namus şeref veya haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması veya itibar kırarak veya şöhret veya servete zarar verebilecek bir hususun isnat edilmesini” önlemektir. Bunlar genellikle Ceza Kanunu’nun kapsamına giren çeşitli suçlardı. Hükümet bunları özel bir kanunda toplayarak verilecek cezaları ağırlaştırdı. Bunlara 6 aydan 3 yıla kadar hapis ve 1000 liradan 10. 000 liraya kadar para cezası verildi (Topuz, 2003, s. 196).

Hükümet 1954 yılında çıkarmış olduğu basın kanununu 1956’da biraz değiştirerek basın özgürlüğünü önemli ölçüde zedelemiştir. Bu kanun “ispat hakkı” tartışmalarını da başlatmıştı. Tasarı görüşmeleri sırasında Adalet Komisyonu Başkanı Halil Özyörürük; hakaret davalarında Bakanlar ve bazı yüksek memurlar için ispat hakkına izin verilmeyeceğini ileri sürmüş ve yazı işleri müdürlerine “baldırı çıplaklar” diye ithamda bulunmuştu. Bu da gazetecilerin protesto yazıları yazmasına neden olmuştu (Kabacalı, 1999, s. 237-238).

Basın üzerine yapılan baskılar ve yeni yasalar yabancı basın tarafından geniş tepkiyle karşılandı. Basın Enstitüsü bu olayları basın özgürlüğü ilkelerine aykırı buluyor ve protesto

ediyordu. Enstitü Temmuz 1956 sayısında Türkiye'ye iki sayfa ayırmıştı. "Türk gazetecileri Vesayet Altında" başlığı altında; Demokrat Partinin yasakları ve sınırlandırmalarından bahsediyorlardı (Topuz, 2003, s. 201).

Demokrat Parti ve Basın arasındaki ilişki 1960 yılına gelindiğinde fazlasıyla gerginleşmişti. 30 Nisan 1960'da basının sert muhalefeti karşısında Menderes Sarol'a, *"Elimizde derdimizi gerçekleri millete anlatacak radyodan başka hiçbir silah kalmadı. Bunca yardım, bunca dostluğa rağmen gazeteler karşımızda cephe aldılar. Bugünden itibaren vatandaşlarımıza radyodan ben konuşacağım"* demiştir (Yıldız, 1996, s. 504).

Basın ve DP ilişkilerinin son dönemde geldiği noktanın diğer göstergesi ise DP'nin demir parmaklıklar ardına gönderdiği gazetecilerin hapis edildiği yer olan Ankara Merkez Kapalı Cezaevinin gazeteciler arasındaki adının "Hilton" olarak geçmesiydi (Altuğ, 1976, s. 13). 27 Mayıs sabahı gidilen yerlerden biri Ankara Merkez Kapalı Cezaevi idi. Basının iktidar karşısında dik duruşundan dolayı basın darbeciler tarafından müttefik olarak görülmüştü (Özdağ, 1997, s. 62).

Ekonomik nedenler.

Demokrat Parti iktidara gelişinden itibaren her yıl devlet bütçesinin daha büyük rakamlar taşıdığı görülmektedir. Bu rakamların hem gelir hesaplarında hem de gider hesaplarında yükselmekte olduğunu dikkate alarak, milli gelirden bir artıştan bahseden Demokrat Parti iktisadi olarak gittikçe gelişmekte olduğunu adeta ispat etmek için her bütçe yılının başında denk bir bütçe ilan ederdi. Bu bütçe muhalefet tarafından ne kadar eleştirilse de Demokrat Parti bir nevi kendi içinde ekonomiyi politize etmiştir. İktisaden görülmek istenmeyen gerçek hiç de öyle değildi. Her yıl kabul edilmiş olan bütçede bir denklik yoktu. Giderler gelirlerden daha fazlaydı. Muhalefet tüm tepkisine rağmen DP karşısında genelde boğulur ve denk bütçe kabul edilmiş olurdu. Aslında 1960 yılı görünmeyen gerçekler bütçesindeki 500 milyon liralık açık bu örüntünün son halinin izahıdır. Yani iktidar yaptığı her bütçeyi bir açıklıkla kapatmış dolayısıyla on yılın sonunda meydana gelen açığın oranı 2 milyar 141 milyon liraya varmıştı. Her yıl açık veren bütçenin açıkla kapatılması demek gelirlerden daha fazla paranın harcanması demektir. Bu harcamada devlet hazinesinden karşılanıyordu. Bu nedenle devlet hazinesi tükenmişti (Tansel, 1960, s. 3-4).

Demokrat Parti iktisadi olarak ülkede görülmemiş bir kalkınma yoluna gitmiştir. İktidarın ülkenin kalkınması ve gelişmesini ön gören iktisadi politikaları ancak ciddi bir iktisadi bilgisi, iktisadi bir program, en önemlisi sermaye ve demokratik ilkelere bağlılık ile sağlanabilecek bir programdı. Nitekim iktisadi ilmini bilme ve iktisadi program zarureti

dikkate almayan iktidar bu iki önemli husustan yoksundu. Bu nedenle iktisadi teşebbüslerde ciddi hatalarda bulunuldu. Yapılan hatalar özellikle ülkenin koşulları ve imkânları dâhilinde düşünülmeden yapılmıştı. Bu hataların başında kurulan bazı tesislerin işlevsiz olması, bazıları ise sadece seçim düşüncesiyle kamu yararından öte daha çok şahsi ve bölgesel menfaatler düşünülerek yapılan girişimlerdi. Bunun dışında hesabı düşünülmeden kurulan tesislerde aşırı bir masraf söz konusuydu. Tüm eleştirilere kulaklarını tıkayan iktidar yeni krediler ve taraftarlarına yeni iş sahaları açmaya devam etmiş, vaat edilen refah sadece parti mensubu sınırlarında kalmıştı. Bu durum özellikle dar gelirli ailelerin zararına gelişmeye başlamıştı (Karal, 1960, s. 12).

Yaşanan ekonomik sıkıntılar karşısında iktidar 1958’de kalkınma politikalarından vazgeçerek “İstikrarlaştırma Kararlarını” kabul etmiştir. Bu karar DP’nin iktisat politikasının çıktığının göstergesiydi. (Eroğul, 1990, s. 163). Alınan kararlara göre hedef; yüksek enflasyon oranlarını düşürmek, ülkedeki kaynakların iyileştirilmesi, kaynakların gelir sağlanacak yatırımlara yönlendirilmesi, dış ticaret açığını azaltarak dış borçların ödenmesini daha dengeli hale getirmektir. Yüksek enflasyon oranını düşürmek amacıyla Türk parası devalüe edildi (Keyder,1990,s.315).

1958 istikrar tedbirlerinin yürürlüğe girmesiyle her ne kadar ekonomi rahat nefes alsada bu tedbirlere bağlı olarak başta temel gıda ürünleri olmak üzere her alanda fiyatlarda ciddi manada artış yaşanır. Bu zamlar karşısında çok az maaşla geçinen kesimler kendilerini, daha da kısmak durumunda kaldılar. 1960 yılına girildiğinde IMF öncülüğünde sağlanan tedbirler sonucunda ekonomik verilerde olumlu bir gelişme gözlenirken çalışan kesim ve emeklilerin durumlarında zıt bir görünüm ortaya çıkıyordu. 1957’den sonra tırmanan siyasi ve ekonomik gerginlik geçim şikâyetlerinin daha da artmasına neden oldu. Özellikle kendilerini “elit kesim” olarak gören asker ve sivil memur kesiminde hükümetin ekonomi politikalarına yönelik eleştirilerde ciddi bir artış söz konusuydu. DP’nin kalkınma politikasını eleştiren muhalefetle yakın ilişki içinde bulunarak hükümete karşı seslerini yükselttiler (Koç, 2018, s. 225).

Üniversiteye uygulanan baskılar ve öğrenci olayları.

Siyasette yaratılan gerginliğin görünür hale geldiği noktalardan biri olan üniversitelerin genelde iktidarlar karşısındaki önemli sorunlarından biri kurumsal özerklik sorunu diğeri ise bilimin doğası ile çelişen, üniversitelerin ve akademisyenlerin siyasi iktidarlara sağlamış oldukları ideolojik destekleridir (Şengül, 2014, s. 80).

Üniversite ve iktidar arasındaki ilişkilerde 1946-1950 yıllarında bir gerginlik söz konusu değildir. Başlangıçta Demokrat Partiyi destekleyen kesim içinde yer alan aydınlar 1950'den sonra yön değiştirerek iktidara karşı muhalefetin yanında yer almışlardı (Özdağ, 1997, s. 60). Üniversite tarafından endişeyle karşılanan ilk uygulama 21 Temmuz 1953 yılında kabul edilen 6185 sayılı kanunun 46. maddesinin d bendinde yapılan değişiklikti. Bu değişikliğe göre; “*siyasi yayında veya beyanda bulunmak ve siyasi partilerde görev almak*” meslekten ihraç nedeni olarak kabul edilmiştir. Öğretim üyelerinin siyasetle aktif olarak uğraşması bu şekilde engellenmeye çalışılmıştır (Göney, 2011, s. 262). Bazı üniversite hocaları ve muhalefet partisi lideri İnönü bu kararın üniversite hocalarını ve muhalefeti susturmak amacıyla alındığını iddia etti. Siyasi kaygısı olmayan bazı üniversite hocaları ise alınan kararın üniversitelerin bilimsel çalışmalarına olumlu etki yapacağını belirtmişlerdir (Koç, 2018, s. 208). İktidar yaklaşık bir yıl sonra 5 Temmuz 1954'te çıkardığı 6435 sayılı kanun ile Milli Eğitim Bakanına resmen öğretim üyelerini Bakanlık emrine alması ve görevinden uzaklaştırılmasına imkan tanınmıştır. CHP'li milletvekilleri bu kanunun ihtiyaçtan çok tasfiyeye yasal zemin hazırlamaktan ibaret olduğunu dile getirmişlerdir (Göney, 2011, s. 262-263).

1957 seçimlerinden sonra güç kaybeden iktidarın muhalif çevrelerin davranışlarına olan hoşgörülü bakışı değişmiştir. Her fikri ve hareketi menfaatlerine karşı bir direniş hareketi olarak gören iktidar aydınlarından yaptığı tüm çalışmalarını ve söylemlerini onaylamasını bekliyordu. Bu durum Şevket Süreyya Aydemir'in belirttiği gibi; bazı egemen sınıf ve kesimlerin özellikle aydınların hükümetten soğumasına neden oluyordu (Koç, 2018, s. 208).

1957 seçimlerinde CHP'nin oy oranının artmasının muhalif basını ve bazı üniversite hocalarını cesaretlendirmişti. Hükümetin tüm politikalarına eleştirel yaklaşmıştır. Belirtmeliyiz ki bu dönemde muhalefet siyasi gücünü üniversite öğrencileri ve üniversite hocaları oluşturacaktır. Siyasetin üniversite üzerinden karşılıklı çekişmesi ve öğrencilerin siyasi merkeze çekilmesi üniversite ve iktidar arasındaki gerginliğin daha fazla tırmanmasına neden olmuştur (Koç, 2018, s. 209, Göney, 2011, s. 270).

Tahkikat Komisyonunun kurulmasıyla yükselen siyasi tansiyon üniversitelere de yansımıştı. CHP'nin yanında yer alan üniversiteler muhalefetin merkez gücünü temsil eden noktalarından biri haline gelmiştir. İstanbul Üniversitesi'nin hukukçuları olan Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Dr. Hıfzı Veldetoğlu ve Doç. Dr. İsmet Giritli'nin iktidara karşı derslerdeki tepkisel tavırları ve basına yaptıkları açıklamalar üniversite öğrencilerini cesaretlendirmişti. Üniversite gençlerinin çoğu iktidara karşıydı. Özellikle bu büyük kitle darbeye kadar CHP Gençlik Kolları mensubu öğrenciler tarafından

yönetilmişlerdir (Özdağ, 1997, s. 153). Asıl bardağı taşıran Tahkikat encümenine yeni yetkilerin verilmesi için gündeme getirilen Yetki Kanunuydu (Öymen, 2013, s. 588). Hukuk profesörleri bu kanunun anayasaya aykırı olduğunu savunarak hükümeti eleştirdi (Ahmad, 2010, s. 98). Tüm itiraz ve eleştirilere rağmen kanun Mecliste iktidar çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir. Kanunun kabulünün ertesi günü (Karal, 1960, s. 14) 28 Nisanda İstanbul Üniversitesi öğrencileri tarafından protesto mitingleri yapıldı. Bir kısmı Beyazıt Meydanında toplanarak bir kısmı da üniversite ve Atatürk heykeli önünde toplanarak iktidar ve polis aleyhine tezahüratlarda bulundular. Özellikle Gazi Osman Paşa marşından uyarladıkları marş en fazla rağbet göreniydi (Göney, 2011, s. 276). Sokaklar binlerce öğrencinin “*Kahrolsun diktatörler*” ve “*Menderes istifa*” nidaları ile dolup taşmıştır. Polisin olaylara şiddetli müdahalesi bazı öğrencilerin ağır yaralanmasına ve ölüm vakalarının yaşanmasına neden olmuştur. Müdahaleyi önleme çabasında olan rektör Ordinaryüs Prof. Sıddık Sami Onar ve Dekan Vekili Prof. Sulhi Dönmezer polisler tarafından hırpalanmaları sonucu yaralanmıştı (Tansel, 1960, s. 13, Öymen, 2013, s. 653). Bu manzara karşısında hiddetlenen öğrenciler ve polis arasında şiddetli bir kavga çıktı. Polisler olaylar karşısında etkisiz kalınca olaylara askeri birlikler de müdahil olmuştur. Fakat askeri birlikler ve öğrenciler arasında hiçbir olay yaşanmamış aksine askerler bu gösterileri destekliyordu. Gittikçe büyüyen arbede karşısında hükümet sıkıyönetim ilan etmek zorunda kalmıştır (TBMMZC, 29 IV.1960, s.315). İstanbul’daki bütün olayların Ankara’da duyulması üzerine Ankara’daki üniversiteler harekete geçerek 29 Nisanda Hukuk Fakültesi ile Siyasal Bilimler Fakültesinde toplanmışlardır (Tansel, 1960, s. 13). Olayların yurt genelinde yayılmasını önlemek isteyen hükümet olaylara yayın yasağı koymuştur. Yayın yasağı nedeniyle haberlerin gazetelerde, dergilerde yayınlanması engellemiştir. Bu durum ortaya fısıltı gazetesini çıkarmıştır. Olaylar kulaktan kulağa çarpıtılarak anlatılmıştır (Erdoğan, 2006, s. 36-37). Öğrencilerin protesto mitingleri polis ve askerler sevk edilerek durdurulmaya çalışılmıştır. Fakat bu durum öğrencileri yıldırmamıştır. Birçok fakülte ve yüksekokullarda gösteriler İstanbul’da 3 Mayıs Ankara’da 20 Mayıs kadar devam etmiştir (Karal, 1960, s. 14).

Menderes hükümetine karşı büyüyen öfke ve kin, miting çağrılılarıyla gençler arasında (Öymen, 2013, 742) “5’inci ayın 5’inde saat 5’te Kızılay’da buluşalım” (Baykam,1994,s.182) sloganlarıyla kulaktan kulağa yayılarak siyasi tansiyonun artmasına neden olmuştur. Kızılay’da hükümet aleyhine meydana gelen gösteriler sırasında olay yerini yakından görmek isteyen Menderes gençlerin “Menderes istifa” ve “Hürriyet” sloganları ile karşılaşmıştır (Akbaba, 1998, s. 53). Menderes otomobilden adımını dışarı atar atmaz gençler tarafından tartaklanmıştır (Koçaş, 1977, s. 605). Bunun üzerine Menderes emniyet kuvvetleri tarafından olay yerinden uzaklaştırılmıştır (Akbaba, 1998, s. 53). İktidar olayların bu kadar büyümesini

muhalefetin uzun süredir üniversite öğrencilerini, iktidar aleyhine kışkırtan propagandalara bağlıyordu (Koç, 2018, s. 211). Sokağa dökülen üniversite öğrencileri darbe olana kadar sokaktan çekilmemiştir.

Toplumsal yapıdan kaynaklanan sıkıntılar.

1950’lerde Türkiye nüfusunun büyük kısmı köy ve kazalarında yaşamakta, tarım ve hayvancılıkla uğraşmakta idi. Okuma-yazma oranı düşüktü. Toplumsal yapılar büyük oranda gelenekselliğini koruyordu. Henüz ulusal pazarla buluşmamıştı. Ulaşım imkanları oldukça zayıftı. Haber kaynakları fısıltı gazetesinin dışında sadece radyo idi. Ne yazık ki Türk devrimi henüz yeteri kadar kendini köylüyle buluşturmamıştı.

1950’de çok partili hayata geçişle birlikte bir sosyal hareketlilik yapay ve dikey anlamda göze çarpıyordu. Hatta seçimler kanalıyla ortaya koyduğu iradesiyle merkeze taşınmış da sayılabilirdi. Bu durum merkezde önceden yer almış olanlarla bir uzlaşma yaratmamış ve rahatsızlık bile doğurmuştur. Çok partili hayata geçişten kısa zaman sonra iktidar-muhalefet çatışması halka da yansımış aşırı bir kutuplaşma yaşanmıştı. Neticede iş cepheleşme noktasına kadar gelmiş ve bir arada yaşama zemini epeyce yozlaşmıştı¹ Bu durum darbeciler açısından dikkate alınacak boyutlar kazanmıştı. Türk toplumundaki gerilimin şiddeti ilk kez 1955’te, Kıbrıs’ın geleceği ile ilgili İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında Ağustos-Eylül aylarında yapılan görüşmelerin basının körüklediği artan milliyetçi duygularla daha da belli oldu. O sıralarda 6 Eylül sabahı çıkan İstanbul Ekspres Gazetesi’ndeki bir haber gerilimin ateşini fişekledi. Selanik’te Atatürk’ün doğduğu eve bomba atıldığı ve evin Yunanlılarca tahrip edildiği bildiriliyordu (Zürcher, 1995, s. 336, Birand, Dündar, Çaplı, 1991, s. 124). 6-7 Eylülde İstanbul’da büyük oranda bir ayaklanma oldu. Büyük ihtimalle iktidar halkın Kıbrıs konusundaki duyarlılığına dikkat çekmek için İstanbul’da öğrencilere sınırlı ve denetimli bir gösteri yaptırma kararı almıştı. Lise ve üniversite öğrencilerinin sınırlı ve denetimli başlayan gösterisi bir anda kontrolden çıkarak İstanbul “lumpen proletaryasının”, kentin zengin kesimi içinde geçimini zar zor sağlayan köy kökenli ayakkabı boyacıları, hamallar, apartman kapıcıları ve dilencilerin isyanına dönüştü. Zenginlere acımasız gözüyle bakan bu kalabalık hem Rumların hem de Türklerin iş yerlerine saldırdı. Bu ayaklanma Türk kentlerindeki bastırılmış gerilimin açığa çıkmasıydı. Bu DP’ye karşı ilk kitlesel tepkiydi. Hükümet tarafından üç büyük ilde (İstanbul, Ankara, İzmir) sıkıyönetim ilan edilmiştir (Ahmad, 2010, s. 81-82).

---

¹ Bu dönemi en güzel anlatan edebi eser Orhan Kemal (2010)., Hanımın çiftliği, C. 1-3, İstanbul: Everest Yayınları.

Uluslararası ortamın Türkiye'ye yansımalarından kaynaklanan problemler.

1939-1945 yılları arasında yaşanan II. Dünya Savaşının fiilen sona ermesiyle birlikte iki kutuplu uluslararası bir sistem ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu alt-üst oluş sonrasında adeta yeni bir dünya kurulurken Türkiye'de İnönü'nün deyiimiyle bu dünyada yerini almak istemişti. Türkiye'nin arzusu demokratik ülkeler blokunda yerini almaktı. Söz konusu dönemde sosyalist blokun lideri konumundaki SSCB ise Türkiye'den toprak taleplerinde bulunabiliyor ve Türkiye'nin batı blokuna yaklaşmasını sindiremeyerek tehdit politikalarına yönelerek yeni bir sorun yaratmak istiyordu (Uçarol, 2006, s. 802). Bununla birlikte batı blokunun desteğini de kısmen sağlayan Türkiye özellikle ABD ile ilişkilerini hızlı bir şekilde geliştirirken BM'nin kuruluşunda yer almış ve 1949'da Sovyet karşıtlığını da barındıran NATO'ya 1952'de giren Türkiye soğuk savaş döneminin vuruşma alanı durumuna gelmişti (Yetkin, 2006, s. 11-12).

ABD'de de başlayan komünizm karşıtı hareketler Türkiye'ye de yansımıştı. Ancak Türkiye'nin Batıdan aradığı kredi desteği arzu edilen seviyede bulunamamıştır. Türkiye bu ihtiyacın Stalin'in ölümü sonrasında yumuşama politikasına yönelmiş olan SSCB'den sağlayabilmişti. Türk-Sovyet ilişkilerindeki gelişmeler ABD ve İngiltere gibi NATO üyesi ülkeler tarafından DP iktidarını gözden düşürdüğü söylenebilir ise de bunun darbede hangi derecede rol oynadığı tartışmalı bir konu olarak varlığını sürdürmektedir (Akalin, 2000, s. 107-108).

Ayrıca bu dönemde Türkiye'nin yakın çevresinde Sovyet destekli "Baasçı" darbeler vuku bulmuştu. 1942'den sonra Suriye darbeler ülkesi haline gelirken, 1952'de Mısır, Nasır Darbesiyle yeni bir döneme giriyor, 1958'de ise Türkiye'yi daha yakından etkileyen Irak'ta da darbe yaşıyordu. 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta meydana gelen darbe Türk siyasi yaşamına bir boyut katmıştır. Bu durum halk desteğini arkasına alan askeri bir müdahaleyi kendisine potansiyel bir tehdit olarak görmeye başlayan DP iktidarını derinden etkilemiştir (Ahmad, 2010, s. 91). Nisan 1960'da Kore'de benzeri bir olay ortaya çıkıyordu.

Uluslararası sistemde meydana gelen bu darbelerin Türk darbecilerini ve bazı siyasileri yüreklendirdiği söylenebilir. Zaten dönemin Türkiye'si gibi henüz köklü demokratik bilince sahip olmayan ülkelerin böyle bir oluşumdan etkilenmemeleri de mümkün değildir.

İktidar (DP) - Ordu ilişkileri kaynaklı problemler.

Tarihte kurulmuş olan Türk Devletleri, coğrafya ve kültür açısından sınır devletleri olmalarının zorunlu sonucu olarak askeri devletlerdi. Sınır devleti ve askeri devlet olma yapılaşmasını bünyesinde barındıran bir siyasal yapıda askerin her zaman en önde olması

kaçınılmazdır. Çünkü temel kurumlar özü itibariyle askeridir. Bu tür yapıları da birey ya da toplumun etken bir iradeye kavuşması imkânsız denecek kadar zordur.

Türk siyasetinin en problemlili alanlarından biri de asker-sivil ilişkileridir. Modern demokrasilerde ordu genellikle sivil yönetimin yasalar dâhilinde emrinde olup, sivil denetime açıktır. Görevi genel olarak dışa karşı korumak ya da emredildiğinde savaş yapmaktır. Ancak modern sürece geç katılan ve yeteri kadar demokrasisi gelişmemiş ülkelerde ordu siyaseti yakından takip etmekte, bazen siyasete müdahale etmekte ve bazı zamanlarda ise doğrudan iktidara el koyarak, siyasi alanı tanzim ederek vesayet kurmaktadır (Taşkın, 2014, s. 179-180).

İster Türk Tarihi isterse Türk Siyaseti üzerinden bakılsın asker-sivil ilişkileri Türkler açısından sorunlu bir ilişkidir. Bu sorunlu ilişki ordunun kendisine biçtiği tarihsel misyonla ilgilidir. Söz konusu sorunlu ilişkinin modern süreçte de Türkler açısından varlığı genel kabul gören bir gerçektir. Türk Ordusu devlet yapılanmasında önemli ve saygın bir yere sahip olmuştur. Ordunun devletteki bu ayrıcalıklı konumu ordu içindeki örgütsel yapılanmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim ordunun modernleşen ilk kurum olması, siyasi kültürün yetersizlikleri ve demokrasinin içselleştirilmemiş olması gibi sebeplerle kendini öncü ve temel kurum görerek hegemonik bir tavra sahip olması orduya tarihsel süreç içinde atfedilen önemin devlet yapılanmasında sahip olduğu etkin rolü doğrular vaziyettedir (İzol, 2002, s. 196).

Atatürk'ün ölümü II. Dünya Savaşı'nın fiilen sona ermesi uzun süreden beri ordunun başında bulunan Mareşal Fevzi Çakmak'ın emekliye sevk edilmesi ve çok partili hayata geçiş sonrasında ordu içerisinde CHP iktidarına karşı bazı kıpırdanmalar olduğu hatta bunun bir darbeye doğu taşındığı yolda bilgiler dönemle ilgili literatürde bulunabilir. Nitekim darbe yapmayı düşünen bir gurubun DP lideri Celal Bayar ile de temasa geçtikleri anlaşılmaktadır. Ancak bunların, Bayar'dan aradıkları desteği bulamadıkları da sonuç itibariyle görülmektedir.

1950'de yapılan seçimleri % 52 gibi bir oyla DP'nin kazanması sonrasında bazı üst düzey subayları CHP lideri İnönü'ye başvurarak ondan iktidarı bırakmaması yolunda taleplerde bulunmuşlardır. İnönü bunlara iltifat etmemiş ve iktidarı dünya tarihinde pek ender görülen bir şekilde seçilen partiye devretmiştir. Anlaşılan odur ki ordu bu süreçte homojen bir durumda değildir. Hatta başlangıç itibariyle çok partili hayatın yarattığı ümit dalgasıyla önemli nispette DP yanlılarının da bulunduğu bir kurumdur ordu. Ancak Demokrat Partinin uyguladığı popülist politikalar ordular içerisinde memnuniyetsizlikler yaratmaya kısa zamanda başlamıştır. Bunlardan ilk tepki çeken uygulama -ezanın tekrar Arapça okunmasının başlatılmasıdır.

27 Mayısçı subayların yazdıklarına bakılırsa darbenin ilk temeli 1954 yılı itibarıyla (Özdağ, 1997, s. 75) Tuzla'da Uçaksavar Okulu'nun bir odasında iki subayın bütün derterini ortaya koyup konuşmasıyla atılmıştır. Bu iki subay “*cemiyet iki kişiden doğar. Birleşelim teşkilat kuralım*” diyerek darbenin tohumlarını serpmişlerdir. Bu iki isim Yüzbaşı Dündar Seyhan ve Yüzbaşı Orhan Kabibay'dı. Uçaksavar Okulu'nda aldıkları kararla uygulamaya başlayan iki ismin örgütüne sonradan Kurmay Yarbay Turan Orkan, Kurmay Yarbay Süreyya Yüksel, Kurmay Yarbay Nejat Kumuşoğlu, Binbaşı Galip Yiğit Güden, Binbaşı Necati Ünsalan, gibi isimler katılmıştır (İpekçi, Çoşar, 1962, s. 27-28). 1954 yılından önce de subaylar bir araya gelerek ülkenin durumuyla ilgili konuşuyorlardı. Ancak darbeye iktidarı devirme fikri farklı gruplar içinde 1954 seçimlerinden sonra hissedilmeye başlanmıştır (Demirel, 2011, s.345).

Dündar Seyhan bu kararın alınmasını şöyle açıklamaktadır: 1954 sonlarında, bizi ihtilal yapmak üzere, karara götüren saik yalnız, o günkü iktidarın bidayetten beri devam edegelen sakim tutumu değildir. Mevcut idarenin, Türkiye'nin tasavvur ve tahmin ettiğimiz istikbalini tahakkuk ettirmekten çok uzak davranışlarında, elbetteki böyle bir kararın alınmasında büyük payı vardır.” Seyhan'a göre; “ihtilalin ana fikri ve ihtilalciler kararlarını Türkiye'nin 1938'den beri içinde bulunduğu gerçeklere dayandırmaktaydılar (Seyhan, 1966, s. 42).

Cuntalaşma hareketleri 1955 yılında Dündar Seyhan'nın Yıldız Harp Akademisine başlamasıyla devam etmiştir. Seyhan akademide, Binbaşı Faruk Güventürk ile oluşturduğu dostluk sonucu Güventürk'e örgüt kurmayı teklif etmiş, ilk kez örgüt kuruyormuşçasına Güventürk ile faaliyetlere başlamıştır. Seyhan örgüte Orhan Kabibay'ın da dâhil olmasını teklif etmiştir. Orhan Kabibay yeniden katılıyormuş gibi Akademi örgütüne dâhil olmuştur (Özdağ, 1997, s. 76). Kısa bir süre sonra Güventürk esasen öteden beri ülkenin durumu ile ilgili konuştuğu genç Yüzbaşı Suphi Gürsoytrak'ı durumdan haberdar etti. Sonra da diğer Yüzbaşı olan Orhan Erkanlı'ya açıldılar. Bu guruba aynı sınıftan Binbaşı Nuri Hazer ile Kemal Güner, Binbaşı Şükrü İlkin, Yüzbaşı Mükerrrem Erensü, Dündar Seyhan'ın Tuzla Uçaksavar okulunda temas ettiği Binbaşı Necati Ünsalan katılmıştır (İpekçi, Çoşar, 1962, s. 30). Akademi dışında da ciddi faaliyetlere devam eden örgüt üyeleri 1. Ordu Karargâhında Daire Müdürü olan Bnb. İhsan Gürkan ve Yzb. Rıfat Baykal'da komiteye dâhil edilmiştir (Seyhan, 1966, s. 53).

1955 yılından itibaren örgüt üyeleri toplantılar yapmaya başladılar. Aynı sınıfta ve aynı akademide bulunan kişilerin sık sık bir araya gelmesi dikkat çekmese bile ihtiyatı elden

birakmayan örgüt üyeleri toplantılarını bir akşam Dünder Seyhan'ın Bostancıdaki evinde yapıyorlarsa, ertesi akşam Orhan Erkanlı'nın Leventteki evinde toplanıyorlardı. Sonra da Şükrü İlkini'nin Salacaktaki evinde ve Necati Ünsalan'ın Üsküdar'daki evinde buluşuyorlardı (İpekçi, Çoşar, 1962, s. 31). Toplantılarında siyasi olaylarla ilgili durum tartışması yaptıktan sonra hep iki husus üzerinde duruluyordu. Bunlardan biri gruplarına teşkilat mahiyetini kazandırmaktı. Bunun için bir Başkan bir de Genel Sekreter seçmeyi kararlaştırmışlardı. 1956 yılının bir Cumartesi akşamında seçim yaparak Başkanlığa Faruk Güventürk, Genel Sekreterliğe Dünder Seyhan getirilmişti. Aralarında en kıdemli subay olan Albay Faruk Ateşdağlı'yı da Fahri Başkan ilan etmişlerdi. 1956'daki teşkilatlanma girişiminin amacı orduda bir ıslahatı gerçekleştirmek ve orduyu gelişen olaylar karşısında herhangi bir müdahaleye hazır bir şekilde bekletmekti (İpekçi, Çoşar, 1962, s. 33).

Diğer husus Yıldız Harp Akademisinde öğrenci, olan yüzbaşı-yarbay rütbesindeki subayların birleşimiyle kurulan gizli örgüte isim vermektir. Verilen ilk isim "Atatürkçüler Cemiyeti" idi. Bu ismi seçme nedeni; DP iktidarının Atatürk devrimlerinden verdiği tavizlere karşı bir kızgınlık belirtmektir (Erkanlı, 1972, s. 12, İpekçi, Çoşar, 1962, s. 33).

Örgüt 1956 yılı içindeki toplantılarında esasen nasıl bir çalışma şekli izleneceğine dair bazı kararlar almıştı: Toplantılarda kâğıt kullanmak ve alınan kararların kati surette yazılması yasaktı. Mevcut 14 kişinin çekirdek kadroyu oluşturduğu ve bundan sonra hücre sistemi uygulaması yapılacaktı. Buna göre teşkilat üyelerinden biri uygun gördüğü bir subaya açıldığı zaman teşkilatın şümulü hakkında bilgi vermeyecek güven sağlanması için üyelere sadece birinin ismini verecekti. Bu şekilde herkesin kendine bağlı halkalar kurması mümkün olacaktı (İpekçi, Çoşar, 1965, s. 34). Örgüt kendini böylece güven altına almış oluyordu.

Örgütlenme hareketleri sadece İstanbul'la sınırlı değildi. Ankara'da da 1956 Eylülünde Kurmay Binbaşı Talat Aydemir, Kurmay Yarbay Osman Köksal ile Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi durumu mukayese ederek bir şeyler yapılması kanaatine varmışlar bu işin fiiliyata dökülmesine karar vermişlerdi. Örgüte bu görüşme sonunda Köksal'ın güvendiği iki subay, Kurmay Binbaşı Sezai Okan ve Kurmay Binbaşı Adnan Çelikoğlu ile görüşülerek gruba dâhil edilmişlerdi (Özdağ, 1997, s. 77).

Ankara'da aynı günlerde başka subaylar aynı şekilde toplanıp aynı şeylerden konuşuyorlardı. DP'nin Hüseyin Cahit'i hapsedilmesi, DP'ye oy vermedi diye Kırşehir'in ilçe yapılması, muhalefet ve basını susturmak için şiddet dolu tedbirler aldığı, ekonomideki plansız hareketlerin ülkeyi krize sürüklediği haberleri geldikçe askerler hiddetlenmiştir. Ordu içinde başlangıçta müdahale taraftarı olmayan Koçuş yurda döndüğü zaman ülkedeki manzara karşısında bu iç çekişmelerin kavga halini alarak, tehlikeye sürüklenmesi halinde ordu

müdahalesi ya da ordunun hakemliğine ihtiyaç duyulabileceğini belirtmiş, bu nedenle orduyu siyasetçilerin elinde oyuncak olmaktan uzak tutmak gerektiğini ifade etmiştir. Ancak üst kademedeki durum hiç iç açıcı ve güven verici değildi. Koçaş ıslahat yapılmasından yanaydı (Çoşar, İpekçi, 1962 s. 35-36). Bu fikirler Kurmay Binbaşı Sadi Koçaş ve Albay Kenan Esingin'in yeni bir gizli örgüt kurmak üzere çalışmalara başlamasında etkili oldu (Özdağ, 1997, s. 78). Koçaş ve Esingin; var oldukları duydukları ancak içinde kimlerin bulunduğunu kesin olarak tespit etmedikleri hiçbir örgütte bulunmama kararı aldılar. Öncelikle yeni bir örgüt oluşturularak onun güçlenmesini ve geliştirilmesi hedeflemişlerdi. Bunlar sağlandıktan sonra güvendikleri arkadaşlarını haberdar etmeye karar vermişlerdi. Gizli Örgüte bir hafta sonra Binbaşı Baha Vefa Karatay ertesi hafta da Atatürkçüler Cemiyeti'nin Fahri Başkanı Albay Faruk Ateşdağlı katılmıştı (Koçaş, 1977, s. 348-349).

Cuntaların zamanla iç içe geçmiş olduğu görülmektedir. Seyhan-Kabibay cuntası ve Aydemir cuntası bunlardan biridir. Hatıralarında Aydemir ile tanışıklıklarının Kuleli Askeri Lisenin 9. sınıfına dayandığından bahseden Seyhan; Aydemir'in kendisine tam bir güven içerisinde Ankara'da ve İstanbul'daki arkadaşlarla iletişime geçip bir teşkilatın kurulması lazım geldiğini ve teşkilatın amacının "ihtilal" yapmak olduğundan bahseder. Seyhan komitede kaç kişi olduklarını ve nasıl bir organizasyonda çalıştıklarını ve giriş şartının ne olduğunu sorarak teşkilatın ne durumda olduğunu öğrenmeye çalışmıştır (Seyhan, 1966, s. 55-56).

Her iki komite 1957 yılı Ağustos ayında toplanarak yeniden bir idare heyeti seçmişlerdi. Başkanlığa yine Faruk Güventürk, genel sekreterliğe Seyhan getirilmişti (Seyhan, 1966, s. 59). Birleşen örgütte Talat Aydemir, Osman Köksal, Faruk Güventürk, Faruk Ateşdağlı, Sezai Okan, Orhan Kabibay, Dündar Seyhan, Orhan Erkanlı, Ahmet Yıldız gibi isimler yer almaktaydı. Alparslan Türkeş ise Talat Aydemir'in önerisiyle 1958 yılında katılacaktır (Demirel, 2011, s. 346). 1957 yılında da darbe düşüncesiyle yola çıkan diğer bir grup üsteğmen Muzaffer Özdağ ve Üsteğmen Numan Esin'in oluşturduğu guruptu (Özdağ, 1997, s. 87).

Demokrat Parti iktidarına karşı devam eden darbe arayışları ordu içinde birçok örgütün kurulmasına neden olmuştur. Söz konusu genişleme kurulan cuntaların gizliliği açısından tehlike oluşturmaktaydı (Ulay, 1968, s. 55-56). Bu tehlikeli durum 9 subay hadisesiyle ortaya çıkmıştır. Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu'nun bazı subayların ordu içinde gizli örgütler kurduğuna dair yazılı ihbarda bulunması (Özkaya, 2005, s. 43) 26 Aralık 1957'de Komite Başkanı Faruk Güventürk'ün bu ihbar sonucunda tevkif edilmesi komitelerin

darbe çalışmalarını sekteye uğramıştır. Mevkuf edilenler arasında Güventürk'ün komitesinden kendisi dışında başka bir isim yoktu (Aydemir, 1987, s. 318-319).

Tutuklar İstanbul Merkez Kumandanlığında çeşitli işkence ve baskılara maruz bırakıldılar. Tutukluların bir kısmı üç ay, bir kısmı altı aydan sonra tahliye edildi, bir kısmı da daha fazla içerde kaldı. Ordu tarafından kurulan mahkemede isim bildirilmediğinden ve yeterli delil olmadığından mahkeme uzun sürmedi. Kuşçu'nun teşkilatın esasından bihaber olması ve ifadesinde bazı kişilerin isimlerini gelişi güzel vermesi kendisinin de tevkif edilmesine neden oldu (Ulay, 1968, s. 57). 1954'ten 1960 yılı 27 Mayısına kadar Ordu içindeki darbe hazırlıklarını baltalayan tek ihbar hadisesi olan 9 subay olayı, (Seyhan, 1966, s. 68) darbeci subaylar arasındaki güveni sarsarak cunta içinde panik ve gerginliğe neden olmuştur.

Orhan Erkanlı 9 subay hadisesinin cuntaların içinde yarattığı durumu şöyle anlatmaktadır:

Bu olay bizi paniğe uğrattı, her an tutuklanmak tehdidi içinde yaşıyorduk. Örgütün çalışmalarına ara vermek ve bir süre toplanmamak, aksine dağılmak kararını verdik. Herkes bir köşeye çekildi ve sustu, ben de Amerikan Harp Akademisi'nde okumak üzere Amerika'ya gittim, dokuz ay kaldım. Sene 1958 idi. Her şey olup bittikten sonra hikâye anlatmak kolay ve zevkli bir işdir. Ancak gizli bir ihtilâl örgütünün üyesi olarak ve hele bu örgütün bir kısmı yakalandıktan sonra yaşamak, insan ruhunu, benliğini kemiren, sinirlerini bozan, verimliliğini düşüren bir yaşantıdır. Sonu ipe giden bir yolun üzerinde, korku ve heyecan dolu günler, uykusuz geceler geçer, fakat hiçbir zaman kendinizi güvenlik içinde hissedemezsiniz....(Erkanlı, 1972, s. 13).

Hadisenin vahametinden duyduğu endişeyi Dündar Seyhan ise şöyle anlatır:

9 Subay olayının bizim teşkilata vurduğu darbe haylice ağır olmuştur. Daha tahkikat devam ederken, tevkif edilmiş bir arkadaşımızın ortada kalan beş çocuklu ailesine gerekli maddi yardımı yapabilmek için çektiğimiz sıkıntıyı burada ayrıntılarıyla belirtmek altından kalkılmaz bir ayıptır. Yalnız bu olay ortaya koymuştur ki, ihtilale karışmayı takabbül etmiş bir kısım arkadaşlar sadece kara ortak olamaya gelmişlerdir. Bunlar için düstur: “ya devlet başa, ya devlet başa” dır. O zaman kuzgunun leşlerine konması ihtimali bir kısım vatanseverleri (!). köstebek gibi toprak altına saklamaya zorlamıştı (Seyhan, 1966, s. 69).

Elbette ki fikir yoldaşlığı darbe arayışında olan subayları başlangıçta cezp etmiştir. Ancak belirtmek lazımdır ki aynı fikri benimsemek ihanete uğranılmayacağı anlamını da taşııyordu.

İktidar bu hadiseyi 9 subayın tevkif edilmesi ve yargılanması ile sınırlı bırakmıştır. Sadi Koçaş hükümet'in olayla ilgili basiretsizliğini şöyle anlatır:

Eger iktidar biraz daha akıllı, bu işe memur ettiği insanlar biraz daha becerikli olsalar, tutuklamalar birbirini kovalar ve büyük olaylar olabilirdi. Ama 9 subay olayı denilen bu hareket bir taraftan iktidarın becerisizliği, bir taraftan görevlilerin bir kısmının bilerek, bir kısmının becerisizliğinden dolayı olayları aydınlatamamaları yüzünden bir fiyasko olarak sonuçlanmış... (Koçaş, 1977, s. 395-396).

Ancak eski bir ittihatçı olan Celal Bayar'ın olayın üstüne derinlemesine giderek her şeyin gün yüzüne çıkacağından endişe eden cuntalar Celal Bayar'ın bu olay karşısındaki tutumunu oldukça tuhaf karşılamışlardır.

İhbarın yarattığı gerginlik ve endişe yerini sessiz bir bekleyişe bırakmıştır. Subaylar birbirlerine selam vermeye çekinir hale gelmişlerdir (Onuş, 2003, s. 31-32). Bu olayar teşkilattaki herkesi derinden etkilemesine rağmen teşkilattaki subaylar dayanışma içine girmekten geri durmamışlardır. Ankara ve İstanbuldaki temaslar ve toplantılar bir şekilde devam etmiştir (Seyhan, 1966, s. 69). Tam olarak ilişki içine girmemiş olan cuntalar da bu ihbar sonucunda dayanışma içine girmişlerdir. Subaylar heyeti cuntalarla alakası olmayan subayların tutuklamalar esnasında gösterdikleri destekleyici tutumlar iktidara karşı alınan cephenin netliğini görmelerini sağlamıştır (Özdağ, 1997, s. 109).

1958 yılının ikinci yarısına gelindiğinde teşkilattaki üyelerin bir kısmının bağlantısı kopmuş ve dağılmışlardır. Faruk Ateşdağlı 9 subay hadisesi çıktıktan birkaç ay sonra ordudan istifa etmiştir. Suphi Gürsoytrak ve Orhan Erkanlı memleketten bir süre uzaklaşmayı tercih etmişler ve Amerikada'ki kurs için girdikleri sınavı kazanarak Washington'a gitmişlerdir. Orhan Kabibay Yıldızdaki Akademiyi bitirmiş ve Erzuruma tayini gerçekleşmiştir. Milli Savunma Bakanı yaveri Adnan Çelikoğlu herkesle bağını kopartmıştır. O yılın yaz aylarında Ankara'daki bazı subaylarda yeniden toplanış için kıpırdanmalar olduğu görülmektedir. Tekrar harekete geçecek olan grup teşkilatla birleşmesi uygun görülmeıyen Koçaş grubuydu (İpekçi, Çoşar, 1962, s. 101).

Koçaş ve Köksal bir araya geldiklerinde grubun baş endişesinin, bu işler için bir baş bulmak olduğunu söylüyorlardı. Ordu kademesinde yüksek mevkide bir baş ile ve en mühimi

de merkez kilit noktalarına inandıkları güvendikleri isimleri getirmek ve böylelikle darbenin kilit noktalarını ele geçirmiş olacaklardı (Aydemir, 1987, s. 320). Koçaşa göre; “*kuvvetli ve yüksek rütbeli bir lider bulunmadıkça, erkan şubesi ele geçirilmedikçe teşebbüslerin ve geyelerin başarıya ulaşmasına imkan yoktur.*” diyerek teşkilata bir baş aramaktadırlar (İpekçi, Coşar, 1962, s. 102). Ancak aradıkları isim harekete hakim olabilecek gerçek bir lider olmamalıydı. Aranan, örgüt içindekilerin tesbit edilen kritik mevkilere gelmesini kolaylaştıracak albaylar grubunun hareketine sıcak bakmayan askerleri de harekete katılmaya ikna edebilecek bir kez başarılı olunduktan sonra hareketi yönlendirmeye de çalışmayacak ordu içinde saygı gören yüksek rütbeli bir isimdir (Demirel, 2011, s. 347).

Binbaşı Sadi Koçaş’ın lider olarak uygun gördüğü isim Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Necati Tacandı (İpekçi, Coşar, 1962, s. 102). Koçaş Tacan’a, seçimlerden birkaç ay evvel açılmayı düşündüklerini, seçimlerin korktukları gibi geçmesi üzerine Tacan ile görüşmekte bir yarar var mı yok mu diye düşünülürken 9 Subay hadisesisi nedeniyle bu vakte kadar beklediğini söylemiştir. Ülkenin 1945’lerden itibaren içinde bulunduğu durumdan başlayarak bahseden Koçaş 1954 yılında bazı subayların seçimlerden evvel kendisine yaptığı teklifi onlara verdiği cevabı kısa kısa parçalar halinde anlatmıştır. Bir süre sessizlik içinde kalan Tacan, Koçaşa evet dememekle birlikte şunları söylemiştir: “*Söylediklerine tümü ile katılıyorum. Haklısınız seçimden evvel tutulan yol, ne yapmak istediklerini gösteriyordu. Bir müdahale olanağı olup olmadığını çok düşündüm*”.... Bir süre beklemekte ve olayları izlemekte fayda gördüğünü söyleyen Tacan fakat zaruri ya da uygun bir durum görüldüğünde gelip kendisiyle konuşabileceklerini belirtmiştir (Koçaş, 1977, s. 403-407).

Baş sorunun ortadan kalkması ile teşkilat bu kez sağlam bir zemin üzerinde kurulabilirdi. Darbe düşüncesinin fiiliyatı için öncelikle Erkan Şubesi Müdürlüğünü ele geçirmek ve orada yapılacak tayinler ile güvendikleri ve inandıkları isimleri kilit noktalara yerleştirerek bir tarafta orduda istedikleri ıslahatı gerçekleştirmeye diğer yandan da teşkilatı kurma çabasıydılar. Koçaş Kara Kuvvetleri Kumandanı’na bu durumu izah ediyor lakin Tacan bunun derhal olmasının kati surette imkansız olduğunu dile getirmiştir. Genelkurmay Başkanı Erkan Şubesi Müdürünü bizzat tayin etmiştir. Bu durumda yapılacak alelacele bir değişikliğin dikkat çekeceğini belirtmiştir. Bu nedenle bir süre beklemekte fayda olduğuna karar verip bu işi halledecekleri konusunda hemfikir olmuşlardır (İpekçi, Coşar, 1962, s. 102-104). Tam teşkilata bir baş bulunduğu düşünülürken Tacan’ın beklenmedik ölümü teşkilatın baş sorununu tekrar gündeme getirmiştir (Onuş, 2003, s. 33). Ancak Kara Kuvvetleri Kumandanlığına Tacandan sonra boş kalan yeri doldurmak üzere Orgeneral Cemal Gürsel getirilmesi onlar için bir fırsatı ortaya çıkarmıştır. Koçaş, Orgeneral Tacan ile temas kurduğu

sırada kendi grubunda bulunan Suphi Karaman'dan o zaman Üçüncü Ordu Kumandanlığına getirilmiş olan Cemal Gürsel'i araştırmasını istemiştir. Karamandan Gürsel ile ilgili kesin bir rapor almıştır. Gürsel teşkilatın aradığı tüm vasıfları taşımaktaydı. İktidara yaranmak için vesile arayan paşalardan olmayışı, yolsuz işlere alet olmaması, gerektiğinde tepeden inme yanlış emirler karşısında direnecek güçte olması teşkilatı etkilemiştir. Dürüstlüğü ve şevkati ile şimdiye kadar kumanda ettiği birlikler tarafından sevilmiş bir isim olması hasebiyle kendisine “Cemal Ağa” denmiştir (İpekçi, Coşar, 1962, s. 104-105). Gözlerine kestirdikleri Cemal Gürsel'e teklif götürmek için fırsat kollanıyordu. Kısa bir süre sonra aranan fırsat (Yıldız, 2001, s. 158), Ocak 1959'da Gürsel'in Almanya gezisine refaket etmek için Sadi Koçaş'ın görevlendirilmesiyle önlerine çıkmıştır. Bu gezi Gürsel'e açılmak için bir vesile olmuştur (Aydemir, 1987, s. 320).

Gürsel'in Koçaş'ın yaptığı teklifi kabul ederek Sadi Koçaş' *“Varım Sadi.... Bana güvenebilirsiniz...Yalnız şunu bilirsiniz ki gerçekten müdahale zarureti olmadıkça yapılacak herhangi bir hareketi tasvip etmem. İhtilal son çare olmalıdır”* demiştir (İpekçi Coşar, 1962, s. 108). Ancak 30 Ağustos'ta yaş haddinden dolayı emekli olacak olan Gürsel'in 3 Mayıs'ta izne ayrılması komite içinde sıkıntı yaratmıştır. Gürsel'in yerine geçebilecek olan general rütbesinde liderler aranmıştır. Hareketi fiilen yönetecek üst düzey komutan olarak Sıtkı Ulay, Fahri Özdilek, Cevdet Sunay ve Cemal Madanoğlu vardı. Sonuç itibarıyla uygun lider olarak Madanoğlu görülmüş ve liderlik teklifi edilmiş ve Madanoğlu teklif kabul etmiştir (Ulay, s. 71-72, 1968).

Ordu içindeki örgütlenmeler 9 subay olayından sonra 1959 yılında çok küçük kitle olarak başlamıştır (Baykam,1994,s.155). 14 Eylül 1959 tarihinde Alparslan Türkeş, Rıfat Baykal, Sadi Koçaş, Suphi Karaman, Mustafa Kaplan, Refet Aksoyoğlu, Osman Köksal ve Sezai Okan'ın bulunduğu bir örgüt kurulmuştur. Orhan Erkanlı ve Dündar Seyhan da o sırada Paris'te olan Orhan Kabibay'ın girişimiyle bu örgüte 1959 yılı sonlarında, Sami Küçük ve Ahmet Yıldız 1960 yılı başlarında katılacaklardır. Ekrem Acuner ve Fikret Kuytak da Muzaffer Özdağ'ın ikinci birleşik örgüt olarak adlandırdığı bu oluşum ile 1960 Nisanında ilişkiye geçeceklerdir. Bu sırada Koçaş ile ilişki de olan Alparslan Türkeş'de kendi düşüncelerine yakın olan Muzaffer Özdağ, Numan Esin ve Ahmet Er gibi isimleri etrafında toplama çabası içindedir (Demirel, 2011, s. 347).

Menderes 20-24 Mayıs tarihleri arasında Türkiye'de bulunacak olan Nehru'yu karşılamak üzere 18 Mayıs akşamı Ankara'ya dönmüştür. İzmir gezisinden morali yerinde dönen Menderes 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencilerinin ayaklanıp sokaklara döküldüğünü görünce morali fazlasıyla bozulmuştu. Bu durum DP'nin prestijini iyice sarsmıştı. Bunun

nedeni bu öğrenci gösterilerinin diğerlerinden tek farkının Silahlı Kuvvetlerin gelecekteki subayları olmasıydı. Bu nedenle göz ardı edilecek bir ayaklanma değildi. Hükümet önlem olarak sıkıyönetime başvurmuştur. Ankara kuşatma altına alınarak Harbiyeliler zapt edilmiştir (Ulay, 1968, s. 73-74).Harp Okulu öğrencilerinin gösterileri yakalanma endişesiyle darbecileri alarma geçirmiştir. Bu durum darbecilerin hızlı hareket etmesine neden olmuştur. Bu nedenle darbeyi Menderes Yunanistan'a gitmeden evvel 25 Mayıs'ta yapmayı planladılar. Ancak gezi iptal edilmiştir. Menderes ertesi gün Eskişehir konuşmasında Tahkikat Komisyonunun çalışmalarını bitirdiğini ve raporu hazırlamakta olduğunu açıklamıştır. Tekin Erer'e göre Menderes aynı konuşmasında Eylül'de seçimlerin yapılacağını ilan edecekti. Fakat Hasan Polatkan'ın bu ilanı Konya'ya saklaması konusunda Menderes'i ikna ettiğini belirtir (Ahmad, 2015, s. 99-100).

Hükümet Darbesi

Sebeplerini ortaya koyduğumuz darbe netice itibariyle 26 Mayıs'ı 27 Mayıs 1960'a bağlayan gece ilk önce İstanbul'da sonrasında ise Ankara'da başlatılan hareketlerle gerçekleştirilmiştir. Türkiye darbeyi ilk olarak İstanbul radyosunda sabaha karşı 04. 36'da Kurmay Binbaşı Kenan Ersoy'un sesinden dinlemiştir (Öymen, 1986, s. 224). İstanbul Bildirisi halka şöyle sesleniyordu:

Bütün Türkiye'de Silahlı Kuvvetlerimiz 27 Mayıs saat 3'den itibaren idareyi ele almış bulunmaktadır. Bütün vatandaşlarımızın ve emniyet kuvvetlerinin Silahlı Kuvvetlerle yakın işbirliği sayesinde, bu harekât hiçbir can kaybı olmadan bastırılmıştır. İstanbul'da ikinci bir tebliğe kadar Silahlı Kuvvetler mensupları hariç sokağa çıkma yasağı konmuştur.

Vatandaşlarımızın Silahlı Kuvvetlerin vazifelerini kolaylaştırmalarını ve bütün milletçe ümit edilen demokratik rejimin en kısa zaman içinde tesisine yardımcı olmalarını rica ederiz. (Yıldız, 2001, s. 174).

27 Mayıs sabahı saat 5. 25'te Ankara radyosunda da Alparslan Türkeş'in okuduğu bildiri ile duyulmuştur. 27 Mayıs Darbesiyle ilgili literatürün büyük bir çoğunluğunda kısmen ya da tamamen yer alan söz konusu bildiri şöyledir:

Sevgili vatandaşlar, bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadisler dolayısıyla kardeş kavgasına yer vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekate Silahlı Kuvvetlerimiz partilerin içine düştükleri durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adli ve serbest seçimler yaptırarak

idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır.

Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdaremiz hiç kimse hakkında şahsi hata müteallik tecavüzkar bir fiile müsaade etmeyeceği gibi edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim ne olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun her vatandaş kanun ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlatları oldukları hatırlatarak ve kin gütmeden birbirilerine karşı hürmetle ve anlayışla muamele etmeleri ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir.

Kabineye mensup şahsiyetlerin Türk silahlı kuvvetlerine sığınmalarını rica ederiz. Şahsi emniyetleri kanunun teminatı altındadır. Müttetiklerimize komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasasına ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk'ün “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” dur (Erdemir, 1961, s. 293).

İki darbe bildirisini de yönetimin Silahlı Kuvvetler tarafından ele alındığını belirterek darbeyi yapanların halkın bir parçası olduğunu ve tüm milleti temsil ettiğini ve en kısa zamanda idareyi sivillere teslim edip demokratik rejime döneceklerini vurgulamıştır. Ankara bildirisini İstanbul bildirisine göre daha geniş ve detaylıdır. Ankara bildirisini; *“Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına yer vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır”*, diyerek darbenin yapılmasını gerekçelendirmiştir. Ankara bildirisinde darbe teşebbüsünün hiçbir şahsa ve zümreye karşı bir husumet içine girilerek yapılmadığını başkalarının da bunu yapmasına müsaade ve müsamaha etmeyeceklerini ısrarla vurgulamıştır. Vatandaşları partilerin üstünde olduğunun altını çizerek aynı vatanın ve aynı milletin evladı olduklarını değinerek birlik beraberlik içinde olunması gerektiğini vurgulanmıştır. Kabineye mensup şahsiyetlerin TSK'ya sığınmaları rica edilerek şahsi güvenliklerinin kanunla teminat altında olduğu bildirilmiş, TSK'ya güven duymaları istenmiştir. Bildiride, Birleşmiş Milletler Anayasasına ve insan hakları prensiplerine tamamen bağlı kalındığı vurgulanarak, dış politikada Atatürk'ün “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” prensibine bağlı kalınacağını NATO ve CENTO'ya inandıklarını ve bağlı olduklarını ve düşüncelerinin “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” olduğunu vurgulayarak güvence vermeye çalışılmıştır. Söz konusu bu bildiriyle iç ve dış

kamuoylarına seslerini duyuran darbeciler bununla bir garantiler bütünü sunarak olabilecek tepkileri önlemek ve ortamı mümkün olduğu kadar rahatlatmak istemişlerdi.

27 Mayıs Darbesinin Sonuçları

27 Mayısçılar yönetime el koyduktan sonra ciddi hiçbir hazırlıklarının olmadığını gösteren tutumlar sergilediler (Akgün, 2009, s. 422). Devreye bir kısım darbeden yana üniversite öğretim üyeleri ve yakın geçmiş dönemin muhalif partileri sokularak bir yandan meşrulaşma diğer yandan taban genişletme yoluna giden 27 Mayısçılar devşirdikleri bu güçle kendi isimlendirmeleriyle İkinci Cumhuriyeti kurma yolunda adımlar atmaya başladılar.

Milli Birlik Komitesi'nin kuruluşu ve gelişmeler.

Darbeyi gerçekleştiren 38 kişilik Milli Birlik Komitesi 27 Mayıstan birkaç gün sonra ilan edilmiştir. MBK 12 Haziran 1960 tarihinde kesin şeklini alarak Geçici Anayasayı kabul ederek hukuken kendini bağlamıştır (Akalin, 2000, s. 181).

24 Haziran 1960 günü 38 MBK üyesi TBMM'de; herhangi bir karşılık beklemeden, ahlak, adalet, hukuk ve insan haklarına ve vicdani prensiplere bağlı kalarak, kendilerini Türk milletine adadıklarını, vatan ve milletin egemenliğine ayrı bir ülkü gütmeyeceklerini, demokratik Cumhuriyeti yeni Anayasaya göre düzenlemek ve meclisi yeni sivil iktidara devri ne bağlı kalarak, şeref ve namusları üzerlerine törenle yemin ederek and içmişlerdir (Kocabaş, 2014, s. 79). MBK geçici organa göre yasama organı gibi çalışarak TBMM'nin görevini üstelenmiştir. 38 kişilik komite aynen Meclis Genel Kurulu gibi çeşitli ihtisas alanlarına ayrılarak görüşülecek olan kanun ve tasarı teklifleri bu komisyonlardan geçirilmeye başlanmıştır. Komisyonlardaki görev dağılımı şu şekildedir:

Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri ve Ulaştırma Bakanlıkları ile ilgili tasarılar da sorumlu Güvenlik Komisyonu ve bu Komisyonun üyeleri; Fazıl Akkoyunlu, Mucip Ataklı, Ahmet Er, Orhan Kabibay, Kadri Kaplan, Suphi Karaman, Münir Köseoğlu, Cemal Madanoğlu, Fahri Özdilek, Sıtkı Ulay ve Muzaffer Yurdakuler'dir. Refet Aksoyoğlu, İrfan Baştuğ, Rıfat Baykal, Vehbi Ersü, Kamil Karavelioğlu, Osman Köksal, Fikret Kuytak, Şükran Ozkaya, Şefik Soyuyüce ve Dünder Taşer; Maliye, Sanayi ve Ticaret, Tarım, Gümrük ve Tekel Bakanlıkları ile ilgili tasarılar da sorumlu İktisat Komisyonunda yer almışlardır. Basın-Yayın ve Turizm, Milli Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım, Çalışma ve Adalet Bakanlıkları ile ilgili tasarılar da sorumlu olan Sosyal İşler Komisyonunda; Numan Esin, Suphi Gürsoytrak, Sami Küçük, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Mehmet Özgüneş, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer, Alpaslan Türkeş ve Ahmet Yıldız sorumludur. Bayındırlık ve İmar İskândan sorumlu Bayındırlık ve İmar Komisyonunda; Emanullah Çelebi, Selahattin Özgür, Haydar

Tunçkanat görevlendirilmişler. Sekreterlik (BMM İdare Amirleri).; Ekrem Acuner, Orhan Erkanlı ve Sezai Okan'dır. İhtisas Komisyonlarının kurulması çalışmaları daha verimli hale getirmiştir (Özdağ, 1997, s. 275). 27 Mayıs'tan sonra 2'si askeri komite üyesi 3 general ile 15 siviliden oluşacak ve Ağustos ayındaki bazı değişikliklerle 6 Ocak 1961'de Kurucu Meclis'in açılışına kadar görev yapacak hükümet ile MBK arasındaki ilişkiyi parlamenter bir sistemde düşünmek mümkün değildir. Hükümet oluşumuna bakarak MBK'nın yasama ve yürütmeye hakim olduğu bilinen bir gerçektir. Bu bakımdan 25 Ekim 1961'de yapılacak olan genel seçimlere kadar gerçekleştirilecek olan tüm eylemler MBK'nın eseri olacaktır (Özdemir, 1997, s. 197-198).

27 Mayıs'tan sonra, MBK tarafından generallerin % 92'si 5.000 kadar üst subay TSK'dan emekli edilmiştir. Bu durum emekli edilenlerle yakın çevrelerinde tartışılan ve MBK'yı eleştiri yağmuruna tutan bir sorun olmuştur (Yıldız, 2001, s. 206) .Bu kadar çok sayıda general ve üst subayın ordudan tasfiye edilmesinde, orduda subay kadrolarının iyice şişmesi ve bunun yarattığı tıkanıklıktır. Orduda düzenleme yapılması Menderes döneminde sık sık gündeme gelmiş ancak harekete geçilmemiştir. Bu nedenle darbe yönetiminin ilk ele aldığı konulardan biri olup yapılacak olan yeni düzenlemeyi askerin kendisine çeki düzen vermesi olarak değerlendirmiştir (Kocabaş, 2014, s. 204).

Eminsu Meselesi Metin Toker'in belirttiği gibi bir gecede veya bir haftada tertiplenmiş değildir. Bu mesele için Amerika'dan getirilen MBK üyesi Dünder Seyhan'a göre: (Toker, 1998, s. 110). II. Dünya Savaşı'ndan itibaren orduda büyük subay ihtiyacı duyulmuş ve subay kaynakları istikrarsızca kullanılmış ölçüsüz derecede işletilerek subay sayısı artmış, özellikle Menderes dönemi ve 27 Mayıs Darbesi günlerine doğru, ordu üst kademelerinde büyük yığılma olmuş, bu sebepten genç subaylara yükselme yolları tıkanmış, bunu aşmak için binbaşı ve üst rütbedeki subaylardan bir kısmının Silahlı Kuvvetlerden tasfiyesi gerektiği kanaatine varılmıştır. İkinci sebep psikolojik olarak görülmüştür. Çünkü darbeyi gerçekleştirenlerin genç subaylar olduğunu yaşlı subayların MBK'nın bu genç subaylarının kendilerine emir vermeleri halinde kıskançlık ve kızgınlığın olabileceği endişesiydi. Diğer bir sebep "zihniyet modernizasyon ihtiyacı" olarak görülmüştür. Orduya modern silahlar ve teçhizat alınmaya ve modern savunma taktikleri uygulanmaya başlanmıştır. Ordu NATO'ya girişle birlikte Amerikan askeri sistemine adapte olacaktır. Özellikle I. Ve II. Dünya savaşlarından gelen yaşlı subaylar Alman askeri sistemine adapte oldukları için yeni askeri sisteme uyum sağlamakta güçlük çektikleri kanaatiyle bunların tasfiye edilmeleri ön görülmüştür. Dördüncü olarak sivil kuruluşlar ve özel sektörün yetişmiş

elemana ihtiyacı vardı. Bu manada teknik olarak kendini yetiştirmiş subaylar orduda boş bir şekilde bekliyordu. Bu nedenle hem ihtiyaca dayanarak hem de sivil yönetim ve ekonomiye katkı sağlamak için emekli edilmişlerdir (Kocabaş, 2014, s. 204).

Netice itibarı ile MBK tarafından 26 Aralık 1960 tarihinde kabul edilen 42 sayılı kanuna göre (T.C. Resmi Gazete,30 Aralık 1960) Orduda tasfiye yapıldı. 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanununa geçici ilave kanun olarak çıkarılan bu kanunun hükmü şöyleydi: “*Subay, askeri memur ve astsubaylardan 25 fiili hizmet yılını dolduranlar emekliliklerini isteyecekleri gibi, kurumlarca da re sen emekliye sevk edileceklerdir*” Tasfiyenin toplam maliyeti 100 milyon lira olarak hesap edilmiş ve Maliye Bakanı Ekrem Alican o gün şartlarında bütçeden 25 lira tasarruf edebildiği tasfiye için bunun dışında bir harcama yapılamayacağını belirtmiştir (Kocabaş, 2014, s. 206-207).

MBK Ağustos 1960’tan Şubat 1961’e kadar tasfiyelere devam etmiştir (Aydın, Taşkın, 2015, s. 73). Bu mesele çeşitli yönlerle de oldukça eleştirilmiştir. Eleştiriler daha çok tavsienin adil yapılmadığı üzerineydi. M. Emin Aytekin “İhtilal Çıkmazı” adlı hatıratında tasfiyeyi “*Liyakatsizin liyakatliyi, isimsizin şöhretliyi, cahilin bilgiliyi, tecrübesizin tecrübeliyi yok ettiği bir katliam olarak*” görmüş ve eleştirmiştir (Aytekin, 1967, s. 70).

Emekliye ayrılanlar daha sonra Emekli İnkılap Subayları Derneği’ni (EMİNSU). Kurarak her defasında mağduriyetlerini dile getirmeye ve orduya geri dönmek isteklerini dile getirmişlerdir. Orduya geri dönmek için Danıştay’a dava açmışlar ancak Danıştay 20 Ocak 1961’de 6 kabul oyuna karşılık 15 oyla reddetmiştir. Emekli subayların her girişimi başarısız olmuştur. Ancak intikam alma duygusuyla hareket ederek Demokrat Partinin oylarına sahip çıkmak için Adalet Partisinin kuruluşunda ve Talat Aydemir’in iki kez yaptığı darbe teşebbüsünde yer almışlardır (Kocabaş, 2014, s. 209-210).

Ekim 1960 ayı içinde ordudaki tasfiyeden sonra üniversitede de 147 öğretim üyesinin tasfiyesi gündeme gelmiştir. Tasfiyeyi içeren MBK’nın çıkardığı 114 numaralı Kanun 28 Ekim 1960 tarihinde Resmi gazetede tasfiye, “Üniversiteler Öğretim Üyelerinden Bazılarının Vazifelerinden Affına ve Bazı Öğretim Üyelerinin Diğer Fakülte ve Okullara Nakline” dair Kanun adıyla yayınlanmıştır. Kanun’unun 1. maddesi gereğince 1. ekte listesi verilen Türkiye üniversitelerinin 147 öğretim üyesi veya yardımcısını vazifelerinden affedildikleri 2. madde de 2. sayılı cetvelde ismi verilen 4 öğretim üyesinin yerlerinin değiştirildiği yer almaktadır. Kanun 4’ncü maddesinde affedilenlerin arzuları halinde etmeyenlerin ise resmen emekli edilecekleri ve bunların bundan sonra hiçbir kurumda görev alamayacakları beyan edilmiştir (Beyaz Kitap, 1962. s. 9-12). Darbeciler üniversitede yaptıkları tasfiyeyle 27 Mayıs’ın amaçlarının sapmasına neden olmuştur. Ancak kabul etmek gerek ki her darbe ideolojisi

gereği ötekileştirme, etiketleme ve fişleme gibi sistematik eylemlerde bulunur. EMİNSU olayından sonra 147'lerin tasfiyesiyle MBK'yı giderek iğneli bir fiçı üzerine oturtmuştur. Muzaffer Özdağ'ın deyimiyle “*karar verilmişti icra edilmesiyle ve iş bitmişti*”. Bu tasfiye MBK'yı iyece hırpalamaya başlamıştı. İstifaya tepki olarak iki rektör Sıddık Sami Onar ve Fikret Narter istifalarını açıklamışlardır. Sami Onar istifasından sonra üniversitede hocalık yapılmaz kendilerine gelsinler artık diye tepkisini belli etmiştir. MBK'cılar tasfiye kararına nasıl karar vermişler ve bu hatayı nasıl işlemişlerdir? Hocaların tasfiye planını ve tasfiye edilecekleri ilgili bilgiyi Prof. Cihat Ağaoğlu vermiştir. Üniversitelerin hali ortadaydı lakin şekil çok yanlıştı (Altuğ, 1976, 87-89). Tasfiye listesinde her görüşten öğretim üyesi vardı fakat asıl ilginç olan 27 Mayıs meşruluk fetvasını yazarak darbeyi yumuşatan ve sıkıntıdan kurtaran iki öğretim üyesi Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. Dr. İsmet Giritli isimlerinin yer almasıydı. Tunaya tepkisini sadece “*keşke fetvaya imzayı atmasaydım*” diyerek gösterebilmiştir. Giritli ise tam bir sürpriz yaşadığını ve hiçbir şekilde anlamadığını belirterek tasfiyenin 1924 Anayasası ve geçici anayasaya aykırı olduğunu darbecilerin kendi anayasalarıyla çeliştiğini ifade etmiştir. Başbakan Menderes 'in baş danışmanı ve darbe karşıtı olarak bilinen ve tasfiyesi beklenen Ali Fuat Başgil tasfiye sebeplerinin bildirilmesinden yakınmıştır. Tasfiye kanunu çıkmış ancak çıkarılan kanunun gerekçesi olur ve kanunda yer alır diyerek tasfiyenin sebeplerini bahsetmemeleri eleştiri konusu olmuştur. MBK üyeleri sebepleri, kendileri verdikleri demeçlerle açıklamaya çalışmışlardır.

Muzaffer Karan: ahlâkî ilmi ideolojisi yönünden yüz kızartıcı notlara sahip olan bilhassa çoğu komünist mason kifayetsiz cinsi sapık olan bilhassa Kürt devleti kurmak isteyen asistanları metres olarak kullanan doçenti yazdığı kitaba imzasını koyan 3 5 kez kere fakülteler uğrayan öğretim üyelerini affettik demiştir.

Muzaffer Özdağ ilmi ülkesel ahlakı yetersizlik ve anti demokratik gerici fikirlerinden dolayı affettik diyerek üniversite reformunun gerekli olduğunu ve bu operasyonu üniversitenin yapmayacağını ifade etmiştir.

Bu nedenle bu hareket yarına 27 Mayıs devriminin en müspet eseri olarak geçecektir. Böylece üniversite sıhhate kavuşacaktır. Atatürkçü bir üniversite konusunda kararlıyız Şu husus unutulmamalıdır. Ordu eserini muhafaza edecektir. 27 Mayıs ihtilâli bitmemiştir. Atatürk'ün eserini tamamlamaya kararlıyız Atatürkçü gençlik hareketinin nedenini anladığı zaman sevinç duyacaktır. Devrim meşalesini yükseltmesini bekliyoruz demiştir.(Kocabaş, 2014, s. 218- 219).

Lakin bu sebepler kimin neyi niçin yaptığını açıklaması bakımından zayıftır.

Milli Birlik Komitesinin bilinen amacı Türkiye ve Türk ulusunun bütünlüğü içinde Atatürk İnkılaplarına dayanan tarafız ve faziletli bir idare kurmak günümüzün kısa vadeli meselelerini halletmek, uzun vadeli meselelerin esaslarını belirleyerek, imkân ve zaman nispetinde uygulamalarına girişmek ve idareyi, hazırlıkları ile beraber, en geç 1961 yılı sonbaharında yeni iktidara devretmektir. Bu satırlar tanıttığı programına amacını 16 Eylül tarihli Resmi Gazetede yayınladığı andan itibaren Komite üyeleri arasındaki çatlaklar artık tamamen görünür hale gelmiştir. Bu 16 maddelik program; Milli Savunma, tarım, iskân-mesken, sosyal, sağlık, mali, ticari, sanayi, bayındırlık, köy kalkınması, ulaştırma, iç-dış siyaset gibi tasarıları kapsıyordu. Bu programı gerçekleştirecek görüş birliği ve bütünlüğü çoktan sarılmıştır (Akgün, 2009, s. 140-141). MBK'da hedefleri ve planları açısından gruplaşmalar yeni bir durum olmayıp, bu düşünce farklılığının ilk oluşumu Milli Birlik Komitesi oluşurken Alparslan Türkeş'in başkanlığı altında farklı düşünen bir grubun birleşmesiyle başlamıştır. Bu çekişme bölünmeler esasen askerinin siyasi yaşamda yer almasıyla ilgilidir (Küçük, 2008, 79).

Milli Birlik Komitesi ülke yönetimine el koyarken en kısa zamanda uygun ortamı sağladıktan sonra ülkenin yönetimini sivillere devretmeyi hedeflemiştir. Ancak Türkeş'inde bulunduğu bir grup ülkeyi sivil yöneticilere bırakma konusunda erken davranıldığını ve siyasal kaosa son vermek için kalıcı reformlar yapacaklarını, ülkenin ekonomik durumunu düzeltecek kalıcı önlemleri sistemleştireceklerini ileri sürerek bu tasarıları gerçekleştirene kadar siyaseti birkaç yıl ellerinde tutmak istemişlerdir (Akgün, 2009, s. 141). Komite'nin bazı üyeleri ise ülkeyi sivillerin yönetmesi gerektiğini ve en iyi yönetecek sivil grubunda CHP ve onun lideri İnönü olduğunu belirtmiştir. Hükümeti devrettikten sonra yönetimi CHP devredilmesi hemen olmasa bile kısa sürecek bir geçiş döneminde yeni anayasa ve seçim kanunu yaparak seçimleri kazanacaklarına inandıkları CH'ye teslim ederek çekilmeleri gerektiğini açıklamışlardır (Örtülü, b. y. y. s. 21). Bu sarsıntı Kasım ayı başında MBK'nın parçalanmasına ve General Cemal Madanoğlu'nun tavsiyesiyle 14'lerin lağvedilmesine ve emekli edilerek askerlikle ilişkilerinin kesilerek yurtdışı görevlerine atanmalarına yol açmıştır (Akgün, 2009, s. 141).

Yüksek Adalet Divanı.

Yüksek Adalet Divanı 29 Mayıs tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile 12 Haziran 1960'da yayınlanan Geçici Anayasa'nın 6. maddesi uyarınca kurulmuştur.

Bu madde de Yüksek Adalet Divanı'nın kurulma esası şöyle belirtilmiştir:

Düşük cumhurbaşkanı, başbakan ve milletvekilleri eski iktidar mensuplarını ve bunların suçlarına katılanları yargılamak üzere, YAD (Yüksek Adalet Divanı) kurulur. YAD, adli, idari ve askeri yargıya mensup yargıçlar arasından, bakanlar kurulunun önerileri üzerine, MBK'ca seçilen bir başkan, sekiz asli ve altı yedek üyeden kurulur (T. C. Resmi Gazete, 12 Haziran 1960, s. 1533).

Aynı madde de sanıkların sorumluluklarını araştırmak ve haklarında son soruşturmanın açılarak Yüksek Adalet Divanı'na verilip verilmemesi gerektiğine karar vermek üzere Yüksek Soruşturma Kurulu kurulmuştur. Kurul üyeleri Bakanlar kurulunun önerisi ve MBK'nın seçeceği bir başkan ve 30 üyeden meydana gelmektedir. Kurulun örgütlenmesi ve çalışma yöntemi yasa ile belirlenir (Yıldız, 2001, s. 227).

MBK'nın kabul ettiği 3 nolu Yüksek Adalet Divanı Mahkeme usulüne ilişkin 18 Haziran 1960'da Resmi Gazetede yayınlanan geçici kanuna göre; sanıkları ön sorgulamadan geçirmek için avukat ve hakimlerden oluşan Yüksek Soruşturma Kurulu'nun kurulu ve bu kurulun soruşturmaları neticesinde sanıkların suçu ve alacağı cezaları belirleyen dosyalar ve görüşler Yüksek Adalet Divanına gönderilerek, yapılan incelemeler sonucunda Yüksek Adalet Divanı sanıkları yargılamak için gerekli davaları açacaktı (Kocabaş, 2014, s. 167). Soruşturma Kurulundan beklenen Türkiye'yi antidemokratik uygulamalar ve Anayasa ihlalleri ile idare eden Demokrat Parti iktidarını hukuki, mali, idari, bilançosunu incelemektir (Erkanlı, 1972, s. 93).

Kurulun 9 kişilik Merkezi Soruşturma Kurulu ve 3 er kişilik 9 tane küçük Soruşturma Komisyonu mevcuttur. Bu komisyonlar, döneme göre çok önemli görülmüş olayları incelemek ve araştırmakla sorumludur. Komisyonlar mali ticari suiistimaller, İstanbul'daki istismak yolsuzluklarına, rüşvet ve yolsuzluk olaylarına bakıyordu. Söz konusu ihbarlar ve iddialar merkez birimde toplanarak amaçlarına göre sınıflandırılıp komisyonların incelenmesine bırakılmıştır. Asılsız olan olaylar Komisyonca derhal elenmiştir. İncelemeyi yapan soruşturma bilirkişisi inceleme raporunu yazdıktan sonra raporunu komisyona verir, komisyon raporu inceledikten sonra eğer kabul ederse bu kez rapor Yüksek Soruşturma Kuruluna gider, Yüksek Soruşturma Kurulu raporu inceledikten sonra eğer raporu ciddi bulunursa mahkemeye sevk ediyordu. Ancak her dosya Yassıada Mahkemesine sevk edilmemiştir (Gülen, 2005, s.131-132). Yüksek Soruşturma Kurulu'nun başına Cemalettin Kurelmen getirilmiştir. Bir müddet sonra Kurelmen sağlık problemlerinden ötürü istifa etmiştir. MBK üyesi Orhan Erkanlı, Kurelmen'nin, verilen vazifeyi başarma tereddütünden dolayı çekildiğini iddia etmiştir. Demokratlara göre ise dürüst ve adaletli bir insan olan

Kurelmen MBK'nın baskısına dayanamadığı için istifa etmiştir. Yerine Yargıtay II. Başkanı Hayrettin Şakir Perk getirilmiştir (Kocabaş, 2014, s. 167).

Yüksek Adalet Divanı Başkanlığına Salim Başol; asli üyeliklere: Ferruh Adalı, Selman Yörük, Abdullah Üner, Hıfzı Tüz, Cahid Özden, Rıza Tunç, Hasan Gürsel, Nahit Saçlıoğlu, yedek üyelere: Vasfi Göksu, Adil Sanal, Ali Doğan Torun, Nahit Hatipoğlu, Kemal Gökçen, Mehmet Çokgüler; başsavcılığa: Altay Ömer Egesel, başsavcı yardımcılıklarına: Salim Ertem, Fahrettin Öztürk, Avni Yurtsever, Faruk Siret Değermen, Orhan Erdoğan, Niyazi Kırdar, Ahmet Bayrak, Süleyman Taşer, Necdet Darıcıoğlu, Servet Tüzün, Turgut Lüleci, gibi isimler Demokrat Parti yönetici kadrosunu suçlarına iştiraken yargılamak üzere MBK tarafından seçilmişlerdir (Erkanlı, 1972, s. 104).

Yüksek Adalet Divanı'nca öngörülen kişilerin yargılanması usulen 1924 Anayasa'nın bir gereğidir. Anayasaya göre Yüce divan üyeleri Yargıtay, Danıştay'ın kendi üyeleri arasından seçtiği üyelere meydana gelmektedir. Ancak darbeye birlikte bu organlar yok edildiğinden MBK tarafından belirlenen kişilerce yargılanmamışlardır. İktidarın hesap vermek üzere yargılanması ve işlediği suçlardan dolayı cezasını çekmesi Türk siyasal hayatında görülmeyen bir durum olmakla beraber olay olağanüstü bir durumdur.

Yassıada yargılamaları.

Yassıada yargılamaları Türk Ceza Kanunu hükümlerine göre yürütülmüştür. Yargılamaya tabi olan davalar; mahkemede davanın işleyiş şekline göre sırasıyla şöyledir: “*Iddianamenin okunuşu, sanıkların yargıçlar tarafından sorguya çekilişi, iddia makamının dinlenmesi, iddia makamı tanıklarının dinlenmesi ve savunma*” (Weiker, 1967, s. 41) şeklindedir.

Yargılamaya tabi olan davalar ise konuları bakımından üç kategoriye ayrılabilir:

1. Cinayet, ayaklanmaya azmettirme ve bilerek cana ve mala kast etme gibi suçları kapsayan üç ağır ceza davası;

2. Devlet memurları hakkında dokuz suiistimal davası: Kişisel çıkar için, devlet kredilerinin yakınlarla dağıtılması, döviz tahsislerinin kötüye kullanılması, örtülü ödeneklerin kötüye kullanılması, kanunsuz istimlak ve hükümetin, Celal Bayar'a hediye edilen köpeğin hayvanat bahçesine satılması,

3. Anayasanın tanıdığı çeşitli teminatın ihlalini kapsayan, siyasal nitelikte yedi dava (Weiker, 1967, s. 43-44).

Yüksek Adalet Divanı isimli mahkemede görülen davalar şunlardır:

1. Köpek Davası (14 Ekim-24 Ekim): Bu davanın konusunu oluşturan meselenin içyüzü şöyledir: Afgan Kralı Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a cins bir tazı hediye etmiş, Bayar da bu tazıyı hayavanat bahçesine verilmesini parasıyla da İzmir yakınlarındaki bir köyün çeşmesini yaptırmalarını istemiştir. Köpeğe değer biçilerek para Bayındırlık Bakanlığı'na verilir ve köyün çeşmesi yapılır (Yassıada Yüksek Adalet Divanı Tutanakları, 1960, s. 4-5).

Savcı iddianamesine göre; Cumhurbaşkanı Celal Bayar; kendisine hediye edilen 1000-1500 lira değerindeki bir köpeği, Tarım Bakanlığı'nın etkisi ile, zor kullanarak 20. 000 liraya çiftliğe sattırmıştır. Tarım Bakanı Nedim Ökmen'i de baskıyla suça zorladığı ve Cumhurbaşkanlığı nüfuzu kullanılarak menfaat sağlandığı devlet hazinesinin zarara uğratıldığı iddia edilmiştir. Böyle bir konunun yargıya taşınmasının altında, hediye edilen köpeğin şahsa değil de devlete hediye edildiği bu nedenle devlet malı sayıldığı ve devletin malı satılamaz mantığı yer almaktadır (Gülen, 2005, s. 146). Söz konusu dava 4 oturumda görüşülmüştür.

Yargılama sonunda sanıklardan Celal Bayar ve Nedim Ökmen mahkum olmuştur (Yavaşca, 2017, s. 135). Celal Bayar savunmasına geçmezden evvel *"bu kadar küçük bir meseleden dolayı, böyle yüksek bir mahkemenin huzuruna çıktığım için en büyük cezayı çekmiş bulunuyorum"* diyerek davanın lüzumsuz yere açılmış bir dava olduğunu belirtmiştir (Yassıada Yüksek Adalet Divanı Tutanakları, 1960, s. 4).

2. 6-7 Eylül olayları davası (20 Ekim-22 Kasım): Suç iddianamesi: 6-7 Eylül davası 1955 yılında Kıbrıs anlaşmasızlığı nedeniyle halkı İstanbul Rumlarına karşı kışkırtmak, ayaklanmaya azmettirmek, cana ve mala zarar verilmesine neden olmak, İstanbul'da miting tertip ettirmekten hükümet sorumlu tutulmuştur (Weiker, 1967, s. 44). Dava 20 oturumda görülmüştür. Davada azmettirici olarak Adnan Menderes, Kemal Hadımlı, Fatin Rüştü Zorlu mahkum olmuştur (Yavaşca, 2017, s. 135). Bayar, Köprülü ve diğer altı sanık beraat etmiştir (Weiker, 1967, s. 44).

3. Bebek Davası (31 Ekim-22 Kasım): Adnan Menderes'in ilişkide bulunduğu iddia edilen opera sanatçısı Ayhan Aydan'dan evlilik dışı olan bebeğinin öldürülmesi için Doktor Fahri Atabeyi azmettirmesi nedeniyle çocuk katili olarak görülmüştür (Gülen, 2005, s. 147). Dava 7 oturumda görüşülmüştür (Yavaşca, 2017, s. 136). Menderes şahsi bir meseleden dolayı muhakeme edilmiştir.

Duruşmaya tanık olarak çıkan opera artisti Ayhan Aydan, bu iddialar karşısında Menderes ile yaşadığı ilişkiyi inkâr etmemiş, bebeğin öldürülmediğini, doğum esnasında vefat ettiğini ileri sürmüştü, asla kürtaj olmadığını belirtmiştir (Yüksek Adalet Divanı Kararları, 2007, s. 610).

Adnan Menderes ve Dr. Fahri Atabey adına açılan davadan her ikisi de beraat etmiştir (Ekşi, 2005, s. 69). Açılan davalar arasında Menderes'in beraat ettiği tek davadır (Yavaşca, 2017, s. 136).

4. Vinylex davası (14 Kasım-26 Kasım): Maliye Bakanı Hasan Polatkan nüfuzunu kullanarak Vinylex şirketine, devletin parasını kanunsuz bir şekilde kamu bankalarından kredi temin etmekten ve karşılığında (Yavaşca, 2017, s. 136), rüşvet almak ve rüşvet vaadini kabul etmekten, (Kocabaş, 2014, s. 449) sanık Ragıp Sipahi, Hüseyin Altan ve Necati Dölay ise rüşvet vermekten ve rüşvet vaadinde bulunmaktan suçlanmışlardır (Yüksek Adalet Divanı Kararları, 2007, s. 621).

Beş oturumda görülen dava yargılama sonunda; Polatkan'a 7 yıl ağır hapis ve 500 bin lira para cezası, Hüseyin Altan, Necati Dölay ve Ragıp Sipahi'ye 3'er yıl 6'şar ay ağırlaştırılmış hapis cezası verilmiştir (Yavaşca, 2017, s. 136).

5. İpar Transport Döviz Kaçakçılığı Davası (15 Kasım-19 Ocak): Davada yargılanan İpar Transport Limited Şirketi sahibi ve müdürü Ali İpar, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Amerika'da Türk Ekonomi Heyeti eski Başkanı Nihat Ali Üçüncü, Eski Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı ve Koordinasyon Heyeti üyesi Hasan Polatkan, eski Sanayi Bakanı ve iktisadi Koordinasyon heyeti Başkanı Sebati Ataman, eski, Ticaret Bakanı ve Koordinasyon Heyeti üyesi Medeni Berk, Ticaret Bakanı, Hayrettin Erkmen'dir (Yüksek Adalet Divanı Kararları, 2007, s. 661).

İddianameye göre; 960/1 numarada kayıtlı olan bu davanın gerekçesi; Adnan Menderes, Hasan Polatkan, Fatin Rüştü Zorlu'nun armatör Ali İpar'a kanuna aykırı bir şekilde döviz sağladıkları gerekçesiyle yargılanmışlardır (Kocabaş, 2014, s. 450).

Yargılamalar sonunda, Atman, Erkmen ve Polatkan beraat ederken, armatör Ali İpar, 26.790.285, 25 lira para cezasına ve 2 sene hapse çarptırılmıştır. Zorlu, Menderes ve Berk'in 1 sene mahkûmiyetine ve 400 lira para cezasına 6'şar ay memuriyetlikten mahrumiyetine karar verilmiştir. Nihat Ali Üçüncü yurtdışında bulunması nedeniyle hakkında bir hüküm verilmemiştir (Yavaşca, 2017, s. 136).

6. Vatan Cephesi Davası (27 Nisan-21 Haziran): Dava Sanıkları; Adnan Menderes, Medeni Berk, Tefik İleri, Sebati Ataman, Hadi Hüsman, Remzi Birand, Mükerrrem Sarol, Samet Ağaoğlu, Atif Benderlioğlu, Kamil Güneş, Hüseyin Fırat, Mustafa Zerren, Rıfki Salim Burçak, Rauf Onursal, Emin Kalafat, Sıtkı Yırcalı, Celal Ramazanoğlu, Dilaver Argun, Kemal Aygün, Mehmet Akın, Murhan Ulutan'dır (Yavaşca, 2017, s. 137-138).

İddiaya göre; DP'ye katılım kampanyaları demokrasiyi red ederek dikta rejimini kuvvetlendirmek için Vatan Cephesi teşkilatı kurup faaliyete geçirmek, tarafsız kesimi yok etmek (Tunçkanat, 1996, s. 159) muhalefeti yok etmek, toplumu ikiye bölerek ayrımcılık ve huzursuzluğa sebebiyet vermekten yargılanmışlardır (Weiker, 1967, s. 46).

Bu davadan Sarol, Ataman ve Hüsman beraat ederken, başta Menderes ve Bayar olmak üzere 19 kişi (Kocabaş, 2014, s. 447). “Vatan Cephesi” davasının anayasayı ihlal suçunun maddi vakiasını teşkil etmesi gereğiyle mahkum olmaları akdedilmiştir (Yavaşca, 2017, s. 138).

7. Arsa Davası (11 Kasım-26 Kasım): Sanık Eski Tarım Bakanı Nedim Ökmen'nin eşine ait olan arsaları yüksek fiyatla devlete satmaktan suçlu bulunmuştur (Ekşi, 2005, s. 69). Dava sonunda Ökmen'in 5 yıl ağır hapsine ve ömür boyu memuriyetten men edilmesine karar verilmiştir (Yavaşca, 2017, s. 135).

8. Barbara Davası (21 Kasım-20 Aralık): Maliye Bakanı Hasan Polatkan'nın, Bakanlık yetkisini kullanarak, Meclis Başkanı Refik Koraltan'a hasta eşine yurtdışından ilaç getirtmesi için 500 dolar tahsis ettiği ve Koraltan'nın bu dövizle tahsis amacının dışında söz konusu dövizi ilaç yerine Almanya'dan getirttiği Barbara isimli mürebbiye için kullandığı iddia edilmiştir. Bu dava da Köpek ve Bebek davaları gibi kamuoyuna yönlendirilerek, kamuoyunda suçlanan iktidar üyelerinin itibarını zedelemektir (Ekşi, 2005, s. 201).

Yargılama sonunda TCK 240/1 uyarınca Hasan Polatkan 6 ay hapis 200 lira para cezasına ve Türk ceza kanununu 20. maddesi gereğince 3 ay memuriyetten men cezasına çarptırılmıştır. Koraltan ise 5 ay 25 gün mahkûmiyetine ve 833 lira 30 kuruş para cezasına çarptırılmıştır (Yavaşca, 2017, s. 136).

9. Zimmet Davası (8 Kasım-3 Aralık): Eski Bakanlardan Hayrettin Ertem ve Zeyyad Mandalinci'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne bir seyahatte, seyahat masraflarından artan parayı zimmete geçirme iddiasıyla yargılanmışlardır (Ekşi, 2005, s. 69). Dava sanıklarının her ikisi de beraat etmiştir (Weiker, 1967, s. 44).

10. Kayseri olayı davası (9 Ocak-20 Nisan): Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar, eski Başbakan Adnan Menderes ve idare amiri durumundaki memurlar hakkında açılan bu davada sanıklar; 2 Nisan 1960 tarihinde muhalefet lideri İsmet İnönü'yü şehre sokmamak ve İnönü'nün seyahat özgürlüğünü engel olmak isnadıyla yargılanmışlardır (Ekşi, 2005, s. 70). Sekiz kişinin beraatine; Bayar, Menderes ve diğer üç kişinin ise mahkumiyetine karar verilmiştir (Weiker, 1967, s. 45).

11. Radyo Davası (26 Kasım-26 Aralık 1960): Sanıklar; Adnan Menderes, Bakanlardan Fatin Rüştü Zorlu, Mükerrerem Sarol, Emin Kalafat, Celal Yardımcı, Sıtkı Yırcalı, Abdullah Aker, Haluk Şaman ve Altemur Kılıç'tır (Yavaşca, 2017, s. 137).

Suç isnadı; Devlet Radyosunun, Demokrat parti tarafından partizanca hükümet propagandası yapmak için kullanıldığı (Weiker, 1967, s. 45) ve muhalefetin 1954'ten sonra radyodan hiçbir surette faydalanamadığı eski iktidarın radyoyu "Radyo Gazetesi" adı altında siyasal amaçlarına alet ettiği gerekçelerini taşımaktadır (Kocabaş, 2014, s. 449).

Dava sanıklarından başta Menderes olmak üzere 8 sanık ceza almıştır. Bir kişi ise beraat etmiştir (Kocabaş, 2014, s. 449).

12. Değirmen Davası (18 Kasım- 3 Aralık): Eski Ticaret Bakanı Yırcalı'nın kamu bankalarından iş adamlarına usulsüz kredi temin ettiği iddia edilmiştir (Yavaşca, 2017, s. 138). Dava zaman aşımına uğrayarak düşmüştür (Weiker, 1967, s. 45).

13. Çanakkale Olayı Davası (27 Aralık-10 Mart): Bu davanın iddianamesinde Savcı Egesel, Çanakkale ve onun ilçesi Geyikli'de olan olaylarla ilgili CHP Milletvekillerinin "öldürülmek kasti" ile "korkunç tecavüze uğradıkları" ve bu durumun DP iktidarı tarafından zafer olarak gösterildiğini yazarak DP'yi suçun faili olarak göstermiştir. Yargılama sonunda başta Menderes olmak üzere dava sanıklarının bu davanın Anayasayı İhlal Davası ile birleştirilip TCK'nın 14611 maddesinden cezalandırılarak idamlarını talep etmiştir. Bu davadan Menderes ve eski üç bakan, CHP milletvekillerinin seyahat etme özgürlüklerini kısıtlamak suçundan mahkum edilmişlerdir (Kocabaş, 2014, s. 450).

14. Demokrat İzmir Gazetesi Davası (12 Ocak-5 Mayıs): Menderes, İzmir Valisi, bazı memurlar ve DP İzmir il yöneticileri, İzmir'de iktidar karşıtı olan gazete matbaasını 2 Mayıs 1959 tarihinde gazete idaresini tahrip etmek teşviki suçuyla yargılanmışlardır. On altı kişi hakkında hapis cezasına karar vermiştir. Sekiz kişi ise davadan beraat etmiştir (Weiker, 1967, s. 45).

15. Topkapı Olayları Davası (2 Aralık-17 Nisan): Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar, eski Başbakan Adnan Menderes eski İstanbul Valisi Ethem Yetkiner, eski İstanbul Belediye Başkanı Kemal Aygün, eski Trafik Şubesi Müdürü Celal Kosova ve diğer adları yazılı 55 kişi muhalefet lideri İsmet İnönü 'ye suikast tertip etmek ve bu suçu işlemeye azmettirmekten sanıklar, hakkında Yüksek Soruşturma Kurulu'nun 2 Ekim 1960 gün ve 960/13-9 sayılı kararnamesiyle dava açılmıştır (Tunçkanat, 1996, s. 185).Yargılama sonunda Bayar ve Menderes başta olmak üzere 17 kişi mahkum edilirken 43 kişi de beraat etmiştir (Weiker, 1967, s. 45).

16. İstimlak Davası (17 Nisan-21 Haziran 1960): Adnan Menderes ve dokuz eski memur, İstanbul'da birçok vatandaşın tazminatı tam ödenmeden tahliye kâğıdı imzalamak zorunda bırakılmak ve kanuna aykırı şekilde mülkünü, istimlak etme isnadıyla yargılanmışlardır. On dokuz kişinin mahkumiyetine üç kişinin beraatine karar verilmiştir (Weiker, 1967, s. 46).

17. Örtülü Ödenek Davası (25 Kasım 1960-2 Şubat 1961): Sanıklar: Adnan Menderes, Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur'dur (Weiker, 1967, s. 45).

İddianame: Menderes ve Başbakanlık Müsteşarı Salih Korur'un Başbakanlık örtülü ödeneklerinden usulsüz harcamalar yaptığını içeren davadır (Kocabaş, 2014, s. 449).

Karar: Adnan Menderes, 15 yıl 2ay hapis cezasına ve 4. milyon 878 bin 496 lira ağır para cezasına çarptırılmıştır. Menderes'in vefatından sonra ailesi para cezasının bir kısmını ödemiş geri kalan borç 1963'te silinmiştir. Ahmet Salih Korur da 2 yıl 11 ay ağırlaştırılmış hapis cezasına mahkûm olmuştur (Yavaşca, 2017, 137).

18. Üniversite Olayları Davası (2 Şubat-27 Temmuz): 28-29 Nisan arasında İstanbul ve Ankara'da meydana gelen öğrenci olayları sırasında polis ve sıkıyönetim makamları tarafından üniversitelere baskın yapmak, sebepsiz yere vatandaşa ateş açmak, kanunsuz olarak sıkıyönetim ilan etmek isnatlarıyla yargılanan 118 sanıktan 84'ü hapis cezasına çarptırılmıştır (Ekşi, 2005, s. 70).

19. Anayasayı İhlal Davası (11 Mayıs-15 Eylül): Yassıada davaları içinde en geniş kapsamlı dava Anayasayı İhlal Davasıdır. Dava Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes, Meclis Başkanı Refik Koraltan başta olmak üzere toplam 405 DP milletvekili hakkında açılmıştır (Ekşi, 2005, s. 97).

Anayasa İhlali davasının esasını DP hükümeti tarafından çıkartılan 7 kanun Anayasaya aykırı olarak görülmüştür. Savcılık iddianamesindeki suç unsurları şu şekildedir: CHP'nin malvarlığına el konulması, hakimlere erken emeklilik getirilmesi, Kırşehir'in ilçe haline getirilmesi, Meclis İç Tüzüğü'nün değiştirilmesi, Toplantı ve Yürüyüş Kanunlarının değiştirilmesi, Seçim Kanunu'nda yapılan değişiklik, Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasına karar verilmesi. Anayasa ihlal davası daha çok anayasayı ihlal adı altında Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve onun yetkileri üzerine isnadlandırılmıştır (Kocabaş, 2014, s. 442). Yargılama sonunda tüm sanıklar mahkum edilmiştir.

Mahkeme Kararları

14 Ekim 1960'ta başlayan ve 15 Eylül 1961'de biten bu yargılamalar sonucunda açıklanan kararla 592 sanıktan 123'ü berat ederken ölüm vb. sebeplerle 5 kişi hakkında açılan davalar düştükten sonra 15 idam, 31 müebbet kararı çıkmıştı. Geriye kalanlar ise çok çeşitli cezalara çarptırılmışlardı. Türk Hukuk Tarihi açısından kara bir leke olan bu kararlar MBK'nın onayından geçmek zorundaydı (Erkanlı, 1972, s. 117-118).

İdam ve müebbet cezasına çarptırılanların önceden hazırlanmış plana göre yakasına üzerinde bir fotoğrafı ve ölüm cezası yazısı bulunan beyaz kartondan bir kâğıt iliştilerle sanıklar İmralı'ya götürölmek üzere yola çıkarılmışlardır (Koç, 2018, s309).

1 Sayılı Geçici Kanunun 6. maddesi gereğince verilen idam kararlarının MBK'nın onayından geçerek (Güray, 1967, s. 343), MBK yalnız dört kişi hakkında idam cezasını onaylamış, bunlardan Celal Bayar'ın yaşı dolayısıyla idam cezası hapse çevrilmiştir. 11 kişinin idam cezası ise MBK tarafından hapse çevrilerek (Yavaşca, 2017, s. 132). Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun idamına karar verilmiştir.

Adil yargılamanın en temel unsuru ve belirleyiciliği savunma mekanizmasından gelir. Hukuk sisteminin ne kadar adil yargılama yaptığını belirlemede, savunma faaliyeti incelenmesi gereken ilk göstergelerden biridir. Savunma, modern hukuk sistemlerinde yargılamanın kurucu unsurudur. Bu bağlamda hukuki olarak mahkeme süresince söz konusu sanıklara cezai hüküm verilmeden önce sanıklar tevkif edildikleri isnaddan ötürü savunmalarını yaparlar. Türk siyasal hayatında savunmanın kısıtlandığı zamanlardan biri olan Yassıda Yargılamaları davalarının ne savunulacak ne de mahkemeye iştikal edecek bir yanı vardı. Bir gerçek vardır ki o da cezai hükümlerin DP yöneticilerine ceza verilmek için ceza verildiği gerçeğidir. Hukukun işlemediği adli yargının yok denecek hale geldiğinin resmidir.

Yargılamalar yabancı yazar Weiker'ın belirttiği gibi “*usul bakımından noksanlar, delillerde zayıflık, psikolojik yönden yanlış hesaplar bulunmakla beraber, esas itibarıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin sözlerine sadık kalarak*”... yapılmıştır (Weiker, 1967, s. 67). Çoğu iddianameler hükümsüz çıkmıştır. Birçok yolsuzluk suçu belgelenememiştir. Sadece Anayasayı ihlal suçundan mahkûm edilmişlerdir (Ekşi, 2005, s. 70-71).

İKİNCİ BÖLÜM

Yöntem

Araştırma Yöntemi

Batı dillerinden dilimize geçmiş olan metot kavramı ilk önce usul kavramı ile karşılanmış sonra yöntem olarak isimlendirilmiştir. Ahmet Cevdet Paşa, ‘Usul esastan önce gelir’ diyerek yöntemin önemini vurgulamıştır. Aslında yöntem bir sorunu çözmek, deneyi sonuçlandırmak gibi amaçlara ulaşmak için bilinçli olarak seçilen ve takip edilen yol anlamında kullanılmaktadır (Tan, 2015, S. 11). Bir başka ifadeyle yöntem yapılan araştırmayla ilgili açıklama, yorumlama ve sonuca götürmeyi sağlayacak verilerin toplanmasında kullanılan bir yaklaşımdır (Ekiz, 2003, s. 7). Kısaca yöntem araştırmadaki problemi çözmek için kullanılan bir terimdir (Karasar, 2012, s. 13).

Bilimsel araştırmaların vazgeçilmezlerinden biri olan yöntem ilk önce Aristo tarafından tümdengelim yöntemi olarak ortaya konulmuş ve günümüze kadar birçok defa yeni yöntemler bilimsel alana taşınmıştır. Burada esas konunun izahının yeterliliği gerçekliğe yakın duruş, belirlilik ve çok yönlü değerlendirme istekli sonuca gitmektir. Bu yönüyle amaca uygunluk ile doğrudan alakalı olarak görülebilir. Biz çalışmamızda amacımıza ulaşmak için tarihsel, betimlemeci ve analitik çözümleneci yöntemlerin sentezinden oluşan melez bir desen kullanacağız.

Araştırma konu itibarı ile tarih alanında gerçekleşmiş bir olgunun sonuçlarını etkileri bakımından değerlendirme üzerine kuruludur. Bu bakımdan önemli nispette bir nitel araştırma ürünü olacağı ve bununla birlikte tarihsel araştırma yöntemini kullanma zorunluluğu taşıyacağı anlaşılır bir durum olarak görülebilir (Tanrıöğen, 2011, s. 65). Zaruri metodik yaklaşımların yanında yukarıda söz konusu edilen betimsel ve analitik çözümleneci yöntemler de kullanılacaktır. Dolayısıyla araştırma yöntemi çoklu ve melez desen olacaktır.

Aslında bu durum sonuçlar ve etkilerin değerlendirilmesi dolayısıyla multi-disipliner çalışmanın doğal bir sonucu olduğu gibi hem çağdaş bilim paradigmasının bir gereği hem de çalışmayı belirlenen bir amaca taşınması açısından tercihlerle alakalıdır. Burada yöntem olarak ana omurga temel araştırma türlerinden biri olan tarihsel araştırma yöntemidir. ‘Tarihsel araştırma yöntemi bir problemin ya da bir araştırma konusunun belirlenmesi ve alanın daraltılması, bazen soruların oluşturulması verilerin toplanması gruplandırılması analiz

edilmesi, seçilmesi, oluşturulan sorulara yanıtların verilmesi ve araştırma raporunun yazılması işlemlerini içerir'. Böylece tarihsel zaman üçlemesini bağlamı içerisinde ilişkilendirerek anlamayı sağlar. Araştırmacılar bu yöntemle yapılan araştırmaların önemi üzerinde durmuşlardır (Ekiz, 2003, s. 51).

Çalışmada kullanılmak istenilen betimleme, daha çok “ne” sorusuna doğrudan cevap vermek temeline dayalı olarak düşünülmüştür. “Nasıl ve Neden” soruları ise analitik çözümleme yöntemi kullanılarak cevaplanacaktır (Yıldırım, Şimşek, 2000, s. 157). Bunlarla oluşturulacak melez desen sorulara yeterli cevapları vermeyi sağlayacaktır. Yapılan yorumlar genelde bu söz konusu edilen melez desenin üzerinden gerçekleştirilecektir.

Evren ve Örneklem /Araştırma Grubu

Bu çalışma Türkiye toplumunun 1960-1961'de yaşadığı bir olayı konu olarak seçtiği için klasik eğitim araştırmalarında kullanılan küçük gruplarla yola çıkmak pek mümkün değildir. Konunun kapsayıcılığı ve diğer özellikleri dikkate alındığında konunun evreni Türkiye olarak tespit edilebilir. Araştırma grubu ise Türkiye içerisinde var olan toplumsal tabakalardır. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere seçkisiz bir örnekleme yöntemi kullanılacaktır.

Veri Toplama Araçları

Tarihi bir konuyu tarihsel araştırma yöntemi ile ele alarak bu çalışmada veriler genellikle döneme ait kaynaklar olan hatıralar, basın yayın ve diğer bazı materyallerden oluşacaktır. Bunlar kendi içerisinde birinci elden ikinci elden kaynaklar ve araştırma eserleri olarak tasnife tabi tutulacaktır. Söz konusu tasnif yapıldıktan sonra gerekli görülen bilgiler kaydedilecek çapraz okumalarla tespitler yapılacaktır.

Veri Analizi

Batı dillerinde “data” olarak kullanılan kavramın dilimizdeki karşılığı olan veri; genel anlamda bir sonuca varabilmek için gerekli olan bilgi ve belgeler bütünü olarak tanımlanabilir. Veri analizi ise çeşitli yollarla toplanan ham verilerin sınıflandırılmasından sonra üzerinde yapılan işlemler bütününe kapsayan bir durumdur. Yukarıda yapılan tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere veri analizi sonucunda önemli nispette bir bilgi ve belge sınıflandırması gerçekleştirilecektir. Buna yönelik olarak ilk önce darbenin gelişim süreci üzerinde durulacak sonra darbenin nasıl gerçekleştirildiği ortaya konulacak ve peşinden darbenin sonuçları izah edilerek eğitim üzerine etkileri tüm boyutlarıyla değerlendirilecektir.

Araştırmacının Rolü

Nitel araştırmalarda araştırmacı, araştırmaya dâhil olan konuyu dikkate alarak bizzat kendisi bu alanda zaman harcayarak, gerektiğinde deneklerle doğrudan iletişime geçerek, gerektiğinde de deneklerin deneyimlerini paylaşarak araştırma sırasında kazandığı perspektifi ve tecrübelerini bilgisinde kullanır. Araştırmacı için kaynaklara ulaşma, gözlemler yapma, ilgili kişilerle konuşma, gözlemler yapma, ilgili dokümanları analiz etme ve araştırılan konuyu yakından tanıma ve anlamak çok mühimdir (Yıldırım, 1999, s. 11-12). Bu yönüyle araştırmada araştıran ve araştırılan fazlasıyla iç içedir. Araştırmanın esas aldığı konu Türk modernleşme sürecinde önemli bir evre olan çok partili hayatın bir başka ifadeyle demokratikleşmenin yapısal bir şekilde görüldüğü bir dönemi bitirmiş olan 27 Mayıs Darbesi'nin sonuçlarını çok yönlü ve eğitim bağlamında bütüncül olarak değerlendirmeye almak arzusudur.

Bu bahisle amaçlanan yanlış bilgi vermektan kaçınmak ve söz konusu araştırmanın kavramlarını, yöntemlerini, sonuçları ve analizlerinin diğar araştırmacılar tarafından anlaşılabilmesini ve yorumlanabilmesini sağlamaktır. Etiksel anlayışa dikkat edilerek çalışma sırasında eserlerinden yararlandığımız kişiler referans olarak gösterilmiştir (Ekiz, 2003, s. 38-39). Yürütölen çalışma yapılmış olan diğar çalışmalardan farklılıklar taşımakta olup hem özgünlük hem de ilk olma açısından dikkate değar olacaktır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Bir araştırmada kullanılan teknikler sağlanan verilerin güvenirliliğı ve geçerliliğı açısından oldukça mühimdir. Bundan kasıt araştırmada kullanılan veri toplama tekniklerinin aynı konuda başka bir zaman ve zeminde yapılmış olan diğar bir araştırma ile genel geçerlik açısından tutarlı olmasıdır (Aziz, 2008, s. 58). Bu hususta yapılan araştırmada sağlıklı verinin toplanması için kullanılan ölçüm teknikleri hem güvenilir hem de geçerli olması gerekir. Bu çalışma aynı konuyla ilgili diğar araştırmalar dikkate alınarak kullanılan nitel tekniklerle geçerliliğı ve güvenirliliğı sağlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bulgular ve Yorum

1961 Anayasasının Hazırlanışı

Ülkemizde 1950-1960 yılları arasında gelişen siyasal ve sosyal olaylar gerekçe gösterilerek darbenin hukuki dayanağı olarak 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetler İç hizmet Kanunu gösterilir. Bu kanunda; “*Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni kollamak ve korumaktır*”(md.35) (T.C. Resmi Gazete, 9 Ocak 1961). Ordu İç hizmet Kanununun verdiği yetkiye dayanarak siyasi hayata müdahale etme hakkı elde etmiştir.

27 Mayıs 1960 hükümet darbesi olduğunda, daha o sabah, İstanbul Üniversitesinden bir grup öğretim üyesi (Sıddık Sami Onar, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Hüseyin Nail Kubalı, Ragıp Sarıca, Naci Şensoy, Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli) askeri bir uçakla Ankara’ya getirilmiş ve darbenin yasal meşruluğu için bir rapor hazırlanmıştır. 28 Mayıs 1960 tarihli rapor, “*bugün içinde bulunduğumuz durumu adı ve siyasî bir hükümet darbesi saymak doğru değildir*” cümlesiyle başlıyor, Demokrat Parti iktidarının meşruluğunu yitirdiğini, buna karşılık 27 Mayıs hareketinin ise meşru bir hareket olduğunu iddia ediyordu (Gözler, 2000, s. 81). 12 Haziran 1960 günü Teşkilat-ı Esasiye’nin 55 maddesi değiştirerek, 1 Nolu Kanun adı altında (Özer, 2012, s. 90) geçiş dönemini düzenleyen bir geçici anayasa yürürlüğe konulmuştur (Tanör, 1996, s. 279). MBK bu yolla kendini hukuki zemine oturtmuş oluyordu.

Anayasanın hazırlığı üç aşamalıdır. Bu aşamalar Ön tasarılar, Kurucu Meclis ve halkoylamasıdır (Tanör, 1996, s. 282). 27 Mayıs hareketi iktidara fiili olarak egemen olduktan sonra MBK’nın ilk işlerinden biri yeni bir anayasa hazırlamak için İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden bilim insanlarını görevlendirmek olmuştur (Akalin, 2000, s. 182). İstanbul Üniversitesi’nden, Prof. Dr. Sıddık Sami Onar’ın başkanlığında İstanbul Hukuk Fakültesinden Prof. Dr. Naci Şensoy, Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı, Prof. Dr. Ragıp Sarıca, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. Dr. İsmet Giritli’den oluşan kurula ön bir tasarı hazırlanmıştır. Komisyon hazırladığı ön tasarımı 18 Ekim 1960 tarihinde MBK Başkanlığına sunulmuştur. Bu tasarı 191 maddeden oluşmaktadır. Bu bilim kurulunun hazırladığı raporda, DP döneminde çoğunluğa dayanarak her istediğini yapabileceğini ortadan kaldırmaya yönelik olarak bir dizi önlemler almaya iterek kısmen de olsa siyasi partiler etkisiz kılınmaya çalışılmıştır. Tasarı devlet iktidarını çeşitli

organlar arasında paylaştırmak, birçok özerk kurul ve kurumlar oluşturmuştur (Devlet Şurası, Millî Savunma Şurası, Millî İktisat Şurası, Türkiye Millî Bankası, üniversiteler, TRT, müzeler, millî kütüphane, devlet konservatuvarı, opera ve tiyatrolar vb.). Böylece bu tasarıda yürütme organı oldukça zayıflatılmış, siyasi iktidarın etkinliği sınırlama yoluna gidilmiştir. Bu tasarı “*korporatif karakterli*” bir ikinci meclis de oluşturmuştur (Gözler, 2000, s. 83).

İkinci Ön tasarı Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî İlimler Enstitüsü tarafından hazırlanmıştır. 109 maddelik bu tasarıda kişi hak ve özgürlükleri, sosyal haklar, devlet idaresinin hem iki meclisli sistemle hem de idari yargı ve anayasa yargısıyla denetlenmesi, yargı bağımsızlığı gibi konular yer almaktadır. Bu tasarı İstanbul tasarısından farklı olarak, genel oya ve siyasi partilere şüpheli gözle bakılmamış ve özellikle yürütme organının zayıflatılmamasına dikkat etmiştir. İstanbul komisyonu ve raporu hukukçu bir yaklaşım içindeyken Ankara Siyasi Bilimler Fakültesi’nin ön tasarısı siyasi bilimci bir yaklaşım benimsemiştir. MBK’nın anayasa için görevlendirdiği İstanbul Üniversitesi anayasa komisyon grubu anayasa yapımını ayrı bir bilim ve bilimci işi olduğunu sayarken SBF kökenli komisyon grubu ise anayasa hazırlamanın siyasi bir iş olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zemin üzerindeki farklı görüşlerin var olduğu dikkate alınarak (Özbudun, 2002, s. 36) kamuoyunu temsil edecek daha iyi bir temsilci tarafından yapılması görüşüne varılarak 157 ve 158 sayılı Kanunlarla Kurucu Meclis’in kurulmasına izin verilmiştir. Kurucu Meclis anayasayı hem ayrı bir bilim hem de aydın misyonu ile siyaset ve siyasi güçlerin temsili kutupları birleştirecek ve tam genel oya dayanmayan yarım temsili bir görünüm kazanacaktır (Tanör, 1996, s. 283).

Kurucu Meclis’in kurulması Kasım ayını bulmuştur. Cemal Gürsel tarafından bizzat Kurucu Meclis’in yasa tasarısını hazırlamak üzere Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu görevlendirilmiştir. Feyzioğlu başkanlığında topladığı komisyon ekibiyle kısa ama yoğun bir çalışmayla Meclis’in altyapısını hazırlamıştır. Böylelikle söz konusu tasarı 12 Haziran tarihli ve 1 sayılı Geçici Kanuna ilave olarak 13 Aralıkta onanan 44. maddelik yasayla anayasa ve Anayasa seçim yasasını hazırlamakla sorumlu olarak kurulmuştur.

Kurucu Meclis yasanın 1. Maddesi:

Kurucu Meclis Türk ulusunun zulme karşı direnme hakkını kullanmak suretiyle onun adına eyleme geçen TSK’nın, meşruluğunu yitirmiş olan yönetimi, 27 Mayıs 1960 Ulusal Devrimi ile devirerek, meşru iktidarı emanet ettiği MBK ile demokratik hukuk devletinin kurulması yolunda ve var olan koşullara uygun olarak, ulusun en geniş anlamı ile temsil ereğini gözeterek ve bu yasa hükümlerine göre kurulacak olan Temsilciler Meclisi’nden oluşur. MBK

bu yasanın altında imzası bulunan başkan ve üyelerinden kurulur. Kurucu Meclis'in kabul ettiği anayasa ancak halkoyu ile onaylandıktan sonra kesinleşir şeklinde olan madde de meclisin işleyişiyle ilgili tüm özellikler, sorumluluk ve görevler belirtilmiştir (Akgün, 2009, s. 166).

Yasanın ikinci maddesi ise 29 Ekim 1961 yılına kadar bitirilmesi zorunlu olan işleri kapsamaktadır. Bu işler özetle, Anayasanın hazırlanması ve seçim hazırlıklarının bitirilmesi, adaletli bir seçim yasaının yapılması, siyasi partilerin eylemlerine izin verilmesi, Yüksek Adalet Divanı Kararlarının MBK'nın onayından geçirilmesi, Seçimlerin gerçekleştirilmesi, seçimlerden sonra TBMM'nin açılması ve meclisin yeni iktidara devri (Yıldız, 2001, s. 202-203), Kurucu Meclis, iki kanattan oluşmaktadır. Biri seçimle gelen Temsilciler Meclisi diğer ise Milli Birlik Komitesidir (Küçük, 2008, s. 122). Temsilciler Meclisi; siyasal partilerden, meslek örgütlerinden, üniversitelerden, sendikalardan, yargıçlardan ve sanayi odalarından gelen temsilcilerden oluşmaktadır (Kongar, 1985, s. 172).

Kurucu Mecliste kuruluşlarına göre temsilcilikler dağılımı şu şekildedir: Cemal Gürsel'e 10 kontenjan tanınmıştır. MBK ve Bakanlar Kurulu üyeleri Meclis'in tabii üyeleri sayılacaklardır. CHP'ye 45, CKMP'ye 25, Türkiye Baroları 6, eski muharipler 2, esnaf teşkilatı 6, gençlik 1, işçi sendikaları 6, üniversite 12, yargı organları 12, basın 12 temsilcikle katılacaktır (Kocabaş, 2014, 303).

Nihayetinde Meclis 6 Ocak 1961 de Ankara'da açılarak hızlı bir şekilde göreve başlamıştır. 9 Ocak 1960 tarihinde Meclis, Temsilciler Meclisi içinden 20 kişilik bir Anayasa Komisyonu kurmuştur (Özer, 2012, s. 92).

Temsilciler Meclisi kendi içinden seçtiği 20 üyeden oluşmaktadır. Meclis Komisyon başkanlığına Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün sevilen sayılan hocası Prof. Dr. Enver Ziya Karal getirilmiştir (Weiker, 1967, s. 91). Anayasa tasarısı hazırlamada temel metin olarak İstanbul Bilim kurulunun Ön tasarı metnini, yardımcı metin olarak da Ankara Siyasal Bilimler Fakültesi tasarı metnini kullanmışlardır. Hazırlık çalışmalarında, Fransız, İtalyan ve Federal Almanya Anayasaları ile Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789) İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) gibi dış metinlerden yararlanılmıştır. Komisyonda hukukçu (kanuncu) bakış açısını benimseyenler azınlıkta olup siyasal bilimci yaklaşıma sahip kişiler çoğunluktadır (Tanör, 1996, s. 284-285). Karal iki ay çalıştıktan sonra meclise Mart başlarında bir anayasa tasarısı sunmuştur. Karal Komisyonu'nun hazırladığı Anayasa taslağı, İstanbul Bilim Komisyonunun ana taslağının aksine, Ankara Siyasal Bilimler Fakültesinin taslağına daha yakın bir metindir (Weiker, 1967, s. 92).

Tasarı ilk önce Temsilciler Meclisi'nde sonra da Millî Birlik Komitesinde görüşülmüştür. Tasarının 17 madde de uyuşmazlık çıktı. Bu uyuşmazlıklar Temsilciler Meclisi ve Millî Birlik Komitesinden seçilen eşit sayıda üyeden oluşan Karma Kurul tarafından yeni bir metin düzenlenerek giderilmiştir. 27 Mayıs 1961'de yapılan Kurucu Meclis birleşik toplantısında tasarının son metni 260 kabul ve 2 çekimser oyla kabul edilmiştir. 157 sayılı kanun anayasanın halk oylamasına sunulmasını gerektiriyordu. 9 Temmuz 1961 günü yapılan halkoylamasına katılım %80'in üzerinde olmuştur. Oylama neticesinde % 61.5'i "evet", % 38.5 "hayır" çıkmıştır. Yeni Anayasa 20 Temmuz 1961 tarihi ve 10859 sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 15 Ekim 1961'de genel seçimler yapılmıştır ve XII'nci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi 25 Ekim 1961 günü toplanmıştır. Bu şekilde normal rejime geçilmiştir (Tanör, 2002, s. 375-376).

1961 Anayasası.

Türk siyasal hayatında çok partili hayata geçişle birlikte özellikle 1950-1960 yılları arasında yaşanan tüm sorunlar bir anayasa sorunu olarak görülmüş ve her sorunun çözümü de anayasa değişikliğinde görülmüştür. Bu nedenle 1961 Anayasası, 27 Mayıs 1960 hükümet darbesinden önce ülkede karşılaşılan rejim sorunlarını, özgürlük sorunlarını somut önlemlerle cevap verme ve demokratik bir anayasa amacı ile yapılmıştır. 1961 Anayasası kazuistik düzenlemelerin çokluğu nedeniyle tepki anayasası niteliğini doğurmuştur. Belirtmeliyiz ki gelişmekte olan ülkelerde anayasalar hep bir özlemin ifadesidir (Gözübüyük, 2006, s. 141, Tanör, 2002, s. 377).

1961 Anayasası 6 kısım, 157 asıl ve 22 geçici maddeden oluşmaktadır. Asıl ve geçici maddeden kasıt şudur: Asıl maddeler, devamlı olarak yürürlükte olan maddelerdir. Fakat anayasa asıl madde tabirini kullanmamış sadece geçici madde tabirini kullanmıştır. Geçici maddeler ise bir defaya mahsus pratik edilmekle birlikte yürürlükten kalkan maddelerdir. Anayasanın kısım isimlerine bakacak olursak: Birinci kısım: Genel Esaslar, ikinci kısım: Temel Hak ve Ödevler, Üçüncü kısım: Cumhuriyet'in Temel Kuruluşu, dördüncü kısım: Çeşitli hükümler, beşinci kısım: Geçici hükümler, altıncı kısım: Son hükümlerin yer aldığı kısımdır (Yılmaz, 2012, s. 139).

1961 Anayasası demokratik devlet modelini düzenleyen kuvvetler ayrılığı, yani yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirinden ayrılması çerçevesinde geliştirilmiştir (Aygün, 2009, s. 181). 27 Mayıs 1960 darbesinin meşruiyet bildirisi ile başlayan 1961

Anayasası başlangıcında:

Tarihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan; Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti; Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak milli birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak ve; “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesinin, Milli Mücadele ruhunun, millet egemenliğinin, Atatürk Devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olarak; İnsan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletinin bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurmak için; Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan bu Anayasayı kabul ve ilân ve onu, asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile hürriyete, adalete ve fazilete âşik evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet eder. Direnme hakkıyla başlayan bu içerik darbenin hukuksal dayanağını oluşturan, içinde tarihi tecrübeleri barındıran ve Anayasa'nın amacını açıklayan bir ana fikir kısmıdır (Akgün, 2009, s. 182).

1961 Anayasası'nda 1924 Anayasasında yer alan milliyetçi devlet kavramına yer verilmemiş buna mukabil başlangıç bölümünde Türk milliyetçiliği ve milli devlet ifadeleri yer almıştır (Odyakmaz, 2006, s. 26).

1961 Anayasası, 1924 Anayasası'nda devletin şeklinin Cumhuriyet olduğunu ifade eden temel hükümleri korumuştur (Keskin, 2011, s. 69). 1961 Anayasası, 1924 Anayasası gibi egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletininindir demiştir. Lakin 1924 Anayasası millet adına egemenlik hakkının yalnız TBMM'nin kullanabileceğini belirtirken, 1961 Anayasası Egemenlik başlığı altında millet egemenliğini anayasanın koyduğu hükümlere göre yetkili organlar tarafından kullanılır, demiştir. Böylelikle TBMM, egemenliği kullanan tek organ olmaktan çıkartılmıştır (Gözübüyük, 2006, s. 141-142). Bu içerik mecliste oy çokluğuna sahip olmanın milletin kaderine hâkim olma güvencesine yetmeyeceğini vurgulayarak yargı organını önemi arttırılmıştır. 1961 Anayasası'nda yer alan bu duruma yeni gelinmemiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra anayasalarında düzenleme yapan dünya ülkelerinde ulus egemenliğini mecliste oy çoğunluğuna sahip iktidara bırakmayacak sınırlamalar getirmiştir (Akgün, 2009, s.185).

1961 Anayasası “insan haklarına dayanan devlet”, “demokratik devlet”, “sosyal devlet”, “laik” ve “hukuk devleti” gibi ilkelere yer vermiştir. Bu ilkelerden hukuk devleti ilkesi açık olmamakla 1924 Anayasasında yer almıştır. Bununla beraber bazılarının daha önceki anayasalarımızda varlığı mevcut iken “sosyal devlet” ilkesi anayasada varlığı kabul görmüş tamamen yeni bir kavramdır (Odyakmaz, 2006, s. 26). Sosyal devlet vatandaşların sosyal durumlarının refahıyla ilgilenen onları asgari bir yaşama düzeyi sağlamayı amaçlamaktadır. Aslında kavram anlam bakımından pek de yeni bir kavram sayılmamaktadır (Soysal, 2011, s. 258). 1924 Anayasası’nın temel ilkelerinden olan laiklik kavramı ise 1961 Anayasası’nda aynen korunmuştur (Gözübüyük, 20006, s. 142).

Anayasa felsefi amacı bakımından insan ve bireyi değerli kılmakta ve toplumu hak ve özgürlüklerini uzlaştırıp geliştirmeyi ana hedef olarak benimsemiştir (Tanör, 2002, s. 378). Bu manada 1961 Anayasası temel hak ve özgürlüklere oldukça geniş yer vermiştir (Gözübüyük, 2006, s. 143). Temel hak ve özgürlükler 1961 Anayasası’nın ikinci kısımda düzenlenmiştir. Bu kısmın birinci bölümünde temel hak ve özgürlüklere ilişkin genel hükümleri, ikinci bölümde kişinin hakları ve ödevleri, üçüncü bölümde sosyal ve iktisadî haklar ve ödevler, dördüncü bölümde ise siyasî haklar ve ödevler düzenlenmiştir. Sosyal hak ve ödevleri de ilk defa sistemli olarak 1961 Anayasasında düzenlenmiştir. Bu bakımdan 1961 Anayasasının önemli bir yeniliği sayılmaktadır (Gözler, 2000, s. 86). Keza Anayasa sınırsız bir temel hak ve hürriyet kabul etmemektedir. Bu haklar devletin ülkesi ve milleti ile bütünlüğü, Cumhuriyeti, kamu düzeni, kamu yararı, milli güvenliği, genel ahlakı ve genel sağlığı ve anayasanın ilgili maddelerinde gösterilen özel nedenlerden ötürü sınırlandırılabilir. Fakat temel hak ve hürriyetlerle ilgili kanunlarla yapılan sınırlama hiçbir şekilde temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunulmamıştır. Bunun dışında temel hak ve hürriyetler kanun dışında hiçbir surette sınırlandırılmaz (Özer, 2012, s. 93).

1961 Anayasası yasama organı olarak çift meclisli sistemi kabul etmiştir. Çift Meclis Sistemi yeni gelişme olmayıp I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet döneminde uygulanmıştır. 1961 Anayasası’na göre yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne aittir (m. 5). Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan kuruludur (m. 63). 1961 Anayasası yasama ve yargıdan bir yetki olarak bahsederken yürütmeyi görev olarak nitelendirmiştir. Anayasaya göre yürütme görevi kanunlar dâhilinde Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir (Gözler, 2000, s. 86). Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış kendi üyeleri arasından, (Özer, 2012, s. 97) toplam üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunu elde etmesiyle yedi yıllık

süre için gizli oyla seçilir. Eğer ilk iki oylamada bu çoğunluğu elde edilmezse, sonraki oylamalarda salt çoğunlukla iktifa edilir (Özer, 2012, s. 97).

Bakanlar Kurulu ise Başbakan ve Bakanlardan oluşmaktadır. Başbakan, Cumhurbaşkanı tarafından, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır. Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakan tarafından seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır (m. 102). Nihayetinde Bakanlar Kurulu Millet Meclisinden güvenoyu almak zorundadır. 1961 Anayasası Bakanlar Kurulu'nu yasama organına karşı oldukça zayıf bırakmıştır (Özer, 2012, s. 99).

Yargı 1961 Anayasası'nın 7'nci maddesine, yargı yetkisi, Türk milleti adına bağımsız mahkemelere aittir. Mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik güvencesi ile tanınmıştır. Anayasa yargı alanında hâkimlerin bağımsızlığını sağlamak üzere Yüksek Hâkimler Kurulunu kurarak önemli bir yenilik getirmiştir (Gözler, 2000, s. 88).

1961 Anayasasının Getirdiği Kurumlar

27 Mayıs 1960 darbesi ile yeni bir döneme giren Türkiye söz konusu darbe sürecinde çok önemli temel değişikliklerle karşı karşıya kalmıştır. Sonuçta yeni bir anayasaya kavuşmuş ve bu anayasanın getirdiği kurumlar Türk devlet ve toplum hayatına girmiştir. Bunları birçoğu günümüze kadar yaşamış etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Çalışmanın bu kısmında söz konusu yeni kurumlar incelenecektir.

Çift Meclisli Yasama (Cumhuriyet Senatosu).

Demokrasi kavramından söz edildiğinde akla ilk gelen devlet mekanizmalarından biri yasama organıdır. Yasama yetkisinin varlığı, devlet olmanın zaruri bir gereğidir. Bu nedenle yasama yetkisinin varlığının devletin ortaya çıkışıyla beraber başladığı kabul edilir. Çift meclis yapısının ülkelerin mevcut toplumsal ve siyasi yapılarının ürettiği dinamikler çerçevesinde geliştiğini ifade etmek mümkündür. Çift meclis, kavramı devletin üç temel organlarından biri olan yasama kuvveti ve bu kuvvetin kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak gibi en temel fonksiyonunu elinde bulunduran yasama organının iki meclisli olmasını anlatan siyasal bir sistemdir (Yavuz, Bülbül, 2012, s. 218). Çift meclisli yapı ilk olarak 13. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılda bu sistem Amerika tarafından benimsenmiştir. 19. yüzyılda ise Osmanlı Devleti, Almanya, İtalya, Japonya, Fransa gibi ülkeler de iki meclisli sistemle yönetilmişlerdir (Özgişi, 2012, s. 2-3).

Tarihsel süreç göz önünde bulundurularak Türkiye'de çift meclisli sisteminin analiz edilmesi Türkiye'nin demokrasisi ve parlamenter sisteminin kavranması açısından önem taşımaktadır. Türk siyasal sisteminde bir denetleme organı olarak kurulan çift meclis

uygulaması 27 Mayıs 1960 darbesiyle tekrar uygulamaya konulmuştur. 1961 Anayasası o zamana kadar var olan tek meclis TBMM yerine ikili Meclis sistemini uygun görmüştür. Bunda 1950 öncesi öne sürülen görüşlerin, özellikle de CHP'nin seçim bildirimlerinde yer alan kararları etkili olmuştur. Buna göre TBMM, Cumhuriyet senatosu ve millet meclisinden oluşan yeni bir meclis yapısı oluşturulmuştur (Turan, 2002, s. 61).

Cumhuriyet Senatosu'nun kurulmasındaki temel gerekçe, daha çok yasamanın etkili ve verimli işleyeceği fikrine dayandırılmıştır. Ayrıca 1961 Anayasası'nın gerekçesinde belirtilen demokratik bir rejimde ikinci meclise düşen görevlerin başında, parti politikalarının toplumun bazı kesimlerinin düşüncelerini göz ardı etmesinin giderileceğini ve "*Millet Meclisinden farklı bir seçim sistemi ile seçilen ve kamuoyunun istikametlerini daha nüanse hale getiren Cumhuriyet Meclisi'nin*" bu manada fayda sağlayacağı belirtilmiştir. Böylelikle genel seçimlerle Mecliste tecelli eden küresel siyasî tercih ve istikametleri temelinden değiştirmeden, gereken ince ayrımların dikkate alınması veya bunlara dikkatin çekilmesi ikinci meclisin görevlerinden sayılmıştır. İkinci olarak demokratikleşmiş toplumlarda siyasi tercihler ve kararların oluşumu geniş ve kamuoyuna açık tartışmalarla yapılmasının iktidarların sorumluluğunda olduğu ve hükümet çalışmalarının bir başka denetleyici organ önünde de tartışılıp görüşülmesiyle daha güvenilir bir hal alacağı savunulmuştur (Özgişi, 2012, s. 57). Tek meclis sisteminin yasama yetkisi üzerinde çoğunluk oyuyla Menderes iktidarına diktatörlüğe götürecek sınırsız imkânlar sağlaması bu sistemi yıprattığı düşünülmüyordu. 1961 Anayasası hazırlanırken bu imkânların elden geldiğince azaltılmaya çalışılmıştır (Weiker, 1967, s. 96).

TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu adını taşıyan iki kanattan oluşacaktır. Millet Meclisi, genel oyla seçilen 450 milletvekilinden oluşur (m. 67). (Gözler, 2012, s. 187). Seçimle ve atama yoluyla oluşan bir yasama gücünü temsil eden Cumhuriyet Senatosu ise (Özer, 2012, s. 96) üç kategori üyelikten meydana gelmektedir. 150 üye, olan birinci grup halk tarafından; 15 üye Cumhurbaşkanı tarafından seçilir ve bu üyeler ülkeye çeşitli alanlarda hizmet etmiş seçkin kişilerden oluşmaktadır ancak üyelerin en az on tanesi bağımsızlardır (Özer, 2012, s. 96). İlk grup üyelerinin görev süresi altı yıldır. Anayasa'da "Tabii üyeler" isminin verildiği üçüncü grubun görev süresi ömür boyudur (Gözler, 2012, s. 187). Tabii senatör olarak da adlandırılan üçüncü grup senato üyeleri, darbeyi gerçekleştiren ve birçok sorumluluk altına girmiş olan MBK üyeleridir. Anayasaya göre ömür boyu Tabii senatör olarak parlamentoya giren MBK üyeleri için Senatörlük, açıkçası koruyucu bir kalkan olarak düzenlemiştir (Turan, 2002, s.61). Cumhuriyet Senatosuna üye seçilmek için; 40 yaşını

doldurmuş olmak, yüksek bir eğitim kurumundan mezun olmak ve milletvekili seçilme şartlarını taşımış olması gerekir (Özer, 2012, s. 96).

Milli Güvenlik Kurulu.

Milli güvenlik kavramı geniş kapsamlı bir kavram olması nedeniyle kavramın ne olduğu ile ilgili tam manada bir uzlaşa sağlanamamıştır. Çünkü kavram siyasi, ekonomik ve toplumsal unsurlar göz önüne alındığında değişen şartlara göre kavramla ilgili farklı çıkarımlar saptanılabilir (Keskin, 2011, s. 76). Kavram geleneksel anlamıyla mevcut devlet düzenini tehdit edecek her türlü faaliyetlere karşı önlemler alınması şeklinde tanımlanabilir. Tarihsel açıdan milli güvenlik kavramının gelişim süreci topyekûn harp kavramının kullanılması ile başlamıştır. Birinci Dünya Harbi'nin deneyiminden geliştirilen topyekûn harp kavramı barış dönemlerinde de bir savaş hazırlığı olarak kurgulanması ve savaş arası dönemlerde yeni bir küresel savaş olasılığını önlemek amacıyla topyekûn harp yerine topyekûn savunma kavramı tercih edilmiştir. Milli güvenlik kavramının yaygın kullanıma kavuşması II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir (Özcan, 2010, s. 310).

Milli güvenlik kavramı Türkiye'de daha çok milli savunma ve toplumsal düzeninin korunması için kullanılmış bir kavramdır. Ellili yılların ortasında askeri çevreler tarafından çok sık kullanılmaya başlanan milli teriminin kavrama dönüşerek yaygınlaşması ve siyasi söylemlerin merkezine yerleşmesi 1961 Anayasası'nın kabul edilmesinden itibaren yirmi yıla yayılan bir süreci kapsamaktadır. Milli güvenlik kavramı Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak kullanılan milli müdafaa, iç ve dış ehemmiyet, memleket ehemmiyeti vb. kavramların yerine kullanılarak yaygın bir kullanım alanına kavuşmuştur. (Özcan, 2010, s. 307).

II. Dünya Savaşı sonrasında ülkelerde milli savunma ve koordinasyonundan sorumlu yeni organlar meydana gelmiştir. Bunun nedeni savaş esnasında sivil otorite ile askeri yetkililer arasında yaşanan karışıklıklar ve savaş yönetiminin politika ile askerlik biliminin kesiştiği bir alanı oluşturması, ülkelerin kendi hukuk sistemlerinde yasal düzenlemeler yaparak milli savunma sistemlerini planlama ve koordinasyonu için yeni organların zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Keskin, 2011, s. 76).

Türkiye'de milli savunma hizmetlerinin koordinasyonu amacıyla bir kurulun oluşturulması 1944 yılında Genelkurmay Başkanlığı tarafından Başkanlığa gönderilen bir tasarıyla başlamıştır. 1949 yılında 5399 sayılı kanunla Milli Savunma Yüksek Kurulu adı altında bir teşkilat kurmuştur (Keskin, 2011, s. 76-77). Ancak bu düşünce ve uygulama II.

Dünya Savaşı ile ortaya çıkmış bir olgu değildir. Çok önceden benzer amaçlarla 1922’de Harp Encümeni, 1933’te de Yüksek Müdafaa Meclisi kurulmuştur (Özdemir, 1989, s. 90).

1960 darbesine kadar 12 yıl varlığını devam ettiren Milli Savunma Yüksek Kurulu darbe sonrası düzenlemeler neticesinde 1961 Anayasası ile Milli Güvenlik Kurulu’na dönüştürülmüştür (Özdemir, 1989, s. 97). 27 Mayısla birlikte Ordu yapılan yeni düzenlemeler sonucu siyasi alanda etkin ve belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Bu eğilim sonradan örtülü iktidar görünümü kazanmıştır. Bu durum 1961 Anayasası’nda açıkça ifade edilmiştir. Anayasa’nın başlangıç kısmında yer alan ifadeler ve 111. madde bunun en net ifadesidir.

Milli Güvenlik Kurulu’nun görev ve yetkilerini belirleyen 111. madde aynen şöyle demektedir:

Milli Güvenlik Kurulu, kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet temsilcilerinden kuruludur. Milli Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanı Başkanlık eder; bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar. Milli Güvenlik Kurulu, milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir (Çavdar, 2000, s. 116).

Milli Güvenlik Kurulu başlığı altında 1961 Anayasası’nda yer alan bu maddeyle Milli Güvenlik Kurulu’na başbakanı, devlet bakanını ve başbakan yardımcılarını, Milli Savunma, İçişleri, Maliye ve Ulaştırma ve Çalışma bakanları ile Genelkurmay Başkanı hava, deniz, kara kuvvet temsilciler yerleştirilerek asker-sivil karması bir yapı ortaya çıkmıştır (Bayramoğlu, 2004, s. 78). MGK aracılığıyla adeta bir siyasi parti haline gelen ordunun kendini yetkilendirme sebebinin MBK üyesi ve tabii senatör Haydar Tunçkanat’ın ifadelerinden açıkça görmek mümkündür.

Tunçkanat MGK’nın gerekliliğini şöyle ifade etmektedir:

Komite oy çoğunluğu ile iktidara gelecek olan siyasi partilerin yeni anayasamızda kurulacak ikinci cumhuriyeti de dejenere edip yeni bir ihtilale sebep olmalarını önlemek için, yeni Anayasa ile Milli Güvenlik Kurulu’nu bir tedbir olarak getirmiş ve vazifelerini de açık seçik belirterek Cumhurbaşkanı ve Kurulun asker üyelerini de milli güvenliğimizi ilgilendiren her türlü problemde temel görüşlerini bu kuruma bildirmekle, hem görevli hem sorumlu kılmıştır.... (Bayramoğlu, 2004, s. 78).

Hukuki bağlamda hükümete yardımcı bir kurul olarak görülmemişse de fiili olarak hükümet üstü bir kurul olarak dikkat çeker. Ordu MGK aracılığıyla ilerleyen zamanda siyaset,

ekonomi ve hukuk alanında nüfuzunu arttırarak bir nevi siyaset üzerindeki vesayetini kurumsallaştırmıştır.

Anayasa Mahkemesi.

1961 Türk Anayasası hukuk devleti idealine ulaşabilmek amacıyla hukuk devleti olma gereklerine bağlı olarak, devletin bütün faaliyet ve işlemlerini yargı denetimine tabii tutmuştur. Anayasa'nın 114. Maddesi gereğince “*idarenin hiçbir eylem ve işlemi hiçbir halde, yargı mercilerinin denetimi dışında bırakılamaz*” bu prensibe göre idarenin eylem ve işlemleri için idare mahkemelerine, meclisin koyduğu kanunlara karşı Anayasa Mahkemesine başvurulabilir. Kanunların anayasaya aykırı olmaması hukuk devleti açısından büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü anayasanın korunması kişi hak ve hüviyetlerinin olduğu kadar bütün hukuk düzenin de korunması demektir. Bu mahiyetle 1961 Anayasası, kanunların anayasaya uygunluğu denetimi için Türk hukukunda ilk defa olmak üzere bir Anayasa Yargısı kabul etmiştir (Azrak, 1962, s. 649).

1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti'ye yüklenen suçlardan birisi anayasayı ihlal suçlamasıdır. DP'nin çoğunluk baskısı kurarak anayasayı ihlal ettiği düşüncesi Anayasa Mahkemesinin kurulmasını gündeme taşımıştır. Anayasa mahkemesinin denetleme yetkisi ile ilgili kanun tasarısının meclise sevki sırasında hükümet tarafından hazırlanan gerekçede anayasayla ilgili özetle şöyle denmektedir: Tasarı kaleme alınırken Anayasa Mahkemesine ilişkin Anayasa hükümleriyle memleket ihtiyaçları esas alındığını, bununla beraber Anayasa yargısı alanında mevcut yabancı sistemlerden sistemimize uygun olanlara dikkate alınarak göz önünde tutulduğunu ve yabancı ülkelerin bir kısmında kanunlara ilişkin Anayasa yargısı dava mahkemeleri ile yürütülmekte olduğunu diğer bir kısmının da çoğu Anayasa Mahkemesi unvanını taşıyan özel yargı mercilerine bırakıldığını ifade etmiştir. Kanunların Anayasaya uygunluğunun hem ihtisas isteyen, hem de hiçbir kuşkuya yer verilmeyecek bir ciddi mesele olduğunu dile getirerek Anayasa Mahkemesinin zaruriyetine değinmiştir. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi'nin tercih etmenin yerinde bir karar olduğunu beyan etmiştir. Yargı denetiminin uygulanmasında önleyici (preventif) ve giderici (repressif) olmak üzere iki sitem mevcuttur. Kanunların birinci sistemde çıkmadan önce, ikincisinde ise çıktıktan sonra yargı denetimine tabii tutulduğu izah edilerek söz konusu tasarı hazırlanırken aynı sitemin uygulanmakta olduğu Almanya ve İtalyan Anayasa Mahkemelerine ait kanunlar bilhassa dikkat alındığını açıklanarak önleyici ve denetleme şekli için ise Fransız Konseyine ait hükümlere bakıldığı bildirilmiştir (Özçelik, 1962, s. 603).

Anayasa mahkemesi 15 asil ve 5 yedek üyelerden kuruludur. Asil üyelerden dördü Yargıtay üçü Danıştay üçü Millet Meclisi, ikisi Cumhuriyet Senatosu, iki üyede

Cumhurbaşkanınca seçilir (Özer, 2012, s.102). 1961 Anayasası'nın 145-152 arasındaki maddelerde Anayasa Mahkemesi'nin kuruluş, görev ve yetkileri, yargılama yöntemi ele alınmıştır.

147. madde de mahkemenin görev yetkilerini şöyle belirlenmiştir:

Anayasa Mahkemesi, kanunlarının ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İç tüzüğü'nün Anayasaya uygunluğunu denetler. Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu üyelerini, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini, Cumhuriyet Başsavcısını, Başkanın sözcüsünü, Askeri Yargıtay Başsavcısını ve kendi üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar ve Anayasa ile verilen diğer görevleri yerine getirir Anayasa Mahkemesinin, Yüce Divan sıfatıyla yargılamasında savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı yapar (Çavdar, 2000, s. 110).

Anayasa maddesindeki hususlar dikkate alındığında Türkiye'de Anayasa mahkeme kurulması daha çok politikanın yargı yoluyla denetlenmesi fikrine dayalı olduğu anlaşılmaktadır (Azrak, 1962, s. 650). 1961 Anayasasının 147'nci maddesinin 1. fıkrası anayasaya aykırı düzenlemiş kanunları yürürlükten kaldırma yetkisi tanımıştır. Türkiye'de ilk defa kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyen özel bir yargı merci oluşturulmuştur.

Anayasa Mahkemesi kurulduktan sonra hem sağ hem de sol partililer tarafından eleştiri yağmuruna tutulmuştur. Sağ kesim Anayasa Mahkemesi'ni millet iradesi üstünde sınırlayıcı bir güç olarak görürken sol kesim ise devrimsel atılımları engelleyeceği bir kurum olarak görmüştür (Özbudun, 2002, s. 336).

Yüksek Hakimler Kurulu.

1961 Anayasasının yargı alanında getirdiği önemli bir yenilik hakimlerin bağımsızlığını sağlamak üzere kurduğu Yüksek Hakimler Kuruludur (md. 143). Böylelikle yüksek yargı kurulu ilk defa Türk anayasal sistemine girmiştir (Gözler, 2000, s. 88). 1961 Anayasası'nın 132. maddesi hakimlerin görevlerinde bağımsız olduklarını ve anayasaya, kanuna, hukuka vicdani kanaatlarına göre hüküm vereceklerini açıklamaktadır. Anayasada hakimlik teminatı ve mahkemelerin bağımsızlığı hususların hükmüne bağlanmıştır. Hiçbir organ, makam ya da merci ve kişinin hakimler yargı yetkisini kullanırken emir ve talimat verme hakkı yoktur. Ayrıca bu organların hakimlere genelge yollayamayacağı, tavsiye veya telkinde bulunamayacağı hükme bağlanmıştır. 133'üncü maddeyle hakimlerin hiçbir şekilde görevden alınamayacağı, re'sen emekli edilmeyeceği, bir mahkemenin ya da kadronun

kaldırılmasıyla aylıklarından yoksun bırakılmayacağı hükmüne bağlanarak hakimleri teminat altına almıştır (Özer, 2012, s. 101).

Anayasada hakimlik teminatı ve mahkemelerin bağımsızlığını hususların hükmüne bağlamıştır. Yüksek Hakimler Kurulu 1961 Anayasası'nın 143. Maddesi gereğince; on sekiz asli ve beş yedek üyeden oluşmaktadır. 6 üye ve 2 yedek üye Yargıtay Genel Kurulu tarafından kendi arasından, 6 üye, 1 yedek üye birinci sınıf hâkimlerce gizli oyla, 6 üye ve 2 yedek üye yasama organı tarafından Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu üyesi olma hakkını kazanış 65 yaşını doldurmamış kimseler tarafından gizli oyla ve sağlanan çoğunlukla seçilirler (Aldıkaçtı, 1973, s. 312).

Yüksek Hakimler Kurulu Demokrat Partinin iktidar yıllarında hukuku yok sayarak, Yargı Kurumları üzerindeki kurduğu baskılara tepki olarak oluşturulmuştur. 1961 Anayasası siyasi erkin yargı üzerindeki baskısı ve müdahalesini engellemeye çalışmıştır. Bu nedenle yargıyla ilgili yapılan tüm düzenlemeler ve yenilikler yürütmenin etkisinden uzak tutulmaya çalışılmıştır (Özer, 2012, s. 102).

Devlet Planlama Teşkilatı.

MBK anayasal düzenlemelerden sonra ikinci önceliği, DP'nin son döneminde yoğunlaşan ekonomik sorunların çözümüne yönelik hukuksal düzenlemeler olmuştur. 27 Mayıs rejimi, ekonomideki tüm sorun ve sıkıntıları ekonomik planın olmayışına bağlamıştır (Ahmad, 2015, s. 159). Bu konuda ele alınan en önemli karar Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasıydı (Keyder,1990,s.315). İlk plan Cumhuriyet'in devrimci kadrosu tarafından 1932 yılında başlamıştır. 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi planı kabul edilir. Birinci plan zamanında başarıyla amacına ulaşmıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı II. Dünya Savaşı'nın çıkması nedeniyle uygulanmamıştır. Cumhuriyet'in ilk planlama girişiminin kesintiye uğraması 1960 yılına kadar sürecek plansız dönemi başlatacaktır. Ancak bu plansız dönemde plan arayışları sürmüştür (Aslan, 1988, s. 104).

Yasanın hazırlanma süreciyle ilgili yapılan çalışmalar planlama teşkilatının ve plan çalışma nitelikleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Burada belirleyici faktör MBK'nın hazırlık çalışmalarında Amerika Birleşik Devletlerinde ekonomi tahsili yapmış ve planlama üzerine çalışılmış olan Kara Kuvvetleri Genel Sekreteri Kurmay Binbaşı Şinasi Orel'in tam yetkili olarak teşkilatın başına getirilmesidir. Planlamayla ilgili girişimler asker ve çevresinde büyük ilgi uyandırdı. Asker dışında çalışmalarda; sivil, akademisyen, politikacı, işadamı, yönetici ve pek çok kişi yer almak istemiştir (Türkcan, 2010, s. 231).

Albay Orel öncelikle işe bu büyük projede çalışacak uzman bir ekip oluşturmakla başlamıştır. Orel ekibe İktisat profesörü Jan Tinbergen'nin yanında çalışmış olan Saldun Aren, Nejad Bengül, Atilla Karaosmanoğlu ve Ali Çlingiroğlu gibi önemli isimleri dâhil ederek bu ekiple çalışmaya başlamıştır. Çalışmada Profesör Dr. Reşat Altan, Doç. Dr. Nuri Yalman, ve Cemal Mihçioğlu da bulunmuştur (Özdağ, 1997, s. 294). Planlama örgütünün genç kadro önce planlamanın örgüt modelinin oluşturulmasında daha sonrada planlamada izlenecek yolu belirlemiştir. Bu ekibin amacı Türkiye'ye özgü, Türkiye'nin idari yapısı ve hiyerarşisiyle bütünleşecek olan uygun sistemi bulmaktı. Daha önceden kurulmuş olan planlama örgütleri başka ülkelerde kurulmuş olan planlama örgütlerine göre tasarlanmıştı. Bu sistemlerin ulusal idare sistemiyle çalışması oldukça zor oluyordu. Bunda çalışmaların yürütülmesine uluslararası örgütlerde çalışmış uzmanların görevli olması da etkili olmuştur. Orel ve ekibi tarafından benimsenen ilk ilkelerden biri planlamanın Türk uzmanlar tarafından hazırlanması idi (Türkcan, 2010, s. 232).

Orel ve ekibi 10 Eylülde Komite toplantısında Komiteye sunularak, görüşmelerde daha önceden MBK İktisat Komisyonu tarafından ele alınmış olan bazı noktalarda değişiklik yapılmıştır. Bu görüşmelerde esnasında Radikallerin İktisadi Komisyon temsilcisi olan Dündar Taşer planlama örgütünün güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Şinasi Orel Komiteye Devlet Planlama Teşkilatının görevlerini şöyle açıklamıştır: Bu teşkilatın 10 yıllık hedefe göre ülkenin servetlerinin yatırım alanlarının nereler olacağını ve ülkede yaşama standartlarının ne dereceye kadar yükseltilebileceğini tespit edecektir. Böyle bir planlama yapıldıktan sonra ülkeye vekalet edenler yıllık planlarını bu teşkilata göre yürüteceklerini, bu surette hem ekonomik alanda hem de sosyal alanda 10 senelik bir hedef belirlediklerini, bu çalışmayı yaparken hassasiyetle üzerinde durdukları bir husus bu planın siyasi iktidarın elinde oyuncak olmasını engellemek amacıyla Yüksek Planlama Kuruluna siyasi iktidardan, uzmanlarından ve bunların dışında İktisat Şurasından da birer aza almak suretiyle bir dereceye kadar dengeli bir organ kurmaya ve bu organ sayesinde ülkenin ekonomik gücünü arttırmayı planladıklarını belirtmiştir (Özdağ, 1997, s. 295).

Komite tasarımı 29 Eylül'de tekrar ele almıştır. Türkeş tasarının kanunlaşmasına karşı çıkararak kanun tasarısının iade edilmesini, bir hafta sonra bir Başbakanlık teşkilat kanun tasarısının Komiteye sevk edilmesini istemiştir. Türkeş'in zihninde daha geniş yetkiler bulunuyordu ve Başbakanlıktan ayrı olarak yetkilendirilmiş bir teşkilatı kabul etmemiştir. Erkanlı ise tasarının hemen kabul edilmesi taraftarı idi. Çünkü kanunun gecikmesi birçok kredinin buna bağlı olduğunu belirtmiştir (Özdağ, 1997, s. 295-296). Tasarının tümü o güne

kabul edilmiş maddeleri 30 Eylül 1960'da kabul edilerek 91 sayılı kanun ile Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur (Seydioğlu,2002, s.119).

1961 Anayasası'nın belkemeklerinden biri olan kalkınma kavramı iktisadi söylemimize planlamacı bir modelle anayasaya dâhil olmuştur. Kalkınma planlarının ve yıllık programlarının hazırlanması amacıyla anayasal bir kurum olarak kurulmuştur (Çavdar, 2000, s. 111).

Türk Radyo ve Televizyon Kurumu.

Kitle iletişim araçları kitlelere ulaşmada, kitleleri belirli bir yere yöneltmede, kamuoyu oluşturmada önemli bir güce sahiptir. Bu güç siyasi aktörler tarafından, iktidardakini yıpratmak, seçimleri manipüle etmek, bir ideolojiyi yaymak ya da iktidarda ise mevcudiyetini sürdürmek ve gelecek seçimleri kazanmak amacıyla propaganda aracı olarak kullanılabilir (Güngörmez, 2002, s. 2).

Çok partili hayata geçişle birlikte radyo siyasi tartışmaların birinci maddesi olmuştur. Bunun nedeni radyonun dönemi itibarı ile güçlü bir iletişim aracı olmasıdır. Radyo siyasi aktörler tarafından iktidarının uzun sürmesi ve diğer seçimleri kazanabilmesi için önemli bir propaganda aracı olarak görülmüştür. Öyle ki siyasi aktörler radyoya sahip olmakla hükümete sahip olunabileceklerini düşünmüşlerdir (Devran, 2011, s. 55).

Türkiye'de dönemin tek partisi olan CHP çok partili hayata geçişle birlikte demokratikleşme gereği liberalleşme siyaseti içinde birçok yasa değişikliğinin yanında radyonun da muhalefet tarafından kullanılmasının yolu açılmıştır (Asker, 2014, s. 128). 1950 yılında iktidara gelen Demokrat parti radyo konusunda bir süre hassas ve iyi niyetli bir politikalar izlemiştir. Ancak Demokrat Partinin ilk yıllarından itibaren radyo muhalefet ve CHP arasında sorun olmuştur (Devran, 2011, s. 55). Yazılı basın desteğini alarak iktidara gelen Demokrat parti zamanla yazılı basının desteğini kaybetmiş ve elinde kullanabileceği radyo kalmıştır (Asker, 2014, s. 132). Menderes radyoyu muhalefetin artan eleştirilerine karşı “meşru müdafaa” aracı olarak değerlendirmiştir. Bu artan çekişmeler ve yaşanan diğer olaylar ordunun yönetime el koymasıyla sonuçlanmıştır. Yassıada duruşmalarında mahkemenin ön önemli konularından birini radyo oluşturmuştur. Mahkemede Vatan Cephesi yayınları ve Radyo Gazetesi gibi programlarla Menderes'in radyoyu siyasi bir araç olarak kullandığı kararına varılmıştır (Devran, 2011, s. 55-56). Lakin belirtmek lazımdır ki 27 Mayıs'tan önce polemik aracı olan radyo 27 Mayıs'tan sonra da darbeciler tarafından tenkit ve propaganda aracı olarak kullanılmaya devam edilmiştir.

Türk siyasal hayatında önemli yeri bir yeri olan radyo 1960'tan sonra getirilen yeni düzenlemelerle yeni bir anlayış kazanmıştır (Devran, 2011, s. 56). 1961 Anayasası 1950-1960 arasındaki iktidar-muhalefet ilişkilerinin gerginleşmesinde önemli payı olan radyo yayıncılığının tarafsızlaştırılmasını ve özerk bir yapıya kavuşturulması için (Keskin, 2011, s. 108) Türk Radyo ve Televizyon Genel Müdürlüğü ilgili kanun tasarısı Kurucu Meclise sunularak Temsilciler Meclisi Basın-Yayın ve Turizm Komisyonunda görüşülmüştür. Yasama organı bu tasarıyı yeni anayasa tasarısı altında incelemiştir. TRT Kurumu bilakis 1961 anayasasından sonra Türk siyasetinde önemli bir yer işgal eden bir kuruluş haline gelmiştir. Kuruma verilen vazifelerin yapısı, kamuoyu üzerindeki etkisi düşünüldüğünde siyasi partilerin radyo üzerine eğilmelerini zorunlu kılmıştır. Siyasi aktörler ister muhalefette olsun ister iktidarda olsunlar bu kurumun hem kendi yanlarında olmasını isterler hem de tarafsız hareket etmesini isterler. Bu durum Radyo ve Televizyon hüviyeti için sınırlı bir özerklik olmaktan öteye gidememiştir. Söz konusu nedenler göz önüne alınarak 1961 Anayasası radyo ve televizyon hürriyetlerinin yürütülmesine ve bunu yürütecek olan kuruluşa özel bir önem vermiştir. Bu hizmetlerin yürütülmesi ve bu hizmetleri yürütecek kuruluşla ilgili bazı esaslar anayasada (Gözübüyük, 1969, s. 51-52). 26. ve 121. maddede belirtilmiştir.

Anayasanın “Basın dışı haberleşme araçlarından faydalanma hakkı” başlığını taşıyan 26. maddesi şöyledir:

Kişiler ve siyasi partiler, kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkına sahiptir. Bu faydalanmanın şartları ve usulleri, demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygun olarak kanunla düzenlenir. Kanun, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlara ulaşılmasının ve kamuoyunun serbestçe oluşumunu köstekleyici kayıtlamalar koyamaz (Devran, 2011, s. 56).

Bu maddeyle Ersan İlal'e göre; radyo ve televizyon yayınlarının olağanüstü etki gücü nazarı itibara alınarak, kişilerin ve partilerin kamu tüzel kişileri elindeki radyo ve diğer basın dışı yayın araçlarından eşitlik esaslarına uygun olarak faydalanması esası konulmuştur. Böylece bir hüküm, siyasi alandaki eşitliğin gerçekleşmesi ve seçimlerin usulüne uygun surette cereyan edebilmesinin şartıdır (İlal, 1972, s. 38, Akt. Devran, 2011, s. 56).

Anayasanın 121. maddesi TRT kurumunun özerk ve tarafsız olmasını gerekçelendiren bir madde olup şu esaslardan oluşmaktadır:

Radyo ve televizyon istasyonların idaresi özerk kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir. Her türlü radyo ve televizyon yayımları, tarafsızlık esaslarına göre yapılır. Radyo ve televizyon idaresi, kültür ve eğitime

yardımcılık görevinin gerektirdiği yetkilere sahip kılınır. Devlet tarafından kurulan veya Devletten mali yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır (Çavdar, 2000, s. 114).

Ön görülen madde ile radyonun partizan tutumu ortadan kaldırılmaya ve iktidarların radyoyu partizan organı olarak kullanmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır (Devran, 2011, s. 57).

Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK).

Bilindiği üzere bütün askeri darbelerden sonra ordu kendini birleştirici, istikrar sağlayıcı ve yeni dinamikler sunan bir kurum olarak görmüştür. İstikrar ve düzenin sağlanması adına şu amaçlar belirlenmiştir: En kısa zamanda demokratik hayata ve hukuk devletine dönüş, hukuk kurallarına kesin bir şekilde uyma, anayasal düzenin yeniden oluşturulması, politik sistemde reformların gerçekleştirilmesi. Bütün bu kaygılar daha önceki sivil güçlerin içine düştüğü yanlışlara düşmemek ve tez elden ekonomik reformların gerçekleştirilmesi ve ekonomik gelişmenin sağlanıp halkın refaha kavuşturulması öngörülmektedir. Darbe sonrasında ordular istikrar ve düzen adı altında sürekli hukuki atıflarda bulunmaktadır. Bu şekilde ordu kendi müdahalesini meşrulaştıracak hukuki zemini oluşturmaktadır (İzol, 2002, s. 194).

Türk Ordusu 27 Mayıs 1960 hükümet darbesi sonrası istikrar ve düzen adı altında kendisine işlevsel özel bir misyon yüklemiştir. Ordunun bu tarihsel misyonu ve siyasi ağırlığı darbeden sonra yeni bir durum olmayıp ordunun Türk siyasi sisteminin yapısal oluşumuyla yakından ilintili olmasıyla alakalı bir durumdur (İzol, s. 2002, s. 197).

Ordu, 27 Mayıs 1960 hükümet darbesiyle yeni bir dönüşüm içine girmiştir. Kendisine yeni roller belirleyen ordu özerk bir kurum haline gelerek kurduğu yeni rejimin muhafızı olarak kabul edilmiştir. Ülkenin hem siyasi, hem de sosyo-ekonomik yaşamında söz sahibi durumuna gelmiştir. Özellikle yeni yasal düzenlemelerle askeri personelin ekonomik durumunun iyileştirilmesine bağlı olarak toplumsal statüleri de artmıştır. Bu durum alt rütbeli subayların ağalar ve garsonlar tarafından makara haline gelmesini engellemiştir. Emekli subaylar bürokrasinin üst kademelerinde, özel girişimlerde ya da devlet sektöründe görevlendirilmişlerdir. Generaller ise büyükelçi olarak dışarıya gönderilmiştir (Ahmad, 2010, s. 246, 247). Politikanın içinde kalan ordu darbenin ehemmiyeti için devletin başında kalmayı zorunlu görüyordu (Toker, 1991, s. 143).

Ordunun siyasi hayattaki varlığı ve bürokrasi üzerindeki kontrolü devam ederken faaliyet gösterdiği alanlardan biri de ekonomidir. Uzun vadede politik faaliyetlerinin devam

etmesinde ordunun güç sahalardan biri haline gelmiştir (Akça, 2010, s. 17). Bu nedenle ticari ve ekonomik hayatta söz sahibi olan ordunun (Mücek, 2009, s. 61) girişimci olarak çıktığı bu yolda kurduğu kuruluşlardan biri olan Ordu Yardımlaşma Kurumu'dur. Ordu mensuplarına ek sosyal güvence sunan bu kurumun tarihi geçmişi 20. Yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. Ordu mensuplarına ek sosyal imkân sunan askeri iane ve Teshilat Sandıkları, Askeri İkraz Sandığı Komisyonu Nizamnamesi ile Askeri İkraz Sandığı olarak tek çatı altında birleştirilmiştir. Ordu mensuplarına Emekli Sandığı'nca yapılan yardımların dışında ek bir sosyal sigorta sağlanması ve askerlik mesleğinin ekonomik şartlarını geliştirilmesi ve bu yöndeki çalışmalar NATO üyeliği sonrasında hız kazanmıştır. 1950 yılından itibaren hükümet politikaları içinde yerini almıştır. 1961 yılı öncesi son beş yılın Milli Savunma Bakanlığı Bütçe görüşmelerine ait TBMM tutanaklarında OYAK kuruluşuna yönelik politikalar Meclis gündeminde ve hükümet programlarında yer almıştır (Alper, Arıcı, 2015, s, 139).

TBMM'nin 24. 02. 1958 tarihli oturumunda Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes yaptığı bir konuşmada;

.... Yardımlaşma Sigortası: Emekli Sandığı'nca yapılmakta olan yardımlardan başka ordu mensuplarının mecburi ve kanuni bir sigortaya bağlamak lüzumlu ve faydalı görülmüş bu maksatla lahiyası hazırlanmıştır. Bu lâyiha kanuniyet kesbettiği takdirde, a). Ordudan ayrılanlara veya hizmette iken ölen veya malûl olanlara toplu para yardımı b). Ordu mensuplarının, mesken sahibi olmalarını temini için müsait şartlı krediler açılması, c). Birlik kantinlerinin yeni teşkilâta bağlanıp ordu Pazarları halinde sermayeli bir tesis getirilmesi gibi yardımlar tahakkuk etmiş olacaktır. Halen vekâletlerin tetkikine sunulmuş olan bu kanun layihasıyla kurulması derpiş olunan bu teşekkülün finansmanı, ordu mensuplarının aylıklarından kesilecek aidat ile karşılanacaktır ifadeleriyle OYAK'ın kurulacağına dair ilk bilgileri vermiştir (Alper, Arıcı, 2015, s. 141).

OYAK 27 Mayıs 1960 Darbesinden sonra Milli Birlik Komitesi tarafından 3 Ocak 1961 tarihinde çıkarılan 205 sayılı bir kanunla ilk etapta 65 üyenin katılımı ile Milli Savunma Bakanlığına bağlı olarak kurulmuştur (Öztürk, 2012, s. 61). Batı ülkelerindeki askeri endüstriyel bir kuruluşa benzer bir yapıdadır. Ancak kurum batıdaki kurumlar gibi savunma ve endüstri arasındaki işbirliği sonucu medya gelmemiştir. Daha çok ordunun ekonomik alana konumlanması hedeflenmiştir (İzol, 2002, s. 211). Türkiye dışında buna benzer yapılar mevcuttur. Bu manada Türkiye tek örnek değildir. Ekvator, Kolombiya, Bolivya, Şili,

Guatemala, Türkiye, Mısır, Suriye, Tayland, Endonezya vb. bu ülkeler otoriter rejimler, insan hakları ihlalleri, sınıfsal eşitsizlik gibi birçok konuda ortak noktada buluşurlar. Bu ülke orduları genellikle Ordu Yardımlaşma Kurumu benzeri yapılar adı altında sanayi, ticari ve finansal yatırımlarıyla ülkelerinde en büyük sermaye grupları arasında yer alırlar (Akça, 2010, s. 17).

OYAK Kanunu askeri iktidar tarafından şu şekilde gerekçelendirilmiştir: “*Ordu mensuplarına emekli olduklarında ancak mütevazı geçim şartları sağlanabilmesi, kendi içtimai seviyelerine uygun bir hayat seviyesi temin edememeleri nedeniyle ve istikbal endişesinden kurtularak maddi ve manevi huzura kavuşmaları için*” OYAK Kanunu hazırlanmıştır (Akça, 2010, s. 18). OYAK sadece üyelerinin sağladığı gelir kaynaklarını kullanarak üyelerine emeklilik, ölüm ve maluliyet durumlarında ey yardımlar sağlar (www.oyak.com.tr).

OYAK kurulduğu andan itibaren ivme kazanarak ekonomi üzerindeki etkinliğini artırmıştır. Birkaç yıl içinde “İnternational Harvester’ın” kamyon ve traktörlerinin montajını yapan Türk Otomotiv Endüstrisi’ndeki hisseleri, kamyon ve traktör satan Motorlu Ticaret Anonim Şirketin’i, Konserve firması olan TUKAŞ’ı ve 3. 000. 000 dolarlık bir çimento fabrikasını kontrol eder duruma gelmiştir. Hatta 50 milyon dolarlık Petkim Petrokimya tesislerinin %20’sini devletin sahip olduğu Türk Petrolü’nün %8 ‘nin ve Goodyear’ın sahip olduğu 5. 6 milyon dolarlık sermayeli plastik fabrikasının %7’sine sahip olmuştur. OYAK’ın en başarılı olduğu ortaklık ise Fransız Renault ile yapılmıştır (Ahmad, 2010, s. 347). TSK bu şekilde kapitalist sistem içinde kendine yer edinmiş oldu.

Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu.

Yurtçuluk faaliyetleri ülkemizde Selçuklu’dan Osmanlıya kadar uzanan Cumhuriyeti de içine alan köklü bir geçmişe sahiptir. Yükseköğrenim Selçuklu ve Osmanlı döneminlerinde belirli birkaç büyük merkezlerde bulunan üst düzey medreselerde gerçekleştirilmiştir. Bu büyük merkezler dışında ikamet eden çocuklar için öğrenim, görme, ulaşım, barınma, kitap, para, ulaşım, beslenme gibi sorunları ortaya çıkarmıştır. Bu sorunlara medreselerin buldukları bilim merkezlerinde, medreselerin kuruluş amacına uygun olarak Külliyyeler oluşturulmuştur. Buralarda öğrencilere hem din alanında hem de dünya bilimleri alanlarında bilgi ve deneyim sahibi olmaları sağlanmıştır. Ayrıca medreselere devam eden öğrencilerin yatak, yemek, temizlik vb. gereksinimleri giderildiği imarathaneler kurulmuştur (Pasinlioğlu, 2002, s. 2). Cumhuriyet döneminde 6 Mart 1924 tarihinde yürürlüğe giren 430 sayılı kanun ile medrese ve imaretler kapatılmıştır. Bu durum yükseköğrenim öğrencilerinin, barınma, yemek vb. ihtiyaçları açısından sıkıntı olmuşsa da bazı okullar yatılı (leyli) bir kısım medreselerde

yatılı hale getirilerek sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Ankara ve İstanbul'da'ki yükseköğretim kurumlarına devam eden öğrencilerin sayılarının artması nedeniyle barınma ve beslenmeyle ilgili süregelen sıkıntılar karşısında, belediyeler, il özel daireleri, dernekler ve özel kişilerce yurtlar açılmaya başlanmıştır. Anca bu gelişmeler sadece kısa süreli bir çözümdü. Bu nedenle kamusal nitelik taşıyan yurt işletmeciliğini denetim altına almak için düzenlemelere gidilmiştir. 03. Mayıs 1949 tarihinde 5375 sayılı Yüksek Öğretim Öğrenci Yurtları ve Aşevleri Kanunu yürürlüğe girererek Yurt ve Aşevleri Milli Eğitim Bakanlığının yönetim ve sorumluluğuna bırakılmıştır. Bu kanuna ilave olarak da 01. 04. 1950 tarihi ve 5661 sayılı Kanun ile özel ve tüzel kişilere yurt açma izni verilmiştir (www.gsb.gov.tr).

1960'lı yıllara gelindiğinde öğrenci sayısı 53.000'e ulaşmıştır. Üniversite ve Yüksekokul öğrencilerinden sadece 3.000'e yakını yatılı yüksekokullarda, 5. 0000 ise yurtlarda kalmaktadır. Geriye kalan 40.000'i geçgin yükseköğrenim öğrencisi için durum oldukça sıkıntılıdır. Bu sorunu çözmek ve şartları iyileştirmek zorunlu hale gelmiştir. Diğer taraftan, 1939'lu yıllardan başlayarak süregelen burs sisteminin her ihtisas bölümüne burs vermemesi, burs alan öğrencilerin öğrenimlerinin bittikten sonra iki katı mecburi hizmete tabi tutularak, özel sektöre oranla düşük oranla çalıştırılmaları Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu'nun kuruluşuna zemin hazırlamıştır (YURTKUR'un Tarihçesi, 1998, s. 30). Nihayetinde Yardımcı Başbakan Fikret Özdilek tarafından öğrencilerinin yurt ve barınma sorununun çözümü için görevlendirilen Kurban Binbaşı Ali Armağan'ın tüm gayretleri sayesinde Yüksek Öğretim Kurumu kanun tasarısı hazırlanmıştır. (YURTKUR'un Tarihçesi, 1998, s. 30). Bu tasarı Bakanlar Kurulu ve üniversite tarafından incelenerek bazı değişikliklerle de Meclise sevk edilmiştir. Temsilciler Meclisi'nin ilgili komisyonlarında tetkik edildikten sonra son şeklini alarak 2 Ağustos 1961 günü TBMM oturumunda görüşülerek 16 Ağustos 1961'de oylanarak 351 sayılı kanunla kabul edilmiş ve 22 Ağustos 1961 tarihli Resmi Gazetede yürürlüğe girmiştir (Pasinlioğlu, 2002, s. 4-5).

351 sayılı kanun gereğince; *“Merkezi Ankara'da olmak üzere, tüzel kişiliği olan özel hukuk hükümlerine bağlı Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu”* (md. 1). kurulmuştur. Kurum Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimine bırakılmıştır. YURTKUR'un amacı yükseköğrenim gören öğrencilere; kredi vermek, yurtlar yaptırmak ve yurt işletmesini sağlamak suretiyle Türk gençlerinin yükseköğrenimlerini sosyal ve kültürel gelişmelerini kolaylaştırmaktır (2. md). 48 maddeden oluşan bu yasaya göre, tarihlerde sayıları 53. 000 olan yükseköğretimdeki öğrencilere, faizsiz kredi verilecektir (Tunçkanat, 1996, s. 426).

Türk Standartları Enstitüsü.

Ülkemizde modern anlamdan standardizasyon çalışmalarına ancak Cumhuriyetle birlikte başlanılmıştır. 1930 yılında kabul edilen 1705 sayılı “Ticarette Tağışın Men’i ve İhracatın Murakabe ve Korunması” hakkındaki kanun bu konuda ilk girişim olarak kabul edilmektedir (Tunçkanat, 1996, s. 342).

Türk Standartlar Enstitüsü’nün kuruluş çalışmaları hükümetin talebi üzerine, 1950 yılında Birleşmiş Milletler Teknik Yardım Örgütü’nün Türkiye’ye gönderdiği standardizasyon uzmanı olan Mr. Olle Sturen’in uzun çalışmaları sonucunda bir Milli Standardizasyon Enstitüsü’nün kurulması hususunda geniş bir tarihi rapor hazırlamasıyla başlamıştır. Söz konusunu raporda yer alan tavsiyeler de dikkate alınarak; Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Kuruluş Kanunundaki bir maddeye dayanarak o dönemin İktisat Vekâleti tarafından “*Norm ve Standardizasyon Enstitüsü’nün*” kurularak işletilmesi görevi birliğe verilmiş ve 16 Ekim 1954’te Türk Standartları Enstitüsü kurularak Birlik bünyesinde çalışmalarına başlamıştır (Ceylan, 2008, s. 63). Ancak bu yıllarda istenen ölçüde verimli olamamıştır. Türkiye Türk Standartları Enstitüsü her türlü madde ve mamüller ile usul ve hizmet standartlarını yapmak amacıyla (md. 1). 18. 11. 1960 tarih ve 132 sayılı kanunla kurumlu bugünkü tüzel kişiliğini kazanmıştır. Enstitü, tüzel kişiliği olan ve hususi hukuk hükümlerine göre idare edilen bir kamu kurumu olup, kısa adı TSE’dir. Yalnız Türk Standartlar Enstitüsü tarafından kabul edilen standartlar “Türk Standardı” adını alır. Bu Standartlar isteğe bağlı olup; standardın ilgili olduğu Bakanlığın onayı ile mecburi kılınabilir. Bir standardın zorunlu olabilmesi için “Türk Standardı” olması şarttır. Türk Standartları Enstitüsünün merkezi Ankara’dır (Tunçkanat, 1996, s. 342-343).

Standart çalışmaları, bir ihtiyaç maddesinin ya da hizmetin amacına uygunluk açısından gerekli en düşük niteliklerini ve koşulları belirler. Üreti, tüketici ve tacir olarak her kişi ve kuruluşların standartlardan kendi çıkarları açısından öncelikli olarak yararlanırlar. Devlet ise ülke menfaatleri açısından ulusal üretimin kaliteli olarak artması, imalatta maliyetin düşmesi, ihtacaatın gelişmesi ve ulusal ekonomide stadandatrlarının sağlayacağı menfaatlerle doğrudan ilişkilidir. Bugün modern dünya’nın üretim, imal ve hizmet alanlarında eriştiği noktada standart çalışmalarının büyük etkisi olmuştur (Tunçkanat, 1996, s. 342).

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu’nun Temeli (TUBİTAK).

Türkiye’de bilim ve teknolojiyi teşvik etmek, bilimsel araştırma faaliyetlerinin gelişmesini özendirmek ve bilimsel faaliyetlerin yönlendirilmesi amacıyla 24 Temmuz 1963’te kurulmuş ve ilgili yasa ile o gün yürürlüğe girmiştir. Ancak fikir bakımından daha

gerilere dayanan Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'nun temeliyle ilgili ilk somut gelişme 1960 yılının Aralık ayı sonlarında atılmıştır.

Bu reformcu girişimin hazırlanmasında hem içi hem de dış destekte bulunan TUBİTAK'ın en önemli kurucu isimlerinden biri olan Türk bilim insanı ve siyasetçi Prof. Dr. Erdal İnönü; anılarında TUBİTAK'ın kuruluşu ile ilgili ilk somut gelişmeyi şöyle aktarmıştır:

.... somut ilk kez, 1960 yılının Aralık ayı sonlarında Milli Birlik Komitesi üyesi Albay Sami Küçük'ün evinde yapılan toplantıyla başladı. Toplantıda ev sahibinden başka üç bilim adamı bulunuyordu: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı, Matematik Profesörü Cengiz Uluçay; aynı fakültede Kimya Bölümü Başkanı, Fizikokimya Profesörü Bahattin Baysal ve Teorik Fizik Bölümü Başkanı Erdal İnönü. Ben, bir aile yakınımızın, Dündar Özey'in evindeki bir akşam yemeğinde tanışmış olduğum Albay Küçük'ten bir randevu istemiştim. O da bizi evinde görüşmeye çağırmıştı. Sami Küçük aynı zamanda Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mütevelli Heyeti'nin üyesiydi. Çalışmalarımızı izliyor ve fikirlerimize değer veriyordu (İnönü, 2007, s. 378).

Sami Küçük ile yapılan görüşmede konuya girmek üzere söz alan Erdal İnönü özetle; Batı uygarlığının ulaştığı seviyeye gelmesinde bilimsel araştırmaların büyük katkısının olduğunu ve bu bilimsel çalışmaların önem taşıdığını, Batıdaki bilimsel araştırmaların önce krallar ve prensler himayesinde başladığını ve akademiler eliyle yapıldığını bugün ise bu çalışmaların devlet ve özel teşebbüsle teşvik edildiğini maalesef ki Türkiye'de bilimsel araştırma hususunda ne araştırmalar yapacak ve yaptıracak, ne de koordine ve bunları teşvik edecek bir kurumu vardır. Bu nedenle Türkiye'nin bilimsel manada ciddi bir kuruma ihtiyacı olduğunu belirtmiştir (Küçük, 2008, s. 181). Bu hususta Devlete ek görevler düştüğünü ileri süren İnönü Türkiye'de yapılan bilimsel araştırmaların hacmini ve düzeyini yetersiz olduğundan ve bilimsel araştırmakonsunda yeni girişimleri şart olduğuna değinmiştir (İnönü, 2007, s. 380). MBK üyesi Albay Sami Küçük İnönü'ye cevaben bir kurum kurulması konusunda kendisiyle aynı fikirde olduğunu lakin bir konsey yerine hem temel bilimleri içine alan hem de sosyal bilimleri içine alan bir bilimsel akademi kurulmasından yana olduğunu belirtmiştir.

Sami Küçük; İnönü'nün kendisine:

Batı dünyasında akademi deyince artık projelerle, enstitülerle araştırma tekniklerine önemli katkı yapan kuruluşlar akla gelmiyor, bu görevi araştırma konseyleri üstleniyordu. Öte yandan, fen alanındaki temel ve uygulamak

bilimlerle sosyal bilimleri araştırma gereksinimleri maddi açıdan çok farklı olduğundan ayrı iki konsey kurulması dah doğru olurdu diyerek temel ve uygulamalı alanla uğraşan araştırmacıların sosyal araştırmacılarhakkın bilisel fikir beyan etmelerinin yanlış olacağını vurgulamıştır (İnönü, 2007, 380, Küçük, 2008, s. 181).

Sami Küçük; kendilerine katılarak bir konsey'in kurulması için çalışmalara başlanabileceğinden bahsederek çalışmalara resmiyet kazandırmak için mütakip toplantıların TBMM'de yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Bundan sonraki görüşlerin TBMM'de birçok bilim insanının katımlıyla yapılmasına karar verilerek toplantıya katılacak isimlerin önceden bildirilmesi halinde gerekli düzenleme ve davet mektuplarının yazılacağı belirtilmiştir (Küçük, 2008, s. 181).

TBMM'de yapılan toplantıda Türkiye'nin böyle bir kuruma ihtiyacı olduğunu bunun içinde Batı Üniversitelerden gerekli bilgi ve belgerin gerekliliğindne bahsetmişlerdir. Daha sonraki toplantılar daha fazla bilim insanının ve ilgililerin katılımı ile devam etmiştir. Son toplantı 20 Nisan'da yapılmıştır. Bu son toplantıda tasarı enine boyuna tartışılarak gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra kabul edilerek yasanın çıkması için tasarı MBK'ya götürülmüştür. Komite toplantı salonunda 12 kişinin imzasıyla teklif Meclis başkanlığına sunulmuştur. Teklif Temsilciler Meclisi Eğitim Komsiyonu'na gönderilmiş ve Meclis Eğitim Komisyonu'nun başında olan Reşat Tardu tarafından teklif komisyonda tartışılarak kabul edilmiştir (İnönü, 2007, s. 394).

Teklifin kanunlaşması için diğer komisyonlardan ve Temsilciler Meclisi Genel Kurulundan geçmesi gerekiyordu. Ancak bu sırada Kurucu Meclis'in Anayasa ve Seçim Kanunu için hazırlanması gerekiyordu. Meclis 1961 bütçesini ve Meclise gelecek kanun tekliflerini inceleyerek çıkarmak durmundaydı. Bu yoğunlukta Tasarı Milli Eğitim Komisyonundan geçerek komisyonlara gönderilmek üzere Kucu Meclis Başkanlığı Divanına gönderilmiştir. Gönderilen teklif iki yasa üzerinde yoğun çalışılması dolayısıyla değerlendirilememiştir. TUBİTAK'ın kuruluşu Türkiye'nin yoğun ve çalkantılı dönemlerine denk geldiğinden dolayı tasarının kabulü 1963 yılını bulmuştur (Küçük, 2008, s. 182-183).

Devlet Personel Dairesi Başkanlığı.

Kamu yönetimi Türk tarihinde köklü bir geçmişe sahiptir. Modern manada gelişmeler ve Devlet Personel Dairesi Başkanlığı'nın kurulmasına neden olan gelişmeler II. Dünya Savaşı dönemine rastlar. Devlet Personel Dairesi ile ilgili ilk yazılı kaynak Barker Raporu'dur. Uluslararası İmar Kalkınma Bankası 1950 yılında bir kurula Türkiye ekonomisi

üzerine bir inceleme yaptırmıştır. Kurulun inceleme yönergesine Türkiye'nin ekonomik kalkınma amaçlarını düzenleyebilmesi için bir maliye politikasına ve yönetim düzenine ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Barker raporunun onuncu kısmında ekonomik kalkınmanın ön koşulunun iyi bir yönetsel düzenle ilgili olduğunu belirterek kamu yönetiminin önemini vurgulamıştır. Bu rapor Türk Kamu yönetiminde sonradan ortaya çıkacak gelişmeleri doğrudan etkilemiştir. Barker kurulu; kamu yönetiminin tamamını kapsayıcı ortak bir görev personel politikasını geliştirilmesini, değişen koşullar göz önünde bulundurularak yöntemleri değiştirmek ve geliştirmek amacıyla Merkez Personel Biriminin kurulmasını, ABD'ye benzer bir sınıflandırmanın yapılmasını önermektedir. Türk üniversitelerinde Kamu görevlilerinin yetişmesi için yabancı uzmanların görüşleri dikkate alınarak, kamu yönetimi ile işletmecilik kürsüsü ya da bölümlerin oluşturulmasını önermiştir (Mihçioğlu, 1987, s. 76-77).

Yine 1951 yılında James W. Martin ile Frank C. E. Cush tarafından hazırlanmış olan raporda, yetki alanı bütün bakanlıkları, katma bütçeli kuruluşları, kamu iktisadi girişimleri ile yerel yönetimleri içine alacak, merkezi bir personel Dairesinin kurulması önerilmiştir.

Leimgruber ve Gıyas tarafından Akdeniz Raporları adlı altında 1952 yılında yayınlanan raporda “zat işlerinin” yerine gelebilecek bir örgütün kurulabileceğine yer verilip, kamu personelinin ücret rejimi, çalışma saatleri, sınıflandırılması, hukuki statüleriyle ilgili önemli tavsiyelerde bulunulmuştur. Kamu yönetimi ile personel yönetimi alanında bilimsel çalışmaların yapılabilmesi maksadıyla 1953 yılında Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) kurulmuştur. Bu Enstitü kurulduğu andan itibaren çeşitli araştırma faaliyetlerine girişmiştir. Bunlardan en önemlisi, 1958 yılında yapılan “Türkiye'de Devlet Personeli Hakkında Bir Araştırma” başlıklı çalışmadır. Söz konusu raporda Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren yer alan devlet memuriyetindeki değişiklikler, memur maaşları, memur ve hizmetlilerin sosyal statüsü konuları incelenmiştir (www.dpd.gov.tr).

Devlet Personel Dairesi 13. 12. 1960 tarihi 160 sayılı kanun ile kurumların personel rejimini, mali, sosyal ve hukuki koşullara uygun olarak düzenlemek, değişen koşul ve durumlara göre bu düzeni ayarlamak ve devamını sağlamak amacıyla Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuştur (Tunçkanat, 1996, s. 336). Kurulun görevleri; önceden tayin edilen esaslara göre memuriyet ve hizmetlerin gruplandırılmasını yapamak, Memur ve hizmetli kadro unvanlarını kullanıma uygun hale getirmek, kurumların personel alım ve terfi işlerine gerekli ehliyet şartını belirleyerek genel esaslar koymak, çalışma metodlarının uygun hale getirilmesi için usul ve esasları belirlemek, personel rejimiyle ilgili tüm yasa tasarılarını, tüzük ve yönetmelikleri hazırlamak, Maaş ve diğer özlük haklarında yapılması gereken

değişiklikleri belirlemek, memur ve hizmetlilerin ödev yükümlülüklerini belirlemektir (Tunçkanat, 1996, s. 336-337).

Çalışma Hayatında Yapılan Yenilikler(Sendikacılık)

1960 yıllarına gelindiğinde Türkiye’de, iş mevzuatı kapsamına giren işçi sayısı 800 bini aşmış durumdadır. Sendikalı işçi sayısı 300 bine yaklaşmıştır. 27 Mayıs’a kadar sendikalar DP iktidar tarafından susturulmuş ve işçi sınıfının varlığı tartışılmaz duruma gelmiştir(Işıklı,1990, s.335-336).

1961 Anayasası gerek temel hak ve ödevlere ve sosyal haklara ilişkin hükümlerinin yanında sendika hakkı ile doğrudan bağlantılı hükümleri dolayısıyla sendikacılık alanında yeni bir dönemi açmıştır (Makal, 2002, s.252) 1961 Anayasası’nın 46. Maddesince çalışanlara ve işverlere izin almaksızın sendika kurma hakkı tanınarak bunlara üye olma ve üyelikte ayrılma hakkı tanınmıştır. Bu maddeyle o güne dek örgütlenmeye yönelik tüm engeller kaldırılmıştır (Çavdar, 2000, s. 112). 47. maddeyle ise işçilerin iktisadi ve sosyal durumlarını koruyup düzeltmek için toplu sözleşme ve grev hakkı verilmiştir. Böylelikle Cumhuriyet döneminde uzun yıllara tartışma konusu olan grev hakkı işçiye verilmiş oluyordu (Çavdar, 2000, s. 112).

Belirtmeliyiz ki 1960’tan sonra Türk Sendika hareketi gittikçe politikaya kaymıştır. Özellikle yapılan sendika kongreleri politik kongreler haline gelmiştir (Benan, 2016, s. 125-126).

Darbe Sonrası Geliştirilmeye Çalışılan Eğitim Politikaları

İnsan, biyo-psişik, sosyo- kültürel ve siyasal bir varlıktır. Bu bağlamda insanlar süreç içerisinde topluluklarını genişletme ve yeni birlikler kurma yoluna gitmişlerdir. Özellikle devlet aşamasına ulaştıklarında daha önceki evrelerde görmediğimiz formal eğitim faaliyetleri içerisine girmişlerdir. Yani tarihsel süreç devlet ve eğitimi birbiri için zorunlu kılmıştır. Bir başka ifadeyle devlet eğitim kurumları oluşturarak kendisi açısından gerekli gördüğü güç bütünlüğünü oluşturmak yoluna gitmiştir. Bu aynı zamanda devlet –toplum bütünleşmesi açısından da zorunlu görülmüştür. İster kendi iç egemenliği isterse dış egemenlik ve refah bağlamında olsun eğitim insan, toplum ve devlet için her zaman önemini korumuştur. Hatta dünya ölçeğinde rekabet ve ilişkiler arttıkça eğitim daha da önemli hale gelmiştir. Gayet doğaldır ki eğitimin önemini tek bir faktöre bağlamak doğru değildir. Bunla birlikte eğitimin dünyayla bütünleşme, yaşama tutunabilme ve kaliteli bir hayat için zorunlu olduğu söylenebilir. Söz konusu ettiğimiz sebepler dikkate alındığında eğitimin en temel etmen olduğu söylenebilir. Çünkü eğitim üzerine uygulanan politikalar bireyin yaşamın içerisinde

sürekli kendi kendisini geliştirmesini sağlayarak güçlü bireyler, toplum ve yapılar, ortaya çıkararak bugün üzerinden yarını kurabilmesi açısından çok önemlidir.

Tarihsel sürece bakıldığında bilgi ve üretimi genellikle eğitim ve öğretimle ilgili olmuş ve bunun devamının sağlanması için kurumsallaşma yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda en temel mekân çeşitli seviyelerdeki okullar olmuştur. Kabul etmek gerekir ki üretilmiş olan bilgiler bütününe tümüyle okullar içerisinde görmek mümkün olmamakla birlikte bu konuda bilgi- okul ilişkisini kenara koymakta mümkün değildir. Bu noktada eğitim ve öğretim devreye girmektedir. İnsanlık tarihi aslında büyük oranda bilgi üretimi ve kullanımı bakımından bir arayışlar tarihidir. Yani her devlet ya da toplum kendisinin en kaliteli eğitime ve eğitim kuruluşlarına sahip olmak arzusunu taşımaktadır. Söz konusu arzu birçok sebeplere dayanmakla beraber varoluş ve güç istencine dayalı olarak görülebilir. Bir başka ifade ile iktidar arayışının önemli bir boyutu burada merkez bir konuşlanmaya sahip olmuştur.

Eğitimin en temel etmen olduğu uygarlık süreci aynı zamanda bir bütün olarak tarihin konusunu oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle tarih; insanlığın yaşamış ve yaşamakta olduğu süreçte insan eylem ve söylemlerinin bütünü olarak tanımlanabilir. Belirtmek gerekir ki her tanım kendi içerisinde bir sınırlama ve tartışılabilir unsurlar barındırabilir. Zaten maksadımız da tarihi tanımlamak olmayıp tarih eğitim ilişkisine vurgu yapmaktır ki yaptığımız tanımlama bu yönüyle tarihi laboratuvar metaforu olarak konumlandırmakta ve eğitim için gerekli olan unsurları barındıran bir zemin olarak düşünülebilir. Bu zemin aslında tarih ve eğitimi bütünleyen bir sürecin sonucunda insan gerçekliği boyutunda oluşmuştur. Bütün bu yönleriyle insanı farklı kılan tarihselliği ve eğitilebilirliğidir. İnsan eğitiminde vazgeçilemeyen bir disiplin olan tarih; zaman, mekân ve olgular bağlamında farklılıklara sahip olmakla beraber dünü araştırmak bugünü anlamak yarınlar hakkında ipuçları elde etmek gibi fonksiyonları da barındırır.

27 Mayıs darbesinden sonra idareyi ele alan MBK yönetimi başta siyasal yaşam olmak üzere pek çok alanda yasal düzenlemelerle değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde ortaya çıkmış olan yetersizliklerin ortadan kaldırılması, yeni siyasi döneme uyumlu bir eğitim sisteminde donanımlı bireyler yetiştirmek amacıyla eğitim sisteminde de değişiklikler yapılmıştır. 16 Eylül 1960 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan “Milli Birlik Komitesi Direktifleri” içinde yer alan Milli Eğitim İşleri ve yine aynı sayıda yer alan “Milli Birlik Komitesinin Memleket Meseleleri Hakkında Temel Görüşleri başlığı altında eğitimle ilgili verilen talimatlar verilmiştir (T.C. Resmi Gazete, 16 Eylül 1960, s.2141). Sunulan direktifin amacı yapılan yeni düzenlemelerle eğitim öğretim faaliyeti alanında istenen başarıyı sağlamak

ve MBK üyesi Muzaffer Özdağ'ın belirttiği gibi; yurtsever uzman yetiştirmek maksadıyla yeni çalışmalar uygulamaya sokulmuştur (Akbaba, 1998, s. 75).

MBK üyelerinin büyük bir kısmı Türk Kültür Medeniyetlerini anlatabilmek, ülkenin her yanına eşit kültür hizmeti götürebilmek amacıyla (Akbabab, 1998, s. 77). Milli Eğitim Bakanlığı'nın yerine Ülkü ve Kültür Birliğinin adı altında bir teşkilatı kurulmasını istemişleridir. Bu birlik sayesinde hem yurt içinde hem yurt dışında yaşayan Türklere birlik duygusu özümseterek özerk bir kuruluş olarak kurulması düşünülmüştür. Askeri yönetimin Ülkü ve Kültür Birliğini kurmaktaki görünür amacı 1951'de Demokrat partinin kapattığı Halkevlerini işlevini sürmektir (Karpata, 2007, 195-196). Bu yeni teşkilatın taslağı MBK işler Komisyonu üyeleri; Orhan Erkanlı, Sami Küçük, Kadir Kaplan, Numan Esin, Sezai Okan, Şefik Soyyüce yer almıştır (Taylak, 1994, s. 132). Ancak bu dernek siyasi bir partinin çekirdeği olarak kurulmuştur. Halkevlerinin halkçı ve demokratik nitelikleri kaldırılarak ulusun ortak bir kültür idealinde buluşmasını sağlamak amacıyla milliyetçilik ve devletin bütünlüğünü vurgulamıştır (Karpata, 2007, s. 195). Tasarı devlet içinde devlet yaratmaktan ötürü kuruluşuna engel olunmuştur (Taylak, 1994, s. 135).

Eğitimin önemi vurgulayan MBK üyelerine göre; halkın topyekûn eğitimi sağlanmalı ve eğitim milli bir nitelik taşımalı, köylerde görev yapacak öğretmenler yetiştirilmesi gereklidir. MBK'nın direktiflerinin ve eğitim görüşlerinin temelinde ordu-millet kaynaşmasını sağlamak için en etkili araç ilköğretim ve halk eğitim görülmesi yatar. Diğer bir amaç eğitime milli bir nitelik kazandırarak belli bir plan dâhilinde eğitimin sürmesini sağlamaktır. MBK'nın eğitim görüşleri ana ilkeleri ise; Atatürkçülük, Laiklik, Millilik, Planlılık, Bilimsellik, İş Eğitimi ve pragmatizmdir (Akbaba, 1998, s. 76-77). MBK üyelerine göre DP döneminde eğitim sisteminde ciddi hatalar yapılmıştır. Bu hatalar giderilmesi için yeni düzenlemeler yapılması kanaatindeydiler.

MBK üyesi Orhan Erkanlı bu hataları şöyle sırlamaktadır:

1. İlk tahsil seferberliğini baltadılar, "her köye bir okul" davasını dejenere ettiler.
2. Halk evleri ve halk odalarını partizanca ve haince yok ettiler. Kültür yuvalarını insafsızca söndürdüler. Bu hareketleriyle Atatürk ve kültür düşmanlıklarını bir defa daha ispat ettiler.
3. Ordunun milli kültür hayatımızdaki rolünü yok etmek için her türlü tedbirleri aldılar.

4. Öğretmeneler, milletin aydınlarını öyle bir hale soktular ki, bu feragatkar unsurlar, Atatürk'ün bütün umudunu bağladığı bu Türk idealistleri, sosyal ve iktisadi güçlükler içinde erimiye yüz tuttular.

5. Gençlerimizin okuma yazma arzularını körleştirmek için eski yazı teşvik edilmiştir.

Devlet başkanı Cemal Gürsel'in hükümet politikaları DP döneminden kalma bazı uygulamalara politikalara ilave edilmiş politikalarlardır. Yüksekokullarda ve üniversitelerde okutulmakta olan İnkılâp Tarihi dersine ek olarak 27 Mayıs darbesinin önemini anlatan bir metin eklenmiştir. Okuryazar oranının artırılması ve öğretmen sorununun çözülmesi için yedek subayların öğretmenlik yapması sağlanmıştır. Eğitim bilincinin artması için toplumun ücra kesimlerine gazeteler göndermiştir. İlköğretim kademesinde olan öğrencilere ücretsiz ders kitabı temini yapılmıştır. Eğitim konusunda toplumun her kesimine hitap edilmiştir (Yetenek, 2015, s. 56).

Cemal Gürsel devlet başkanı ve başbakan olarak yaptığı birçok konuşmasında eğitim konularına da yer vermiştir.

Gürsel yaptığı bir konuşmada bu hususta şöyle demiştir:

Bütün öğretmenler, necip ve mukaddes insanlar, size dönüyorum. 27 Mayısın benim ruhumu saran ateşini bütün vatandaşların ruhunda yakacak sensin. Çocuklara, büyüklere, okumuşlara, okumamışlara millî dertlerimizi açacak, onları uyarıp temiz yollara, mutlu ve kutsal hedeflere yöneltecek sensin. Öteden beri gelen kötü görüş ve anlayışları aydın fikirlerin ve vatanperverane gayretinle yok edecek sensin... Şuursun, selamet, fazilet ve hakikat yollarında öncümüz ve yol göstericimizsin. Gürsel öğretmenlerden 27 Mayıs'ı anlatarak yaşatmalarını isteyerek onları vazifelendirmiştir. Cemal Gürsel 1960-61 öğretim yılının başlaması nedeniyle yaptığı bir konuşmada da öğretmenlerden, vatanperver, milletine karşı saygılı, hakka ve hakikate hürmet eden, haysiyeti için yaşayan ve daima ileriye dönük bireyler yetişmelerini istemiştir (Akbaba, 1998, s. 78).

Cemal Gürsel hükümeti döneminde MBK ve MEB inkılâbın sebeplerine halka anlatmak amacıyla işbirliği yapmıştır. İlk ve orta dereceli okullarda Tarih derslerinde 27 Mayıs'ın önemini ne açıdan anlatılması gerektiği Tebliğler Dergisi'nde açıklanmıştır (Yetenek, 2015, s.56).

1961 Anayasasının 19'uncu, 21'inci, 50'inci ve 120'nci maddeleri eğitim-öğretim konusunda hükümler içermektedir. Anayasanın eğitim ile ilgili maddelerine baktığımız zaman şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: 1961 Anayasası'nın 19'uncu maddenin 4. Fıkrası din eğitim ve öğretimiyle ilgilidir. Din ve vicdan hürriyetini düzenlenerek kişilerin kendi isteğine küçüklerin ise kanuni temsilcilerinin isteklerine bırakılmıştır. 1961 Anayasasının'da eğitim-öğretim hakkı "Kişinin Hakları ve Ödevleri" kısmında düzenlenmiştir.

Bilim ve Sanat Hürriyeti başlığını taşıyan 21. madde de:

Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir. Eğitim ve öğretim, Devletin gözetim ve denetimi altında serbesttir. Özel okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak kanunla düzenlenir. Çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz şeklinde tevdi edilmiştir.

Anayasa'nın 50'nci maddesinde:

Halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlama devletin başta gelen ödevlerindedir. İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için mecburidir ve Devlet okullarında parasızdır. Devlet, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, en yüksek öğrenim derecelerine kadar çıkmalarını sağlama amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime İhtiyacı olanları, topluma yararlı kılacak tedbirleri alır. Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ya da anıtların korunmasını sağlar.

Bu maddeyle devletin eğitim ve öğretim üzerindeki yükümlülükleri belirtmiştir. Öğrencilerin eğitimini etkileyecek başta maddi olarak üzere her türlü imkânsızlıklar çözülmeye çalışılmıştır.

Okul önce eğitim bu dönemde daha önceden olduğu gibi daha çok özel kurumlar tarafından yürütülmüştür (Akbaba, 1998, s. 83).

Bu dönemde ilköğretimin amacı; milletimizi hür düşüncenin hakim olduğu bir hava içinde bilgi, sanat, teknik ve refah derecesi bakımlarından batı uygarlığının yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı haline getirmek olarak belirlenmiştir. Bu dönemde 5. 1. 1961 tarih ve 222 sayılı "İlköğretim ve Eğitim Yasası" kabul edilmiştir. Kabul edilen 222 sayılı kanunla ilköğretim alanında yeni düzenlemelere gidilmiştir.

Bu kanunda ilköğretimle ilgili bazı düzenlemeler şöyledir:

Madde 1 — İlköğretim, kadın erkek bütün Türklerin millî gayelere uygun olarak bedenî, zihnî ve ahlâki gelişmelerine ve yetişmelerine hizmet eden temel eğitim ve öğretimdir.

Madde 2 — İlköğretim, ilköğretim kurumlarında verilir; öğrenim çağında bulunan kız ve erkek çocuklar için mecburi, Devlet okullarında parasızdır.

Madde 3 —Mecburi ilköğretim çağı, çocuğun altı yaşını bitirdiği yılın Eylül ayında başlar, 14 yaşını bitirip 15 yaşına girdiği yılın öğretim yılı sonunda biter.

Madde 4 — Türk vatandaşı kız ve erkek çocuklar ilköğrenimlerini resmî veya özel Türk ilkokullarında yapmakla mükelleftir.

Madde 5 — Mecburi öğretim çağında olup da, memleket dışında olmak, oturduğu yerde okul bulunmamak veya sağlık durumu dolayısıyla ilkokula devam edemiyen vatandaşlardan özel olarak öğretim görenler, imtihanla ve yaşlarına göre lââyık oldukları ilkokul sınıflarına veya mezuniyet imtihanlarına alınırlar (222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Tebliğler Dergisi, 23 Ocak 1961, c. 24, sayı. 1137).

9 bölüm, 89 madde ve 5 geçici maddeden oluşan bu kanun eğitimle ilgili genel hükümlere yer vererek gerçekleştirmek istenenleri Milli Eğitim Müsteşarı Reşat Tardu genel olarak şöyle açıklamaktadır:

Bu kanun 7-14 yaş arasındaki çocukların eğitim öğretimi sağlamak nüfus artışları dikkate alınarak hazırlanacak olan planla mutlak ve hızlı süratle ilköğretim sorunlarını halletmek, Bu davaya sağlam bir gelir kaynağı bağlamak ve İlköğretimi 8-10 yılda tahakkuk etmenin yanı sıra, sadece 5 yıl verilen eğitim üzerinde durmayıp okul dışı eğitime de önem vermektedir. Bu nedenle beş yıllık ilk okulu bitirenleri bir takım kurslarla geliştirerek ortaokula hazırlamaktadır. Bu kanunla 5 sınıfa kadar ilköğretime devam zorunluluğu getirilerek bunun 14-15 yaşına kadar sürmesi sağlanmıştır. Ayrıca bunun devamı olarak kurslara ve derslere devam etme mecburidir. 7-14 yaşındaki çocukların okula devamını sürdürebilmeleri için okul tipleri geceli, pansiyonlu, yatılı bölge okulları ile gezici öğretmenlikler ve dünya ülkelerinde uygulanan tüm eğitim sistemine yararlanılacağını belirtmiştir.

Okul açılması mümkün olmayan yerler için gezici öğretmenlikler oluşturmak, aşiretlerle birlikte yazlığa ve kışlıklara beraberce gidecek öğretmenler düşünülerek eğitim ve

öğretimin yapılması sağlamayı amaçladıklarını açıklamışlardır. Köylerde, kasabalarda ve şehirlerdeki okul binalarının 10 yıl içinde onarılarak eğitim hazır hale getireceklerine değinmiştir. Binasızlıktan dolayı eğitimin 2'li, 3'lü ve 4'lü şekilde eğitim yapıldığını bundan dolayı fiili olarak 4'lü eğitimdeki bir çocuğun devamının 60 gün olduğunu, 3'lü eğitimde 85 gün çıktığını belirtirmiştir. Eğitimin temel prensiplerinden birinin zaman olduğunu ve bu hususta eğitime ayrılan zamanın önemini vurgulayarak 2'li, 3'lü, 4'lü sisteminin tasfiye edilmesi gerektiğini söylemiştir. Kız erkek çocuklarının okula devam etmesinin zorunlu olduğunu ancak özellikle kız çocuklarında devam sıkıntısının fazla olduğunu bu nedenle teşvik edici tedbirler alınması için vali, kaymakamlar ve eğitimle ilgili kişilerin ellerinden geleni yapacaklarını vurgulamıştır. Bunun için çocuklara gıda ve sağlık yardımı fakir olanlara defter ve kitap yardımı yapılacağını bütün bunlara rağmen hala okula devam etmek istemeyenler olursa kanun metninde cezai yaptırımlara başvurulacağını söylemiştir (Tunçkanat, 1996, s. 360-62). Bu kanunun 76. maddesinde gelir kaynakları düzenlenmiştir. Bu gelir kaynakları; her yıl devlet gelirlerinin %3 ünden az olmamak kaydıyla devlet bütçesinden, belediye bütçelerinden her yıl genel gelirlerinin en az %5, özel idare bütçelerinin yıllık gelirlerinin en az %20' si oranında konulacak ödenekler, köy bütçelerinin her yıl genel gelirlerinin en az, %10, iktisadi devlet teşekküllerinden, özel kurumlardan, dernekler veya hayırseverlerden sağlanacak gelirler, vakıflardan ayrılacak hisselerdir (MEB Tebliğler Dergisi, 23 Ocak, 1961, s. 12). Bu kanun eğitimde yapılacak eylemleri ve eğitimin işlevleriyle ilgili genel bir çerçeve çizmektedir. 27 Mayıs yönetimi bu kanunla eğitimi belli bir plan dahilinde ele almaya çalışarak eğitimde yapılacak eylemleri ve eğitimin işlevleriyle ilgili genel bir çerçeve çizmektedir.

MBK'nın eğitim sistemine yön verici bir çalışması da planlı Milli Eğitim Planının Hazırlığı ile Görevli Komisyonunu kurarak DP döneminde hazırlanan ama yayınlanmayan "Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu'nu" incelemesidir. Komisyon Türkiye Eğitim Milli Komisyonu raporunun orta öğretim ile ilgili getirdiği tekliflere yenilerini eklemiştir.

Bu yeni tekliflerin bazıları şöyledir:

- a) On yıllık bir plân yapılarak ortaokul ve lise açma işi bu plâna bağlanmalıdır,
- b) Öğrencilerin kabiliyetlerine göre sınıflandırılması ve ileride takip edecekleri öğrenim veya iş alanlarına göre yetiştirilmesini inceleyecek rehberlik büroları kurulmalıdır,
- c) Ortaokul ders programları ile öğretim metodları ilkökul ve lise program ve metotları ile ahenkli hale getirilmelidir,

d) Lise program ve yönetmelikleri kişiliğin gelişmesi ve muhakeme alışkanlığı bakımından ele alınmalıdır.

Rapora ilave edilen maddelere baktığımızda eğitim sisteminin planlı ve programlı olması gerektiği öğrencilerin yetenekleri dâhilinde kendilerine geliştirebilecek ve meslek seçimlerinde uzman kişilerden yardım almaları için rehberlik bürolarının gerekliliğinden ilkökul, ortaokul ve lise programlarının ve metotlarının birbirine uygun olmasından lise ders yönetmelik ve programının bireyin kişiliğini ve muhakeme yeteneğini geliştirebilir olmasını ele almıştır. 27 Mayıs darbe hükümeti döneminde ortaokul öğretim programındaki “Yurttaşlık Bilgisi” programında değişiklik yapılmıştır. Yapılan değişiklikle programa değişen yeni şartlara göz önünde bulundurularak Anayasa’nın öngördüğü şekilde ahlâk, görgü ve turizm konuları eklenmiştir (Akbaba, 1998, s. 84-85).

Mesleki eğitim toplumsal hayatın her alanında ihtiyaç duyulan mesleklerde kalifiye eleman yetiştirmek amacıyla gerekli bilgi ve becerilerin verildiği eğitimidir. Darbeciler tarafından da toplumun ihtiyaçları ve iş çevrelerinin talapler doğrultusunda ülkenin ihtiyaç duyduğu insan gücünü yetiştirmek ve geliştirme için mesleki eğitim ve öğretime önem verilmiştir. Bu dönemde açılan İmam Hatip okullarının artması nedeniyle 10. 07. 1961 1044 sayılı kanunla Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Din Eğitimi Müdürlüğü kurulmuştur (Akbaba, 1998, s. 86).

MBK’nın üzerinde durduğu önemli konulardan biri öğretmen yetiştirme konusuydu. Öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla 11. 10. 1960 tarihli ve 97 Sayılı Kanun’la, 1076 Sayılı Yedek subay ve yedek askerî memurlar Kanunu’nun 3’ncü maddesinin değiştirilmesi ve bu kanuna geçici maddeler eklenmesine dair olan 97 sayılı Kanunun geçici ikinci maddesinin değiştirilen son bendine göre: İki yıllık askerlik görevini öğretmen olarak tamamlayanlar; teğmen olarak terhis olurlar. Fakat fiili olarak iki ders yılı öğretmenlik ve üç aylık askerî eğitimlerini tamamlamadıkları sürece terhis edilemezler. Fiili olarak iki ders yılı öğretmenlik ve üç aylık askerî eğitimlerini tamamlayanlar ise iki yıllık müddetin sonunda terhisleri yapılmak üzere, terhis mahiyetinde izinli olarak serbest bırakılırlar. Bu şekilde izinli bırakılanlar izinli bırakıldıkları tarihi takiben ay başında maaşları kesilir (T. C. Resmi Gazete, 11. 10, 1960). Bu kanunla Türk Eğitim Tarihinde ilk defa öğretmen ihtiyacı formasyon eğitimi olmayan kişilerden sağlanmıştır (Akbaba, 1998, s. 88).

1961 Anayasası ile ilk defa üniversiteler anayasal düzeyde özerk bir yapıya kavuşturulmuştur. Özerklik kavramının üniversite bağlamında anlaşılma için kavramın sözlük anlamı dikkate almak gerekmektedir. Özerklik kavramı daha çok kurumsal düzeyde

kalmış bir kavramdır (Erdem, 2013, s. 97). Kavramın kelime anlamı bir topluluğun bir kuruluşun ayrı bir yasaya bağlı olarak kendi kendini yönetme hakkı, muhtariyet, otonomi bilimsel özerklik, üniversite özerkliği, bir kişinin, bir topluluğun kendi uyacağı yasayı kendisi koyması şeklinde ifade edilmiştir (TDK, 2011, s. 1868). Kurumsal düzeydeki ifadelerin dışında kavram kişi ve kişiler içinde kullanımı söz konusudur. Kişi ve kişiler üzerinden düşünüldüğünde özerklik kavramı; kişinin kendi düşünce ve iradesine göre karar verme yetisine sahip olmasıdır. Kendini yönetme hüviyetine sahip olmasıdır (Korkut, 1995, s. 119). Yönetim hukukuna göre özerklik kavramı, herhangi bir teşkilatın bir kurumun ya da kuruluşun kanun ile kendi kendini yönetme hakkına sahip olması diğer bir ifadeyle kurum ve kuruluşların görevlerini kendilerini düzenleyebilmesi ve gerekli düzenlemeleri kendilerinin yapabilmesi imkanının verilmesidir (Erdem, 2013, s. 98).

Türk siyasal hayatına baktığımızda kavram genellikle kurumsal özerklik düzeyinde kullanılmıştır. Bundan kasıt, siyasi otoritenin baskı ve müdahalelerine maruz kalmış kurumları siyasi idareden uzak tutmak ve kendi organları ile yönetilmesini sağlamak şeklinde ifade edilebilir (Korkut, 1995, s. 120). Orhan Erkanlı'nın Anılar Sorunlar Sorumlular isimli kitabında belirttiği gibi "*düinde olduğu gibi bugün de üniversite sorunu*" vardır. Türkiye'de üniversite sorunu bina yapısından, profesöründen, öğrencisinden, idari özerkliğine kadar bir çok yönüyle sorunludur (Erkanlı, 1972, s. 43). Ele alacağımız sorunsal yeni bir sorun olamayıp dünya tarihinde ve Dünyanın her yerinde de, Orta Çağ'dan bu yana hükümdarın, siyasi iktidarın merkez yönetimin dışında birer hizmet kuruluşu olarak varlığını devam ettirmiş ve öğretim faaliyetleri, bilimsel araştırma, bu faaliyetlerin yapanların bağımsızlığı, tarihi süreç içerisinde sürekli bir değişme uğramıştır. Üniversiteler otoriter rejimlerin egemen olduğu zamanlarda "*cuis regio, eius universitas*" yani ülke kiminse üniversite de onundur anlayışı geçerli olmuş siyasi erkin baskısında kalmıştır. Fakat bu baskı üniversitelerin bağımsızlık yönündeki gelişimini engelleyememiştir (Azrak, 1988, s. 23).

Türk Tarihine baktığımızda eğitimle ilgili reforminst çalışmalar elbetteki mevcuttur. Yükseköğretim bağlamında yapılan en önemli reform değişikliği 1933 yılında gerçekleştirilmiştir. 1933 yılında İstanbul Darülfünü'nu kaldırılarak yerine İstanbul Darülfünü'nu uygun görülerek Cumhuriyete uygun modern anlayışlar barındıran üniversiteler kurmayı amaçlamıştır. Çok partili hayata geçişle birlikte demokratikleşme hareketleri içerisinde Üniversiteler Kanun Yasası ile üniversitelerin özerk yapıya kavuşması amaçlanmıştır. Üniversite özerkliği 1946 yılında yürürlüğe 4936 sayılı Üniversiteler Kanununun 1. maddesinin 1. fıkrasında üniversiteler özerkliğine 2. fıkrada da fakültelerin bilimsel ve yönetsel olarak özerkliğine sahip olduğu ifade edilmiştir (Ayiter, 1968, s. 23-24). Ancak

Demokrat Partinin 1950-1960 yılları arasında özellikle iktidarının ikinci yarısından itibaren üniversite üzerinde baskısının arttığı görülmektedir. Bazı üniversite hocaları düşünce ve söylemlerinden ötürü bakanlık emrine alınmışlardır (Çavdar, 2000, s. 113).

27 Mayıs 1960 darbe hükümeti 13. 06. 1946 tarihli ve 4936 sayılı Üniversiteler Kanununun bazı maddelerini 27.10.1960 tarihi ve 115 sayılı kararla değiştirmiştir. Değiştirilmiş olan maddelerle Üniversite yönetim işleri, bilim kurslarının oluşturulması, üniversite profesörlerin, doçentlerin, asistanların görev ve yetkileri yeniden belirlenmiştir. Darbe sonrası hazırlanan 1961 Anayasası'nda ilk kez Üniversitelerle ilgili bir madde yer almıştır. 1961 anayasasında yer alan bu madde ile üniversitelerin özerkliği, öğretim üyelerinin araştırma ve çalışma hürriyetleri siyasi partilere üye olmaları, anayasa ile teminat altına alınmıştır (Akbaba, 1998s. 86). Anayasa'nın 120'nci maddesi özetle: Üniversitelerin sadece devlet eliyle ve kanunla kurulabilen tüzel kişiler olduğu, kendilerince yeterli görülen öğretim üyelerinden kurulu organlar eliyle yönetilip denetlendiğini, üniversite organları öğretim üyeleri ve yardımcılarının her ne surette olursa olsun üniversitedışındaki merciler tarafından görevlerinden uzaklaştırılmayacağını, öğretim üye ve yardımcılarının serbestçe araştırma ve yayın yapabileceğini, siyasi partilere üye olma yasağının öğretim üyeleri ve yardımcılarını hakkında uygulanamayacağını ancak partilerin genel merkezleri dışında yönetim alamayacaklarını ifade etmektedir (Çavdar, 2000, s. 113).

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra özellikle tarih eğitiminde değişimler meydana gelmiştir. Evvela tarih ders kitaplarında yer alan demokrasi kavramı ve Emin Oktay'ın kendisi tarafından hazırlanan 1952 basımlı Lise IV. sınıf tarih ders kitabının 163-179 nolu sayfalarından Avrupa'da demokrasi hareketleri ders kitabından çıkarılmıştır. Üniversite ve yüksek okullarda okutulan Türk İnkılâp Tarihi programına 27 Mayıs 1960'tan sonra ek konular ilave edilmiştir. İlave konuların hazırlanmasında Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü ve Genel Kurmay Harp Dairesi ortak çalışmıştır. Talim Terbiye Kurulu 287 sayılı kanun hükümce 27 Mayıs Milli İnkılap Hareketi ek ders olarak okutulmasına karar verilmiştir. Ders programlarının hazırlanmasında harp tarihi uzmanları ve yüzbaşılar yer almıştır (Yetenek, 2015, s. 79). Darbecilerin eğitim üzerindeki etkinliği oldukça fazladır. Askerin kendi varlığını devam ettirecek ve siyasi vesayetini korumasında faydalanacağı araçlardan biri eğitimidir. Bu yolla 27 Mayıs 1960 darbesini romantik hale bürüyerek kitlelere rahatlıkla ulaşılmış ve kamuda vatan ve düzen koruyucu olarak yerini sağlamlaştırmıştır.

27 Mayıs sürecinde ortaya konan eylemsel ve söylemsel faaliyetler dikkate alındığında temel olarak yeniden bir uluslaşma hareketinin başlatılmak istendiği ve bu yolda sonuç alınmaya çalışıldığı rahatlıkla görülebilir.

Dış Politika

MBK yönetimi 27 Mayıs 1960 sabahı yayınladığı darbe bildirisinde ‘‘NATO ve ve CENTO’ya inandığını ve bağlı olduğunu vurgulamıştır. Ümit Özdağ bildiride yer alan bu ifadenin savunma içgüdüleriyle yazıldığını ifade etmiştir. NATO ve CENTO ‘ya bağlı olduklarını açıklamaya iten nedenin olası bir Amerikan müdahalesi endişesiydi. Çünkü ABD’nin 5 Mart 1959 tarihli Türk Amerikan Güvenlik işbirliği Anlaşmasıyla ABD’ye müdahale etme yetkisi verilmiştir. MBK üyeleri Sami Küçük ve Sezai Okan durumdan emin olmak için Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Selim Sarperi Karargahlarına çağırılmışlardır. Sami Küçük, antlaşmada Amerikan’ın müdahalesine neden olacak bir maddenin olup olmadığını sormuştur. Sarper böyle bir maddenin olmadığı cevabını alan darbeciler rahatbr nefes almışlardır (Akalin, 2000, s. 89-90).

28 Mayıs günü kurulan Gürsel Hükümeti 11 Temmuzda Osman Köksal başkanlığında toplanan MBK ‘ya hükümet programını sunmuştur. Program Cemal Gürsel adına Devlet Bakanı Amil Artus tarafından okunmuştur. Programda; dış siyasetteki amaçlarının her şeyden evvel Türk milletine karşı gösterilen hürmet ve itimada uygun bir siyaset izlemek olduğunu, Türkiye’nin kimseye düşmanlık beslemeyeceğini uzatılan her dost elini geri çevirmeyeceğini, barışın kurulmasında ve devletlerin bağımsızlığına saygı duyulduğu belirtilmiştir (Akalin, 2000, s. 197 MBK dış politika anlayışında geleneksel dış politika anlayışına bağlı kalarak bağımsız bir politika izleme yoluna gitmiştir.

Demokrat parti iktidarı da NATO ve CENTO’ya bağlı kalmış ve bağımsız bir politika izlemiştir. Bu manada MBK hükümeti Demokrat Parti iktidarının dış politika anlayışını devam ettirmiş, (Kocabaş, 2014, s. 157).

Sovyetler Lideri Kruçev 31 Mayıs 1960’ta yeni hükümeti tanıdığına dair bir mesaj göndererek Sovyet hükümetinin yeni Türk hükümetiyle ilişkilerini sürdürmek istediğini belirtmiştir. 28 Haziran 1960’ta gönderdiği mesajında Türkiye’nin tarafsız kalması durumunda iki ülke arasında yakın bir ilişki sağlanabileceğinden bahsetmiştir. Gürsel 8 Temmuz 1960’ta NATO’nun ve CENTO’nun BM Antlaşması’nın uygun bir savunma ittifakı olduğunu belirterek Türkiye’nin üye olduğu ittifakların Sovyetlerle olan komşuluk ilişkisine engel teşkil etmediğini vurgulamıştır. İki hükümet arasındaki bu mesajlaşmalar bir süre ortamın yumuşamasında etkili olmuşsa da 1961 yılının başında füze krizi ile ilişkiler tekrar sertleşmiştir (Aknur, 2008, s.553)

Avrupa ülkeleri başlangıçta 27 Mayıs 1960 hükümet darbesini demokratik değerlerle bağdaşmadığını savunarak pek sıcak karşılamamışlardı. Fakat zamanla Fransa, İngiltere,

Federal Almanya, İtalya ve İskandinav ülkeleri 27 Mayıs hükümetini tanımışlardır. Burada Amerika'nın Avrupa ülkeleri üzerindeki etkisi önemlidir(Akalın,2000,s.207-208).

Gürsel 11 Temmuz 1960'ta açıklanan hükümet programında Orta ve Yakın Doğu ülkelerine karşı yakınlık duyulduğunu, Arap ülkelerinin barış ve refah içinde yaşamasını istediklerini, komşu Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Irak ile geleneksel dostluk bağlarını güçlendirmeyi arzuladıklarını, Afrika, Uzak Doğu ve Latin Amerika ülkeleriyle siyasi ilişkilerin artırılmasını istediklerini belirtmiştir (Aknur, 2008, s. 554). Şunu belirtmeliyiz ki MBK yönetimi dış politikada ciddi bir değişime yol açmamıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada esas itibarı ile Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin ilk darbesi olan 27 Mayıs'ın sonuçları üzerinde durulmuş olmakla birlikte söz konusu sürece nasıl geldiğinin anlaşılması açısından çok partili hayata geçiş başlangıç olarak kabul edilmiştir. Bu kabulden yola çıkılarak Türkiye'de çok partili hayata geçişin II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan demokratikleşme dalgasının Türkiye'ye yansımaları ile yakından alakalı olduğu tespit edilmiştir. 1945 yılı dünya tarihinde önemli olayların ve dönüşümlerin yaşandığı bir yıldır. Uluslararası ortamda yeni bir düzenin başlangıcı söz konusudur. 1990'ların başına kadar sürecek olan iki kutuplu bir dünya düzeni söz konusu olmuştur. İkinci Dünya savaşı sonrası ortaya çıkan soğuk savaş dönemi tüm uluslararası sisteme bu "iki kutuplu dünya düzenini" kabul etme konusunda zaruri bir şart koşturmuştur. Yani dolayısıyla dünya ülkeleri ya ABD ya da Sovyet Rusya yanlısı olmak zorunda bırakılmıştır. Bununla beraber bu iki kutbun dışında üçüncü dünyacı bir harekette gelişmeye başlamıştır. Ancak Türkiye'deki demokratikleşme sürecini sadece 1945 sonrası gelişmeye başlayan demokratik dalga ile izah etmek pek mümkün değildir. Daha önce de vurguladığımız üzere başat faktör demokratik dalganın gelişmesi olmakla beraber Türkiye'de yaşanmış olan ıslahat ve inkılap hareketlerinin yaratmış olduğu değişimlerin de çok partili hayata geçişte etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak çok partili döneme geçişle birlikte Türkiye'de demokrasi için gerekli olan sosyo-kültürel, siyasi ve hukuki yapıların eksikliği ortaya çıkmış olmasına rağmen köklü çözümler getirilememesi netice itibarı ile bir kırılma yaratmıştır.

Ortaya çıkan kırılma tarihsel, sosyal, ekonomik vb. sebeplerle birleşince Türkiye'yi demokrasi dışı hareketlerle karşı karşıya getirmiştir. Bu demokrasi dışı gelişmeler Türk siyasal tarihinde farklı adlandırmalar altında incelenmiştir. Konuyu ele alan kişinin ideolojik penceresinden bakılarak isimlendirmeler yapıldığı ve bunun da önemli bir kavram kargaşasına sebep olduğu tespit edilmiştir. Bu yüzden çalışmanın başlangıcında kavram analizlerine gidilmiş ve 27 Mayıs hareketine isim konulmaya çalışılmıştır. Sonuç itibarı ile bu harekete "hükümet darbesi" denilmesinin uygun olacağı kanaatine varılmıştır.

Türk siyasal hayatında kuşkusuz en önemli gelişmelerden biri Türkiye'nin çok partili hayata geçişidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren çok partili hayata geçiş

anlamında birtakım girişimleri olmuştur. Ancak 1923'ten 1946'ya kadar çok partili sisteme geçiş anlamında istenilen başarı yakalanamamıştır. CHP'de parti içi muhalefet sonucu doğan Demokrat Partinin kuruluşu çok partili hayata geçiş demokratikleşme bağlamında birçok reformun öncüsü olarak kabul edilecektir.

Türk siyasi hayatında çok partili hayata geçiş serüvenin önemli ayaklarından biri olan Demokrat Parti, Türk Demokrasi Tarihinde önemli bir yeri teşkil etmektedir. Demokrasinin dayandığı temel unsurlardan biri yarışmacı ve rekabetçi bir seçim anlayışına sahip olmasıdır. Türk siyasi hayatı 1923'ten 1946'e kadar olan dönemde yarışmacı ve rekabetçi seçim anlayışından yoksundu. Demokrasinin gereklerinden yoksun bürokrat hegemonyası tümellerinin var olduğu bir dönemdi. Bu nedenledir ki Demokrat Parti hakkında yapılan araştırmalar dikkate alınarak konunun önemini, partinin kuruluş aşamasını, bilgiler dâhilinde izah edilmiştir.

Demokrat Parti köken olarak CHP ile aynı ortamda bulunmuş kişilerden oluşuyordu. İki partinin de ideolojik olarak arasında hiçbir farkın bulunmadığını ve ülkeyi modern bir ülke haline getirmek için çalıştığını belirtmiştir. Demokratların gayelerinden biri ülkede her mahallede bir milyoner yaratarak "küçük Amerika" yaratmaktı. Demokratlar CHP ile aynı idealleri paylaşmasına rağmen iki parti arasındaki ayrım hedefler değil, hedeflere ulaşmada kullandıkları yöntemlerdi.

1946'da çok partili hayata geçiş sonrasında ilk gizli oy açık tasnif esaslı seçim 14 Mayıs 1950'de yapılmış ve 27 yıllık tek parti yönetimi sonlandırılarak Demokrat Parti iktidara taşınmıştır. Yaklaşık 10 yıl iktidarda kalan Demokrat Parti birçok alanda dönemine göre başarılı sayılabilecek icraatlarda bulunmuş ise de kendisini iktidara taşıyan demokrasiyi güçlendirecek tedbirler almaktan adeta kaçınmış, varlık sebebinin farkına yeteri derecede de varamamış olduğundan gerekli adımları atmamıştır. Demokrat Parti iktidarı boyunca demokrasi ve demokrasinin uygulanışı sıkça tartışılan konuların başında gelmekteydi. Bu sebeplerle demokrasi dışı hareketler kendilerine zemin bularak işi hükümet darbesine kadar götürebilmişlerdir.

Darbeciler kolay bir şekilde iktidarı alaşağı ederken devlet yönetmenin zorlukları ile de yüz yüze kalmışlar ve ortaya çıkan güçleri aşmak için özellikle akademi çevrelerinden yardımlar almışlardır. Böylece kısmen kurulan ordu-üniversite işbirliği darbe yılları boyunca sürecek olmasına rağmen zaman zaman iç çelişkilerin ortaya çıkışını da önleyemeyecektir.

Darbe sonrasında oluşturulan Milli Birlik Komitesi fiilen iktidarı elinde tutarken kendi içerisinde ciddi mücadelelerin yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Giderek gerginleşen ilişkiler 13 Kasım 1960 tarihi itibari ile kopma noktasına gelmiştir. Darbecilerden 14'ü

diğerleri tarafından tutuklanmış ve akabinde sürgün edilmişlerdir. Bu durum ve diğer bazı sebeplerle ordu içerisinde kaynaşmalar başlatmış ve sonuçta iktidar komitenin elinin altından kaymaya başlamıştır. Bunlarla beraber komite en temel yasa olan anayasa yapımına hız vermiş ve birçok yeni kurumlaşmaların temellerini atmıştır.

27 Mayıs 1960 hükümet darbesiyle yönetimi ele geçiren MBK yeni siyasi sisteme uyumlu bir eğitim modeli oluşturmaya çalışmıştır. 27 Mayıs 1960 sonrası kitaplara “27 Mayıs İnkılabı” başlığını ekleyerek 27 Mayıs’ın anlam ve önemini eğitim sisteminde yerleştirmeye çalışmıştır. Özellikle siyaset, ekonomi, hukuk üzerinde yapılan yeniliklerin anlatımına geniş yer verilmiştir. Eğitimde temel amaç millilik idi.

Darbe sonrasında siyasal bir sonuç olarak Türkiye ilk defa koalisyon ile tanışmak zorunda kalmış ve böylece söz konusu yapı Türk siyasal hayatında yerini almaya başlamıştır. Uzlaşma kültürünün gelişmesi açısından demokrasi bağlamında olumlu görülebilecek koalisyon yapısı ne yazık ki mevcut kültürel yapıdan kaynaklanan bir yeni durum yaratmıştır. Bu durum yönetemeyen demokrasi ifadesiyle tanımlanabilir.

Bu tespitlerimin yanında Türk siyasal hayatında darbe ve benzeri olağandışı oluşumların yer bulmaması için evvela demokrasi kültürünün güçlendirilip yaygınlaştırılması gerekmektedir. Demokratik olgunluğa erişmemiş toplumlarda siyasal sistem ve siyasal süreç oldukça sancılı olmuştur. Bu bağlamda demokrasi kavramı Türk siyasal hayatında sistem tartışmalarında hep bir adım önde olmuş bir kavramdır. Türkiye Tarihi’nde demokrasi kültürü cılız kalmış bir kavramdır. Türk siyasal hayatında demokrasinin varlığı ordu tarafından korunmaya çalışılmıştır. Bu duruma ordunun tarihsel süreç itibarı ile Türk siyasal hayatındaki ağırlığı ve rolü etkili olmuştur.

Demokrasi hukukun üstünlüğüne dayalı bir yönetim biçimidir. Sisteme anlam kazandıran, düzenleyen ve denetleyen hukuk ilkeleridir. Belirtmeliyiz ki ülke yönetiminde bulunan sivil yönetiminin uygulamış olduğu politikalar bürokrasiyi işlemez hale getirebilir. Öncelikle Türkiye’de bu yapıyı zedeleyen ve yasama yürütme kuvvetini kullanan sivil yönetimin keyfi amaçlarla kullanmasını engellemek amacıyla bir denetim mekanizması olarak işleyen yargının bağımsızlığını sağlamak gerekmektedir. Bu hukuk devleti olmanın gereğidir. Hukuk devleti beraberinde temel hak ve özgürlükler, eşitlik ve adalet kavramlarını barındırır. Anayasanın temel niteliklerini ve demokrasiyi korumak hukuk devletini güçlendirmekle mümkündür. Bu manada Türkiye’de hukuk devletini güçlendirmek için devletin tarafsızlığı ve hukuk önünde eşitlik, hukuk kurallarına bağlı, yargı bağımsızlığını sağlaması gerekmektedir.

Demokrasi kültürünün geliştirilmesi yerleşmesinde Türk eğitim sisteminin her aşamasında demokrasinin hâkim kılınması gereklidir. Antik Yunan filozofu Platon “Devlet”

adlı eserinde demokrasinin eğitim işi olduğunu ve eğitimsiz toplumlarda demokrasinin işlemeyeceğini vurgulamıştır. Demokrasi bireylere ancak demokratik bir eğitimle kazandırılır. Eğitimsiz toplumlarda demokrasinin yerleşmesi ve sağlıklı sürdürülmesi mümkün değildir. Bu nedenle demokrasinin öğrenilebileceği en önemli mekânlar okullardır. Ancak demokrasi okullarda sadece demokrasi ve insan hakları dersleri koymakla öğrenilebilecek bir şey değildir. Demokrasinin eğitim ve öğretimin her alanında yer almalıdır. Bunun için ilk olarak demokratik öğretmenler yetiştirilmelidir. Demokrasinin bir yaşam biçimi haline gelmesi için okulların demokratik bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir.

Demokrasinin ülkemizde yerleşmesini istiyorsak Sivil Toplum Kuruluşlarına da gereken önemi vermeliyiz. Sivil Toplum Kuruluşları gönüllülük esasına göre kurulmuş kar amacı gütmeyen kuruluşlardır. Demokrasinin en önemli göstergelerinden biri siyasete katılım ve insanların düşündüklerini rahatça ifade edebilmesidir. Sivil Toplum Kuruluşu bunları sağlamanın yanında sorunlara çözüm sağlayan, barışçıl, bilimsel araştırmalar yapan bir yapıya sahiptir. Türkiye’de sivil toplum kuruluşları gerektiği kadar önem görmemektedir. Bilinmelidir ki demokrasinin pekiştirilip güçlenmesi farklı düşünce ve görüşlerin kendine ifade alanı bulmasıyla mümkün olacaktır. Bu manada bir ülkede Sivil Toplum Kuruluşları ne kadar bağımsız olur ve ne kadar çok güçlendirilirse demokrasi de o kadar güçlü olacaktır.

Darbelerin önlenmesi için diğer bir önerimiz iktidar-muhalefet ilişkilerinin demokrasi bağlamında yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bilindiği üzere Türk siyasal hayatında iktidar-muhalefet ilişkileri uzlaşma bağlamında henüz istenilen seviyeye gelmemiştir. Bu durumdan iktidar kadar muhalefette sorumludur. Demokrasi yolunda önemli ilerlemeler kaydetmiş yapılar dikkate alınarak tüm boyutlarıyla bu konuyla alakalı özgün bir yapılanma ortaya çıkarılabilir. Bunun uzun bir süreç olacağı bilinciyle hareket edilmeli; zaman ve zemin uyumu sağlanmak suretiyle demokratik dünya ile bütünleşme yönünde adımlar atılmalıdır. Bu adımlar atılırken demokrasinin rekabetçi ve uzlaşmacı bir siyasal sistem olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Gelişmiş demokrasilerde zaten iktidar-muhalefet ilişkileri rekabet ve uzlaşma kavramları üzerinden yapılandırılmıştır. Ancak Türk Demokrasi Tarihi doğuş ve oluşum bakımından genel olarak çatışma üzerinden zemin bulmuştur.

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere Türk demokrasinin çatışmacı özelliği netice itibariyle toplumsal polarizasyon ve siyasal parçalanma gibi demokrasiyi doğrudan tehdit edecek sonuçlar üretmekte ve sistemi adeta darbelerle maruz bırakmaktadır. Bu olumsuzlukların çözümünü daha öncede ifade ettiğimiz üzere rekabetçi ve uzlaşmacı bir siyasal kültür yaratımı ile mümkündür.

Türk Demokrasi Tarihinin arızalarından birinin de yaptığımız çalışmada ortaya koyduğumuz gibi asker-sivil ilişkilerinin bir demokrasi için gerektiği gibi düzenlenememiş olması görülebilir. Tarihsel sürece bakıldığında devlet ve toplumsal yapı bakımından yeteri derecede sivilleşememiş ve kurumsallaşamamış oluşumlar üzerinden yenilenmenin sağlanmaya çalışılması da istenen sonucu ortaya çıkaramamıştır. Hatta Türk devlet ve toplum yapısına bakıldığında askerlik çok bariz bir şekilde başat bir faktör olarak var olmuş ve bu durumunu uzun bir süre sürdürmüştür. Demokrasi açısından sağlıklı olmayan bu durum darbe ya da müdahale gibi sonuçlar doğurabilmiştir. Bunun çözümü olarak hukuk devletinin kurulması asker-sivil ilişkilerinin demokratik değerler üzerinden yeniden düzenlenmesi ve milli iradenin her alanda hâkim kılınarak sivil toplumun ve bireyin güçlendirilmesi şeklinde öneriler ileri sürülebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi sürecinde Türkiye 1945-1980* (A. Fethi. çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Ahmad, F. (2015). *Modern Türkiye'nin oluşumu* (Y. Alagon, çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akagündüz, Ü. (2007). *Yeni ufuklar dergisi perspektifinde Türkiye'de düşünce hayatı (1952-1965)* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 218143)
- Akalın, C (2000). *Askerler ve dış güçler*. İstanbul: Kurtiş Matbaacılık.
- Akbaba, T. (1998). *Demokrat parti ve 27 Mayıs dönemi Türk eğitimi*. Ankara: Gün Yayıncılık.
- Akderin, F (2012). *Latince sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Akgün, S. K. (2009). *27 Mayıs bir ihtilal bir devrim bir anayasa*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Akıncı, A. (2014). Türkiye'nin darbe geleneği: 1960 ve 1971 müdahaleleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9 (1), 55-72.
- Akıncı, A. Usta, S (2015). Türkiye'de çok partili hayata geçişte etkili olan iç ve dış faktörlerin analizi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17 (29), 41-52
- Aknur, M.(2008). 27 Mayıs 1960 asker ve dış politika. H. Çakmak (Ed.), *Türk dış politikası (1919-2008)* (1.baskı, ss.549-556) Ankara: BRC Matbaacılık.
- Akşin, Sinan. (2009). *Kısa Türkiye tarihi*, İstanbul: Kültür Yayınları.
- Ed. Akşin, S. (1997). *Türkiye tarihi 4, çağdaş Türkiye 1908-1980*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Aktaş, E. (2011). *12 Eylül 1980 darbesi ve tarih öğretimine etkileri* (Doktora Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No.304069)
- Aldıkaçtı, O. (1973). *Anayasa hukukumuzun gelişmesi ve 1961 Anayasası*. İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Akyaz, D. (2002). *Askeri müdahalelerin orduya etkisi hiyerarşi dışı örgütlenmeden emir komuta zincirine*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altuğ, K. (1976). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*. İstanbul: Koza Yayınları.
- Alper, Y., Arıcı, K.(2015). *Tamamlayıcı Emeklilikte bir başarı öyküsü oyak*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aslan, O. E. (1988). Devlet planlama teşkilatı: 1980 sonrası dönüşüm. *Amme İdaresi Dergisi*, 31 (1), 103-123.
- Atay A. S. (1998). *Çok partili dönemde Türkiye, de ordunun siyasal rolü ve devlet yapısı içindeki yeri*. İstanbul: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aydemir, Ş (1987). *Menderes'in dramı*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Aydın, I. (2016). Türk siyasal kültürü açısından hükümet sistemleri (parlamentar sistem ve başbakanlık sistemini)'nin değerlendirilmesi. *The Akademik Elegance*, 3(6), 13-41.
- Aytekin, M. E. (1967). *İhtilal çıkmazı*. Ankara: Dünya Matbaası.
- Aziz, A (2008). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Azrak, Ü. (1962). Türk anayasa mahkemesi. *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 28(3-4), 649-700.
- Azrak, Ü.(1988). Devlet ve üniversite. *İdare Hukuk ve İlimler Dergisi*, 9(3), 23-37.
- Bağdanor, V. (1999). *Siyaset Bilimi Ansiklopedisi*. (B. Peker, E, Yükselci, L. Keskiner. çev.), Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Bağdatlı, S. (2012). *Hukuk sözlüğü*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Bakan, S. Özdemir, H. (2013). Türkiye’de 1946-1960 dönemi iktidar-muhalefet ilişkileri. Cumhuriyet Halk partisi (CHP). Demokrat parti (DP’ye). Karşı, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1), 373-397.
- Başgil, A. F. (2011). *27 Mayıs ihtilali ve sebepleri*. (C. Aydın, çev.). İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Baykam, B. (1994). *27 Mayıs ilk aşkımızdı*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Bayramoğlu, A. (2004). Asker ve siyaset. A. İnsel, A. Bayramoğlu (Ed.) *Bir zümre, bir parti Türkiye’de ordu*, (1. baskı, ss.59-118). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Besong., Valery. (2005). Coup d’etats in Africa: The emergence, prevalence and eradication. *Stanford Üniversty*, 2-22.
- Beyaz Kitap (1962). *147’ler meselesi*. İstanbul: Sermet Matbaası.
- Birand, M. A, Çaplı, A. (1991). *Demirkırat bir demokrasinin doğuşu*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Boratav, K. (1998). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Bozarslan, H (2008). *Türkiye’nin modern tarihi*, (H. Bucak, çev.). İstanbul: Avesta Basım Yayın Reklam Tanıtım Müzik Dağıtım Ltd.
- Burak, B. (2011). Osmanlı’dan günümüze ordu-siyaset ilişkileri. *History studies*, 3(1), 45-67).
- Burçak, R. S. (1979). *Türkiye’de demokrasiye geçiş 1945-1950*. B. y. y: Olgaç Yayınevi.
- Burçak, R. S. (1998). *On yılın anıları (1950-1960)*. Ankara: Nurol Yayıncılık.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (1986)*. İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Ceylan, S. (2008) *Demokrat parti iktidarı döneminde üniversite eğitimi(1950-1960)* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir. (Tez No.220278)
- Cook, C. (1990). *Dictionary historical terms*. New York: Peter Bedrick Books.
- Çavdar, T. (2000). *Türkiye’nin demokrasi tarihi 1950-1995*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Çavdar, T. (1999). *Türkiye'nin demokrasi tarihi (1839- 1950)*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Çiftçi, K. (2010). *Tarih, kimlik ve eleştirel kuram bağlamında türk dış politikası*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Çufalı, M.(2005). Çok partili hayata geçiş dönemi: 1945-1950. A. Küçük, S. Bakan, A. Karadağ(Ed.), *21.Yüzyılın Türkiye’de siyasal hayat C.I* (1.baskı, ss.401-429). İstanbul: Alfa Akademi Basım Yayım.
- Demirel, T. (2011). *Türkiye’nin uzun on yılı Demokrat Parti iktidarı ve 27 Mayıs darbesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Devran, Y. (2011). *Siyasal iktidar-TRT ilişkisinin dünü*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.

- Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Aydın Ankara: Lügat Kitapevi Yayınları.
- Dictionnaire, F. T. (1990). *Büyük sözlük Fransızca/Türkçe*. İstanbul: Milliyet.
- Dokuyan, S. (2014). Çok partili hayata geçişte önemli bir adım: Demokrat Parti'nin kuruluşu. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (2/1), 151-169.
- Dorset, Baber (1983). *Webster's New Universal Unabridged Dictionary*. New York.
- Dura, C. (2005). *Düşünme araştırma ve yazma yöntemleri, ekonomiden ve diğer ilimlerden örneklerle*. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Ekiz, D. (2003). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Anı Yayınları.
- Ekşi, R. (2005). *Yassıada Çığlığı 27 Mayıs darbesi ve idam edilen Hasan Polatkan savunması*. İstanbul: Kızıl Elma Yayıncılık.
- Emiroğlu, A. (2011). 27 Mayıs 1960 ihtilali ve demokrat Parti'nin tasfiyesi. *Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçli Meslek Yüksek Okulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (1), 13-15.
- Erdem, T. (2012). *Anayasalar ve belgeler 1876-2012*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Erdemir, S. (1961). *Milli birliğe doğru*. Ankara: Türk devrim ocakları 29 Ekim Beyazıt ocağı Yayınları.
- Erdoğan, M. (2005). *Anayasa hukuku*. Ankara: Pozitif Matbaacılık.
- Erkanlı, O. (1972). *Anılar sorunlar sorumlular*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Eroğul, C.(1990), Çok partili düzenin kuruluşu. İ. C. Schick, E. A. Tonak(Ed). *Geçiş Sürecinde Türkiye*. (1.baskı, ss.112-151) İstanbul: Belge Yayınları.
- Eroğul, C. (1990). *Demokrat parti tarihi ve ideolojisi*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Gevgili, A. (1987). *Yükseliş ve düşüş*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Girgin, K. (1982). *Politika sözlüğü*, İstanbul: Hür Yayınları
- Göney, S. (2011). Üniversite tarihinde elli yıllar ve 27 Mayısın etkileri. *Sosyoloji Dergisi*, 3 (23), 259-324.
- Göktepe, C.(2014). Türkiye'de iç ve dış gelişmeler:1950-1965. T. Ünlü Bilgiç, C. Göktepe(Ed.), *İç ve dış gelişmelerle Türkiye'nin demokrasi tarihi 1946-2012*. (1.baskı, ss.65-142). İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Gözübüyük, Ş. (2006). *Anayasa hukuku anayasa metni ve Avrupa insan hakları sözleşmesi*, Ankara: Turhan Kitapevi.
- Gözbüyük, Ş. (1969). Türkiye radyo-televizyon kurumu. *Ankara Siyasi Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (24). 51-70.
- Gülen, N. (2005). *Anılarımda 27 Mayıs ve Yassıada*. İstanbul: Kastar Yayınevi.
- Gülener, S. (2007). Türk siyasetinde merkez-çevre ilişkilerinin sergi ve 27 Mayıs 1960 darbesi. *Bilgi Dergisi*, (14), 36-66.
- Güenal, E. (2009). *Türkiye'de demokrasinin yüzyıllık serüveni 1908-2008*. İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Gürüyay, T. (1971). *Bir iktidar yargılanıyor*. İstanbul: Hüsnihabit Matbaası.
- Hague, R. Harrop, M. (2016). *Siyasal bilimi karşılaştırmalı bir giriş*. (İ. Yıldız, çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.

- Haytoğlu, E. (1997). Türkiye’de demokratikleşme süreci ve 1945’te çok partili siyasi hayata geçişin nedenleri (1908-1945). *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1997, 3, 47-56.
- Heper, M (2011). *Türkiye’nin siyasal hayatı*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Heywood, A. (2006). *Siyaset*. (B. B. Özipek, B. Şahin vd. çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Hür, A. (2015). *Çok partili dönemin öteki tarihi I İnönü ve Bayar’lı yıllar(1938-1960)*.İstanbul: Profil Yayıncılık.
- İnan, S., Haytoğlu, E.(2006). *Yakın dönem Türk politik tarihi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Işıklı, A.(1990). Ücretli emek ve sendikalaşma. İ. C. Schick, E. A. Tonak(Ed.), *Geçiş sürecinde Türkiye*. (1.baskı, ss.326-353). İstanbul: Belge Yayınları.
- İnce, M. (2012). *Darbeler ve demokrasi Öncesi-sonrası ve sonuçlarıyla 27 Mayıs -12 Mart-12 Eylül*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- İnönü, E. (2007). *Anılar ve düşünceler 3*. İstanbul: Boyut Matbaacılık.
- İpekçi, A. Coşar, Ö. S. (1965). *İhtilalin içyüzü*.İstanbul: Uygun Yayınevi.
- İzol, R. (2002). Türkiye’de ordu’nun siyasi varlık sebepleri. *Mülkiye Dergisi*, 26 (235), 193-215.
- Kabacalı, A. (1999). *Türk basınında demokrasi*. Ankara: Aydoğdu Ofset.
- Kahraman, H. B.(2008). *Kavramlar, kuramlar*. İstanbul:Agora Kitaplığı.
- Kahraman, H.(2010). *Türk siyasetinin yapısal analizi II 1920-1960*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kalaycıoğlu, E.(2007). 1960 sonrası Türk politik hayatına bir bakış: demokrasi neo-patrimonyalizm ve istikrar. E. Kalaycıoğlu, A.Y. Sarıbay(Ed.), *Türkiye’de politik değişim ve modernleşme* (3.baskı, ss. 471-500). İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.
- Kapani, M. (2009). *Politika bilimine giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kara-İncioğlu.(2007). Türkiye’de çok partili sisteme geçiş ve demokrasi sorunları. E. Kalaycıoğlu, A.Y. Sarıbay (Ed.), *Türkiye’de politik değişim ve modernleşme*, (3.baskı, ss. 253-266). İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları Alfa Akademi.
- Karal, E. Z. (1960). *27 Mayıs inkılabının sebepleri ve oluşu*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Akademi.
- Karpat, H. K. (2008). *Türk demokrasi tarihi sosyal kültürel ekonomik temeller*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Karpat, K. H. (2012). *Kısa Türkiye tarihi 1800-2012*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, Kemal, H. (2007). *Türkiye’de siyasal sistemin evrimi 1876-1980*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Kaya, A. E. (2010). Demokrat parti döneminde basın-iktidar ilişkileri. *İletişim Fakültesi Dergisi*, (39), 93-118.
- Kaynar, M. (2010). *Etimolojik Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Kemal, O.(2010). *Hanımın Çiftliği*, (Cilt1-3). İstanbul: Everest Yayınları.
- Keskin, Y. Z. (2011). *27 Mayıs 1960 askeri darbesi ve 12 Mart 1971 muhtırasının Türk devlet teşkilatı ile siyaset hayatına etkileri* (Doktora tezi).Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir.(Tez No.04060)
- Keyder, Ç. (1990). İktisadi gelişme ve bunalım. İ.C. Schick, E. A. Tonak (Ed.), *Geçiş sürecinde Türkiye* (1.baskı, ss. 310-325). İstanbul: Belge Yayınları.

- Kocabaş, S. (2011). *Menderes dönemi Demokrat parti İktidarı ve 27 Mayıs 1960 darbesine giden yol 1950-1960*. İstanbul: Bayrak Matbaacılık.
- Kocabaş, S. (2014). T. C. *Devleti tarihi 7 / 27 Mayıs rejimi 1960-1961 / yalan furyası MBK yönetimi / darbe içinde darbeler anayasa yapımı / partileşme süreci Yassıada-idamlar / 15 Ekim 1961 seçimleri*. İstanbul: Nasip Ofset.
- Koç, R. (2018). *İdam sehпасındaki dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu*. İstanbul, Kopernik Kitap
- Koçak, C. (1997). Siyasal tarih(1923-1950). S. Akşin (Ed.), *Türkiye tarihi 4 çağdaş Türkiye 1908-1980*, (ss.85-173). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Koçaş, S. (1977). *Atatürk'ten 12 Mart'a*, (Cilt I-II). İstanbul: Şehir Ciltevi.
- Kongar, E. (1985). *İmparatorluktan günümüze Türkiye'nin toplumsal yapısı I*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Küçük, S. (2008). *Rumeli'den 27 Mayıs'a ihtilalin kaderini belirleyen köşk harekâtı*. İstanbul: Mikado Yayınları.
- Lewis, B. (2013). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (B. Babür, Tuna. çev.). Ankara: Arkadaş Kitapevi.
- Luttwak, E. (1996). *Bir uzman gözüyle darbe*. (E. Polat, çev.), Ankara: Yaba Yayınları.
- Makal, A. (2002), *Türkiye'de çok partili dönemde çalışma ilişkileri: 1946-1963*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Marinov, N. Goemans, H. (2014). Coups and democracy, *British Journal of Political Science*. (44). 799-825.
- Marshall, G (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (O. Akınay, çev.), Ankara: Bilim ve Sanat ve Yayınları.
- MEB Tebliğler Dergisi, 23 Ocak 1961.
- Mihçioğlu, C. (1987). Devlet personel dairesinin kuruluş yılları: anımsamalar, düşünceler. *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Dergisi*, 42 (1), 76-114.
- Mücek, A. (2009). *Türkiye'de askeri darbeler*. İstanbul: Gökkuşığı Yayıncılık Rengahenk Sanatevi.
- Odyanmaz, Z. Kaymak, Ü, Ercan, İ. (2006). *Anayasa hukuku, İdare hukuku*. İstanbul: Sayfa Yayınları.
- Okutan, E. (2014). *Türkiye'de siyasal muhalefet geçmişten günümüze muhalefette zemin kaymaları*. İstanbul: Sesli Kitaplar Basım Yayın.
- Onuş, S. (2003). *Parola: inkılap 27 Mayısı yapanlar anlatıyor*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ortaylı, İ. Küçükkaya, İ. (2012). *Cumhuriyet'in ilk yüzyılı 1923-2023*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Örtülü, E. (b. y. y). *Üç ihtilalin hikâyesi*. Konya: Ülkü Basımevi.
- Öymen, A. (2013). *Ve ihtilal*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Öymen, E. (1986). *Bir ihtilal daha var 1908-1980*. İstanbul, Doğan Kitap.
- Özbudun. E. (2002). *Türk anayasa hukuku*, Ankara: Yetkin Basımevi.
- Özcan, G.(2010). Türkiye'de milli güvenlik kavramı gelişimi. E. B. Paker, İ. Akça (Ed.), *Türkiye'de ordu, devlet ve güvenlik siyaseti* (1.baskı, ss.175-221). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Özçelik, A. S. (1962). 1961 anayasasına göre anayasa mahkemesinin kuruluşu, görev ve yetkileri. *İstanbul Üniversitesi hukuk Fakültesi Mecmuası*, 28 (3/4). 598-619.
- Özdağ, Ü. (1997). *Menderes döneminde ordu-siyaset ilişkileri 27 Mayıs ihtilâli*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Özdemir, H. (1995). *Türkiye Cumhuriyeti*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdemir, H.(1997). Siyasal tarih (1960-1980). S. Akşin (Ed.), *Türkiye tarihi 4 çağdaş Türkiye 1908-1980* (ss.191-254). İstanbul: Umut Matbaacılık.
- Özdemir, Y. (2011). *Türk inkılap tarihi*. Erzurum: Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi.
- Özdemir, H. (1989). *Rejim ve asker*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Özer, A. (2012). *Türk anayasa hukuku Türklerin devlet anlayışı ve anayasal yapılanma*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Özer, İ, Bekcan, U. (2008). Demokrat parti iktidarı (1950-60): bir dönemin demokrasi anlayışı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 1-14.
- Özgişi, T. (2012). *Türk parlamento tarihinde Cumhuriyet senatosu*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Özkaya, Ş. (2005). *Adım adım 27 Mayıs kurmay Yarbay Şükran Özkaya*. İstanbul: İleri Yayınları.
- Öztürk, M. (2012). *27 Mayıs devleti 1960-2011*. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Öztuna, Y. (2006). *Tarih ve politika sözlüğü*. İstanbul. Ötüken Neşriyat.
- Paker, E. B, Akça, İ. (2010). *Türkiye’de ordu, devlet ve güvenlik siyaseti üzerine bir değerlendirme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2008). *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e küreselleşme, iktisat politikaları ve büyüme seçme eserler II*. İstanbul: Kültür Yayınları.
- Pasinlioğlu, Y. (2002). *Yükseköğretimde YURTKUR* (Yüksek lisans tezi). *Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir*. (Tez No.110121)
- Pekin, İ. H, Yavuz, A. (2014). *Asker ve siyaset*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A.(1995). *Türkçe sözlük*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rona, Z. (1999). *Bilanço 1923-1998*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Sertel, M. Z. (1968). *Hatırladıklarım 1905-1950*. İstanbul: Yayıncılık Matbaası.
- Seydioğlu, H. (2002). *Ekonomik terimler ansiklopedik sözlük*. İstanbul: Kurtiş Matbaası.
- Seyhan,D.(1966). *Gölgedeki adam*. İstanbul: Boğaziçi Üniversite Kütüphanesi.
- Sevinç, M. (2012). Türkiye’de anayasal düzen: 1920-2012. F. Alpkaya, B. Duru(Ed.), *1920’den günümüze Türkiye’de toplumsal yapı ve değişim* (1.baskı, ss.15-89), Ankara: Phonix Yayınevi.
- Simcic, T. (2013). Coups d’etat and democracy implications for devolopment aid. *Martin School of Public and administration Universty of Kentucky*, Spring, 1-24.
- Sosyal, M. (2011). *Anayasaya giriş*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Sunay, C. (2010). *Türk siyasetinde sivil asker ilişkileri 27 Mayıs-12 Mart 12 Eylül ve sonrası*. Ankara: Orion Kitapevi.

- Şehirli, Y. A. (2014). Problems at the education of reform and concerts about reform inkılap kavramı ve inkılap ile ilgili kavramların eğitimde karşılaşılan sorunlar. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği ABD*.
- Şentürk, Ayşegül (2012). Çok partili hayata geçiş süreci ve Necmettin Sadak. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12 (25). 157-180.
- Tachau, F. (2000). Türk siyasal partileri ve seçimleri: Çok partili demokrasinin yarım yüzyılı. *Turkish Studies*, 1 (1). 128-148.
- Tan, Ş. (2015). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Tanör, B. (1996). *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri (1789-1980)*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Tanrıoğen, A. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayınları.
- Tansel, S. (1960). *27 Mayıs inkılabını hazırlayan sebepler*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ed. Taşkın, Y. (2014). *Siyasal kavramlar, süreçler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 07. 03. 1954, Devre IX, Cilt:29.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 18.04. 1960, Devre XI, Cilt: 18.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 29.04.1960, Devre XI, Cilt: 13.
- T. C. Resmi Gazete 12 Haziran 1960.
- T.C. Resmi Gazete, 24 Temmuz 1950.
- T.C. Resmi Gazete,16 Eylül 1960.
- T.C. Resmi Gazete, 9 Ocak 1961.
- T.C. Resmi Gazete, 19 Nisan 1960.
- T.C. Resmi Gazete, 31 Temmuz 1951.
- Taylak, M. (1994). *27 Mayıs ve Türkes*. İstanbul: Hamle Yayıncılık.
- TDK, (2011). *Büyük Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Y., Okutan, Ç. (2012). *Türk siyasal hayatı*. Ankara: Orion Yayınları.
- Timur, T. (2003). *Türkiye’de çok partili hayata geçiş*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Toker, M. (1990). *Demokrasimizin İsmet paşalı yılları, tek partiden çok partiye 1944-1950*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Toker, M. (1991). *Demokrasimizin İsmet paşalı yılları 1960-1961*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Toker, M. (1998). *Demokrasimizin İsmet paşalı yılları (1944-1973). Yarı silahlı yarı külahlı bir ara rejim (1960-1961)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut’tan holdinglere Türk basın tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Tunaya, T, Z. (1952). *Türkiye’de siyasi partiler*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Tuncay, M.(1997). Siyasal tarih (1950-1960). S. Akşin(Ed.). *Türkiye tarihi 4 çağdaş Türkiye 1908-1980*. (1.baskı, ss. 177-187). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tunçkanat, H. (1996). *27 Mayıs 1960 devrimi*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Turan, A. (2007). *27 Mayıs/ 12 Mart /12 Eylül anılar gözlemler*. İstanbul: Yazın Matbaası.
- Turan, İ.(2007) Türkiye’de siyasal kültürün oluşumu. E. Kalaycıoğlu, A.Y. Sarıbay(Ed.), *Türk siyasal hayatının gelişimi* (437-469). İstanbul: Alfa Akademi Basım Yayım Dağıtım

- Turan, Ş (1999). *Türk devrim tarihi 4. kitap çağdaşlık yolunda yeni Türkiye 10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turan, Ş (2002). *Çağdaşlık yolunda yeni Türkiye C.5*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türk Hukuk Lügat-i Sözlüğü (1944). Ankara: Maarif Matbaası.
- Türkcan, E. (2010). *Türkiye’de planlamanın yükselişi ve çöküşü 1960-1980*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Türkiye Bilimler Akademisi, (2011). *Türkçe bilim terimleri sözlüğü sosyal bilimler*. Ankara: Yeni Reform Matbaacılık.
- Uçarol, R. (2006). *Siyasi tarih (1789-2001)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ulay, S. (1968). *27 Mayıs 1960 harbiye silah başına!*. İstanbul: Kitapçılık Limited Şirketi Yayınları.
- Uran, H. (1958). *Meşrutiyet, tek parti, çok partili hatıralarım, 1908-1950*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Ülken, Z. (1969). *Sosyoloji sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Weiker, W. (1967). *Amerikalı, Fransız, Rus gözüyle 1960 Türk ihtilali*. (M. Ergin. çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- www.dpb.com.tr
- www.oyak.com.tr
- Yassıda Yüksek Adalet Divanı Tutanakları. 1960.
- Yavaşca, K. (2017). Ada’da bir müsamere: düşükler Yassıda’da. M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye’nin 1960’lı yılları* (1.baskı, ss. 117-138). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yavuz, B, Bülbül M. (2012), Çift meclis sistemi. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 217-257.
- Yayla, A. (2015). *Siyaset bilimi*. Ankara: Adres Yayınları.
- Yetenek E, (2015). *27 Mayıs 1960 Darbesi’nin tarih eğitimine etkisi* (Yüksek lisans tezi), Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir. (Tez No. 407646)
- Yetkin, Ç. (2006). *Türkiye’de askeri darbeler ve Amerika 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971-12 Eylül 1980*. İstanbul: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk.
- Yıldırım, A. Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, A. (2001). *İhtilalin içinden anılar, değerlendirmeler*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Yıldız, N. (1996). Demokrat parti iktidarı (1950-1960) ve basın. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51 (1). 481-505.
- Yıldız, Z. (2013). *Politika sözlüğü*. İstanbul: Etkileşim Yayınları
- Yılmaz, F. (2012). *Türk anayasa tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- YURTKUR’UN Tarihçesi (1998). Ankara.
- Yüksek Adalet Divanı Kararları (2007). *İstanbul -Yassıda 14 Ekim 1960 15 Eylül 1961*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Zurcher, E. J. (1995). *Modernleşen Türkiye tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

1992’de Gümüşhane’nin Kürtün İlçesinde dünyaya geldi. İlkokul, Ortaokulu Kürtün ’de Liseyi Gümüşhane’de tamamladı. 2010-2015 yılları arasında Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü’nde lisans eğitimini tamamladı. 2015 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsüne başladığı Yüksek Lisans eğitimine devam etmektedir.

